A NAZ.
nuele III
L I

'LI
A
56

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III

LI
A
56
NAPOLI

L P

[illegible]

[illegible] 56

Digitized by Google

LVGDVNI
Sumptibus I. Amati Candy Typ: Reg.

H

Ita la
vt qu
neris
peric
eius
vider
ſicut
quia i
uerſit
quod
quaſi
non n
popul
uerſa
ergo
toſan
vtque
flore
quat
Pr
annc
finit
Sequ
Appi
ſules
Hoc
mue

L. FLORI HISTORIARVM LIBER. I.

PROLOGVS.

Populus Romanus à rege Romulo in Cæſarem Auguſtum ſeptingentos per annos tantum operum pace belloque geſſit, vt ſi quis magnitndinem imperij cum annis conferat, ætatem vltra putet. Ita late per orbem terrarum arma circumtulit, vt qui res eius legum, non vnius populi, ſed generis humani facta diſcant. Nam tot laboribus periculiſque iactatus eſt, vt ad conſtituendum eius imperium, contendiſſe virtus & fortuna viderentur. Quare quum præcipuè hoc quoque ſicut cetera, operæ pretium ſit cognoſcere, tamen quia in ipſa ſibi obſtat magnitudo, rerumque diuerſitas aciem intentionis abrumpit, faciam, quod ſolent, qui terrarum ſitus pingunt, in breui quaſi tabella totam eius imaginem amplectar; non nihil, vt ſpero, in admirationem principis populi collaturus, ſi pariter, atque in ſemet vniuerſam magnitudinem eius oſtendero. Si quis ergo populum Rom. quaſi hominem conſideret, totamque eius ætatem percenſeat; vt cœperit, vtque adoleuerit, vt quaſi ad quendam iuuentæ florem peruenerit, vt poſtea velut conſenuerit, quatuor gradus progreſſusque eius inueniet.

Prima ætas ſub regibus fuit, prope CCL. per annos, quibus circum ipſam matrem ſuam cum finitimis luctatus eſt. Hæc erit eius infantia. Sequens à Bruto Collatinoque conſulibus, in Appium Claudium, Quinctumque Fuluium conſules, CCL. annos habet, quibus Italiam ſubegit. Hoc fuit tempus viris armiſque exercitatiſſimum; ideo quis adoleſcentiam dixerit. Dehinc

ad Cæſarem Auguſtum CCL. anni, quibus totum orbem pacauit. Hic iam ipſa iuuenta imperij, & quaſi quædam robuſta maturitas. A Cæſare Auguſto in ſæculum noſtrum ſunt non multò minus anni CC. quibus inertia Cæſarum quaſi conſenuit atque decoxit, niſi quod ſub Trajano principe mouet lacertos, & præter ſpem omnium, ſenectus imperij quaſi reddita iuuentute reuireſcit.

CAPVT I.

De Romulo primo Romanorum rege.

PRimus ille & vrbis, & imperij conditor Romulus fuit, à Marte genitus, & Rhea Siluia. Hoc de ſe Veſtæ ſacerdos grauida confeſſa eſt, nec mox fama dubitauit, cùm Amulij imperio abiectus in profluentem cùm Remo fratre, non potuit extingui. Siquidem & Tiberinus amnem repreſsit, & relictis catulis lupa vagitum ſecuta, vbera admouit infantibus, matremque ſe geſsit. Sic repertos apud arborem Fauſtulus regis paſtor tulit in caſam, atque educauit. Alba tunc erat Latio caput, Iuli opus: nam Lauinium patris Aeneæ contempſerat. Ab his Amulius iam bis ſeptima ſobole regnabat, fratre pulſo Numitore, cuius ex filia Romulus. Igitur prima iuuentæ face patruum Amulium ab arce deturbat, auum reponit: ipſe fluminis amator & montium, apud quos erat educatus, mœnia nouæ vrbis agitabat. Gemini erant, vter auſpicaretur, & regeret, adhibere placuit Deos. Remus montem Auentinum, hic Palatinum occupauit. Prior ille vi. vultures; hic poſtea, ſed xii. vidit. Sic victor augurio, vrbem excitat, plenus ſpei bellatricem fore: ita illi aſſuetæ ſanguini & prædæ aues pollicebantur. Ad tutelam nouæ vrbis ſufficere vallum videbatur: cuius dum irridet anguſtias Remus, idque increpat ſaltu; dubium an iuſſu fratris, occiſus eſt. Prima certe victima fuit, munitionemque vrbis nouæ ſanguine ſuo conſecrauit. Imaginem vrbis magis quam vrbem fe-

erat. Incolæ deerant. Erat in proximo lucus: hunc Aſylum facit: & ſtatim mira vis hominum, Latini, Tuſcique paſtores, quidam & tranſmarini Phriges, qui ſub Aenea: Arcades, qui ſub Euandro duce influxerant. Ita ex variis quaſi elementis congregauit corpus vnum, populumq; Romanum ipſe fecit. Res erat vnius ætatis, populus virorum. Itaque matrimonia à finitimis petita, quia non impetrabantur, manu capta ſunt. Simulatis quippe ludis equeſtribus, virgines quæ ad ſpectaculum venerant, præda fuere: & hæc ſtatim cauſa bellorum. Pulſi fugatique Veientes. Cæninenſium captum ac dirutum eſt oppidum. Spolia inſuper opima de rege, Feretrio Ioui manibus ſuis rex reportauit. Sabinis proditæ portæ per virginem, nec dolo; ſed puella pretium rei quam gerebant in ſiniſtris, petierat: dubium clypeos, an armillas. illi vt & fidem ſoluerent, & vlciſcerentur, clypeis obruere. Ita admiſſis ad mœnia hoſtibus atrox in ipſo aditu pugna, adeò vt Romulus Iouem oraret, vt fœdam ſuorum fugam ſiſteret: Hic templum eſt, & Stator Iupiter. Tandem ſæuientibus interuenere raptæ laceris comis. Si pax facta cum Tatio, fœduſque percuſſum, ſecutaque res mira dictu, vt relictis ſedibus ſuis nouam in vrbem hoſtes demigrarent, & cum generis ſuis auitas opes pro dote ſociarent. Auctis breui viribus, hunc rex ſapientiſſimus ſtatum Reip. impoſuit, vt iuuentus diuiſa per tribus, in equis, & in armis ad ſubita bella excubaret: conſilium Reip. penes ſenes eſſet, qui ex auctoritate patres, ab ætate ſenatus vocabantur. His ita ordinatis repentè cùm concionem haberet ante vrbem apud Capræ paludem, è conſpectu ablatus eſt. Diſcerptum aliqui à ſenatu putant ob aſperius ingenium: ſed oborta tempeſtas, ſoliſque defectio, conſecrationis ſpeciem præbuere: cui mox Iulius Proculus fidem fecit, viſum à ſe Romulum affirmans auguſtiore forma quàm fuiſſet: mandare præterea vt ſe pro nomine acciperent: Quirinum in cœlo vocari placitum diis: ita gentium imperio Roma potiretur.

CAPVT II.

De Numa Pompilio.

SVcceſsit Romulo Numa Pompilius, quem Curibus Sabinis agentem vltro petiuere, ob inclytam viri religionem. Ille ſacra & cæremonias, omnemque cultum deorum immortalium docuit. Ille Pontifices, Augures, Salios, ceteroſque per ſacerdotia: annum quoque in XII. menſes, faſtos dies, nefaſtoſque deſcripſit. Ille Ancilia atque Palladium, ſecreta quædam imperij pignora, Ianumque geminum, fidem pacis ac belli; in primis focum Veſtæ virginibus colendum dedit, vt ad ſimilitudinem cæleſtium ſiderum, cuſtos imperij flamma vigilaret. Hæc omnia quaſi monitu deæ Egeriæ, quo magis barbari acciperent. Eò denique ferocem populum redegit, vt quod vi & iniuria occupauerat imperium, religione atque iuſtitia gubernaret.

CAPVT III.

De Tullo Hoſtilio.

EXcipit Pompilium Numam Tullus Hoſtilius, cui in honorem virtutis regnum vltro datum. Hic omnem militarem diſciplinam, artemque bellandi condidit. Itaque mirum in modum exercita iuuentute, prouocare auſus Albanos, grauem & diu principem populum. Sed quum pari robore frequentibus præliis vtrique comminuerentur, miſſo in compendium bello. Horatiis Curatiiſque tergeminis hinc atque inde fratribus, vtriuſque populi fata commiſſa ſunt. Anceps & pulchra contentio exitúque ipſo mirabilis. Tribus quippe illinc vulneratis, hinc duobus occiſis, qui ſupererat Horatius, addito ad virtutem dolo: vt diſtraheret hoſtem, ſimulat fugam, ſinguloſque prout ſequi poterant adortus exſuperat. Sic (rarum alias decus) vnius manu parta victoria eſt, quam ille mox parricidio

dio fœdauit. Flentem ſpolia circa ſe ſponſi quidem, ſed hoſtis, ſororem viderat: hunc tam immaturum virginis amorem vltus eſt ferro. Citauere leges nefas, ſed abſtulit virtus parricidam, & facinus intra gloriam fuit. Nec diu in fide manſit Albanus. Nam Fidenati bello miſsi in auxilium ex fœdere, medij inter duos exſpectauere fortunam. Sed rex callidus vbi inclinare ſe ſocios ad hoſtem videt, tollit animos quaſi ipſe mandaſſet: ſpes inde noſtris, metus hoſtibus. Sic fraus proditorum irrita fuit. Itaque hoſte victo, ruptorem fœderis Metium Fufetium religatum inter duos currus, pernicibus equis diſtrahit: Albamque ipſam quamuis parentem, æmulam tamen, diruit, cum prius omnes opes vrbis, ipſumque populum Romam tranſtuliſſet, prorſus vt conſanguinea ciuitas non periſſe, ſed in ſuum corpus rediiſſe rurſus videretur.

CAPVT IV.

De Anco Marcio.

ANcus deinde Marcius, nepos ex filia Pompilij, pari ingenio. Hic igitur & mœnia muro amplexus eſt, & interfluentem vrbi Tiberim ponte commiſit, Oſtiamque in ipſo maris fluminiſque confinio Coloniam poſuit: *iam tum* videlicet præſagiens animo futurum, vt totius mundi opes & commeatus illo veluti maritimo Vrbis hoſpitio conciperentur.

CAPVT V.

De Tarquinio Priſco.

TArquinius poſtea Priſcus, quamuis tranſmarinæ originis, regnum vltro petens, accipit, ob induſtriam atque elegantiam: quippe qui oriundus Corintho, Græcum ingenium Italicis artibus miſcuiſſet. Hic & ſenatus maieſtatem numero ampliauit, & centuriis tribus auxit: quamuis Attius Neuius numerum augeri prohi-

beret, ſummus augurio: quem rex in experimentum rogauit, fieri ne poſſet quod ipſe mente conceperat. Ille rem expertus augurio poſſe reſpondit, Atque hoc, inquit, agitabam, an cotem illam ſecare nouacula poſſem. Augur, Potes ergo, inquit, & ſecuit. Inde Romanis ſacer auguratus. Neque pace Tarquinius quàm bello promtior. XII. namque Tuſciæ populos frequentibus armis ſubegit: & inde Faſces, Trabeæ: Curules, Annuli, Phaleræ, Paludamenta, Prætexta: inde quòd aurato curru quatuor equis triumphatur: Togæ pictæ, tunicæque palmatæ: omnia denique decora & inſignia quibus imperi dignitas eminet.

CAPVT VI.

De Seruio Tullio.

SEruius Tullius deinceps gubernacula vrbis inuadit; nec obſcuritas inhibuit, quamuis matre ſerua creatum. Nam ob eximiam indolem vxor Tarquinij Tanaquil liberaliter educauerat: & clarum fore, viſa circa caput flamma, promiſerat. Ergo inter Tarquinij mortem, adnitente regina, ſubſtitutus in locum regis quaſi ad tempus, regnum dolo partum ſic egit induſtria, vt iure adeptus videretur. Ab hoc Populus Romanus relatus in cenſum, digeſtus in claſſes, curiis atque collegiis diſtributus. Summaque regis ſolertia ita eſt ordinata Reſpublica, vt omnia patrimonij, dignitatis, ætatis, artium, officiorumque diſcrimina in tabulas referrentur, ac ſi maxime ciuitas minimæ domus diligentia contineretur.

CAPVT VII.

De Tarquinio Superbo.

POſtremus omnium fuit regum Tarquinius, cui cognomen Superbo ex moribus datum. Hic regnum, auitum quod à Seruio tenebatur,

rapere maluit quàm expectare: immiſſiſque in eum percuſſoribus, ſcelere partam poteſtatem non melius egit, quam acquiſierat. Nec abhorrebat moribus vxor Tullia; quæ vt virum regum ſalutaret, ſupra cruentum patrem vecta carpento conſternatos equos egit. Sed ipſe in ſenatum cædibus, in omnes ſuperbia (quæ crudelitate grauior eſt bonis) graſſatus, cum ſæuitiam iam domi fatigaſſet, tandem in hoſtes conuerſus eſt. ſic valida oppida in Latio capta ſunt, Ardea, Ocriculum, Gabij, Sueſſa Pometia. Tum quoque cruentus in ſuos. Neque enim filium verberare dubitauit, vt ſimulanti transfugam apud hoſtes, hinc fides eſſet: cui Gabiis vt voluerat recepto, atque per nuntios conſulenti quid fieri vellet, eminentia fortè papauerum capita virgula decuſſit, quum per hoc interficiendos eſſe principes intelligi vellet. quæ ſuperbia ſic reſpondit. Tamen de manubiis captatum vrbium templum erexit: quod quum inauguraretur, cedentibus ceteris dies (*mira res dictu*) reſtitere Iuuentas & Terminus. Placuit vatibus contumacia numinum. ſiquidem firma omnia, & æterna pollicebantur. Sed illud horrendum, quod molientibus ædem, in fundamentis humanum repertum caput eſt: nec dubitauere cuncti, mõſtrum pulcherrimũ imperij ſedem, caputque terrarum promittere. Tamdiu ſuperbiam regis populus Romanus perpeſſus eſt, donec aberat libido: hanc ex liberis eius importunitatem tolerare non potuit: quorum cum alter ornatiſsimæ fœminæ Lucretiæ ſtuprum intuliſſet, matrona dedecus ferro expiauit: imperium tum Regibus abrogatum.

CAPVT VIII.

Anacephalæoſis de ſeptem Regibus.

HAec eſt prima ætas Po. Romani, & quaſi infantia, quam habuit ſub regibus ſeptem, quadam fatorum induſtria, tam variis ingenio, vt Reip. ratio & vtilitas poſtulabat. Nam quid Romulo ardentius? tali opus fuit, vt inuaderet

regnum. Quid Numa religioſius? talem res popoſcit, vt ferox populus deorum metu mitigaretur. Quid ille militiæ artifex Tullus, bellatoribus viris quàm neceſſarius? vt acueret ratione virtutem. Quid ædificator Ancus? vt vrbem Colonia extenderet, ponte iungeret, muro tueretur. Iam vero Tarquinij ornamenta & inſignia quantam principi populo addiderunt ex ipſo habitu dignitatem? Actus à Seruio cenſus quid effecit, niſi vt ipſa ſe noſceret reſpublica? Poſtremo Superbi illius importuna dominatio nonnihil, immo vel plurimum profuit. Sic enim effectum eſt, vt agitatus iniuriis populus, cupiditate libertatis incenderetur.

CAPVT IX.

De mutatione Reipublicæ.

Igitur Bruto Collatinoque ducibus & auctoribus, quibus vltionem ſui moriens matrona mandauerat, populus Romanus ad vindicandum libertatis ac pudicitiæ decus quodam quaſi inſtinctu deorum concitus, regem repente deſtituit, bona diripit, agrum Marti ſuo conſecrat, imperium in eoſdem libertatis ſuæ vindices transfert, mutato tamen & iudice, & nomine. Quippe ex perpetuo annuum placuit, ex ſingulari duplex, ne poteſtas ſolitudine vel mora corrumperetur. Conſuleſque appellauit pro regibus, vt conſulere ſe ciuibus ſuis debere meminiſſent. Tantumque libertatis nouæ gaudium inceſſerat, vt vix mutati ſtatus fidem caperent, alterumque ex conſulibus, tantum ob nomen & genus regium, faſcibus abrogatis vrbe dimitterent. Itaque ſubſtitutus Valerius Poplicola, ſummo ſtudio annixus eſt ad augendam liberi populi maieſtatem. Non & faſces ei pro libera concione ſubmiſit, & ius prouocationis aduerſus ipſos dedit. Et ne ſpecie arcis offenderet, eminentes ædes ſuas in plana ſubmiſit. Brutus verò fauori ciuium etiam domus ſuæ clade & parricidio velificatus eſt. Quippe cum ſtudere reuocandis

tandis in vrbem regibus liberos ſuos comperiſſet, protraxit in forum, & concione media virgis cecidit, & ſecuri percuſsit: vt planè publicus parens in locum liberorum adoptaſſe ſibi populum Romanum videretur. Liber iam hinc Popul. Rom. prima aduerſus exteros arma pro libertate corripuit, mox pro finibus, deinde pro ſociis, tum gloria, & imperio, laceſſentibus aſsidua vſquequaque finitimis, quippe cum patrij ſoli gleba nulla eſſet, ſed ſtatim hoſtile pomœrium, mediuſque inter Latium & Tuſcos quaſi in quodam binio collocatus, omnibus portis in hoſtem incurreret, donec quaſi contagione quadam per ſingulos itum eſt, & proximis quibuſque correptis, totam Italiam ſub ſe redigeret.

CAPVT X.

Bellum Etruſcum & cum rege Porſena.

PVlſis ex vrbe regibus, prima pro libertate arma corripuit. Nam Porſena rex Etruſcorum ingentibus copiis aderat, & Tarquinios manu reducebat. Hunc tamen, quamuis & armis & *fama* vrgeret, occupatoque Ianiculo ipſis vrbis faucibus incubaret, ſuſtinuit, repulit: nouiſsimè etiam tanta admiratione perculit, vt ſuperior vltro cum pæne victis amicitiæ fœdera feriret. Tunc illa Romana pericula atque miracula, Horatius, Mucius, Clœlia: quæ niſi in annalibus forent, hodie fabulæ viderentur. Quippe Horatius Cocles poſtquam hoſtes vndique inſtantes ſolus ſubmouere non poterat, ponte reciſo tranſnatat Tiberim, nec arma dimittit. Mucius Scæuola regem per inſidias in caſtris eius aggreditur: ſed vbi fruſtratum circa purpuratum eius ictum tuetur, ardentibus focis iniicit manum, terroremque geminat dolo. Vt ſcias, inquit, quem virum effugeris idem trecenti iurauimus: cum interim (immane dictu) hic interritus, ille trepidaret, tanquam manus regis arderet. Sic quidem viri. Sed ne qui ſexus à laude ceſſaret, ecce & virginum virtus. Vna ex ob-

ſidibus

fidibus regi data, elapſa cuſtodiam, Clœlia per patrium flumen equitabat. Et rex quidem tot tantiſque virtutum territus monitis, valere, liberoſque eſſe iuſſit. Tarquinij tamdiu dimicauerunt, donec Aruntem filium regis manu ſua Brutus occidit, ſuperque ipſo mutuo vulnere exſpirauit, plane quaſi adulterum ad inferos vſque ſequeretur.

CAPVT XI.

Bellum Latinum.

LAtini quoque Tarquinios aſſerebant æmulatione & inuidiâ, vt populus qui foris dominabitur, ſaltem domi ſeruiret. Igitur omne Latinum mamilio Tuſculano duce, quaſi in regis vltionem tollit animos. Apud Regilli lacum dimicatur diu Marte vario, donec poſtumius ipſe dictator ſignum in hoſtes iaculatus eſt (nouum & inſigne commentum) vti peteretur curſu, Coſſus equitum magiſter, exuere frenos imperauit, & hoc nouum, quo acrius incurrerent. Ea demum atrocitas fuit prælij, vt intereſſe ſpectaculo deos fama tradiderit, duos in candidis equis Caſtorem atque Pollucem nemo dubitarit. Itaque & Imperator veneratus eſt, pactuſque victoriam, templa promiſit, & reddidit plane quaſi commilitionibus deis ſtipendium. Hactenus pro libertate. Mox de finibus cum eiſdem Latinis aſſidue & ſine intermiſſione pugnatum eſt. Sora (quis credat?) & Algidum terrori fuerunt, Satricum atque Corniculum prouinciæ. De Velis & Bouillis pudet, ſed triumphauimus. Tibur nunc ſuburbanum, & æſtiuæ Præneſte deliciæ, nuncupatis in Capitolio votis petebantur. Idem tunc Fæſulæ, quod Taphræ nuper. idem nemus Aricinum, quod Hernicius ſaltus, Fregellæ, quod Geſſoriacum, Tiberis, quod Euphrates. Coriolos quoque (pro pudor) victos adeo gloriæ, fuiſſe, vt captum oppidum C. Marcius Coriolanus quaſi Numantiam aut Africam nomini induceret. Extant & parta de Antio ſpolia,

ſpolia, quæ C. Mænius in ſuggeſtu feri, capta hoſtium claſſe, ſuffixit; ſi tamen illa claſsis, nam ſex fuere roſtratæ. Sed hic numerus illis initiis naualе bellum fuit. Peruicaciſsimi tamen Latinorum Aequi & Volſci fuere, & quotidiani, vt ſic dixerim, hoſtes. Sed hos præcipuè L. Quinctius domuit, ille dictator ab aratro, qui obſeſſa ac pene iam capta L. Minucij conſulis caſtra, egregia virtute ſeruauit. Medium erat forte tempus ſementis, quum patricium virum innixum aratro ſuo lictor in ipſo opere deprehendit. Inde in aciem profectus, ne quid à ruſtici operis imitatione ceſſaret, victos more pecudum ſub iugum miſit. Sic expeditione finita, rediit ad boues rurſus triumphalis agricola. Fides numinum! qua velocitate, intra XVI. dies cœptum peractumque prorſus eſt bellum: vt feſtinaſſe dictator ad relictum opus videretur.

CAPVT XII.

Bellum cum Etruſcis, Faliſcis & Fidenatibus.

Aſsidui vero & anniuerſarij hoſtes ab Etruria fuere Veientes, adeo vt extraordinariam manum aduerſus eos promiſerit, priuatumque geſſerit bellum gens vna Fabiorum, ſatis ſuperque idonea clade. Cæſi apud Cremeram trecenti & ſex, patricius exercitus: & ſcelerato ſignatur nomine quæ proficiſcentes in prælium porta dimiſit. Sed ea clades ingentibus expiata victoriis, poſtquam per alios atque alios duces robuſtiſsima capta ſunt oppida; vario quidem euentu. Faliſci ſe ſponte dediderunt, cremati ſuo igne Fidenates. Rapti funditus deletique Veientes. Faliſcis, quum obſiderentur, mira viſa eſt fides Imperatoris, nec immerito, quod ludimagiſtrum vrbis proditorem, cum his quos adduxerat pueris, vinctũ ſibi vltro remiſiſſet. Eam namque Furius Camillus, vir ſanctus & ſapiens, ſciebat veram eſſe victoriam, quæ ſalua fide, & integra dignitate pararetur. Fidenæ quia pares non erant ferro, ad terrorem mouendum faci-

bus

bus armatæ, & diſcoloribus ſerpentum in modum vittis, ferali more proceſſerant: ſed habitus ille feralis, euerſionis omen fuit. Veientium quanta res fuerit, indicat decennis obſidio. Tunc primum hyematum ſub pellibus, taxata ſtipendio hyberna, adactus miles ſua ſponte iureiurando, niſi capta vrbe non remeare. Spolia de Larte Tolumnio rege ad Feretrium reportata. Denique non ſcalis, nec irruptione, ſed conuiculo & ſubterraneis dolis peractum vrbis excidium. Ea denique viſa eſt prædæ magnitudo, vt eius decimæ Apollini Pythio mitterentur, vniuerſuſque populus Rom. ad direptionem vrbis vocaretur. Hoc nunc Veientes fuere, nunc fuiſſe quis meminit? quæ reliquiæ? quodve veſtigium? Laborat annalium fides, vt Veios fuiſſe credamus.

CAPVT XIII.

Bellum Gallicum.

Hinc ſiue inuidia deum, ſiue fato, rapidiſſimus procurrentis imperij curſus, parumper Gallorum Senonum incurſione ſupprimitur. Quod tempus populo Romano neſcio vtrum clade funeſtius fuerit, an virtutis experimentis ſpecioſius. Ea certe fuit vis calamitatis, vt in experimentum illatam putem diuinitus, ſcire volentibus immortalibus diis, an Romana virtus imperium orbis mereretur. Galli Senones, gens natura ferox, moribus incondita, ad hoc ipſa corporum mole perinde ac armis ingentibus, adeò omni genere terribilis fuit, vt planè nata ad hominum interitum, vrbium ſtragem videretur. Hi quondam ab vltimis terrarum oris, cum cingerentur omnia Oceano, ingenti agmine profecti, cum iam media vaſtaſſent, poſitis inter Alpes & Padum ſedibus, ne his quidem contenti, per Italiam vagabantur. Tum Cluſium oppidum obſidebant. Pro ſociis ac fœderatis populus Romanus interuenit. Miſſi ex more legati. Sed quod ius apud barbaros? Ferocius agunt. Mouit exinde certamen. Conuerſis igitur à Cluſio,

Romam

Romamque venientibus, ad Aliam flumen cum exercitu Fabius conſul occurrit. Non Cremeræ fœdior clades. Itaque hunc diem faſtis Roma mandauit. Fuſo exercitu, iam mœnibus vrbis appropinquabant. Erant nulla præſidia. Tum igitur, aut nunquam alias apparuit vera illa Romana virtus. Quamprimum maiores natu ampliſſimis vſi honoribus in forum coeunt: ibi deuouente Pontifice, diis ſe Manibus conſecrant: ſtatimque in ſuas quiſque ædes regreſſi, ſicut in trabeis erant, & ampliſſimo cultu, in curulibus ſellis ſeſe poſuerunt, vt, cum veniſſet hoſtis, in ſua dignitate morerentur. Pontifices & Flamines, quidquid religioſiſſimi in templis erat, partim in doliis defoſſa terra recondunt, partim impoſita plauſtris ſecum auferunt. Virgines ſimul ex ſacerdotio Veſtæ, nudo pede fugientia ſacra comitantur. Tum excepiſſe fugientes vnus è plebe fertur L. Albinus, qui depoſitis vxore & filiis, virgines in plauſtrum recepit. Adeo tum quoque in vltimis religio publica priuatis affectibus antecellebat. Iuuentus vero, quam ſatis conſtat vix mille hominum fuiſſe, duce Manlio arcem Capitolini montis inſedit, obteſtata ipſum quaſi præſentem Iouem, vt quemadmodum ipſi ad defendendum templum eius concurriſſent, ita ille virtutem eorum numine ſuo tueretur. Aderant interim Galli, apertamque vrbem primo trepidi, ne qui ſubeſſet dolus: mox vbi ſolitudinem vident, pari clamore & impetu inuadunt. Patentes paſſim domos adeunt: vbi ſedentes in curulibus ſellis prætextatos ſenes velut Deos Genioſque venerati, mox eoſdem, poſtquam eſſe homines liquebat, alioqui nihil reſpondere dignantes, pari vecordia mactant, faceſque tectis iniiciunt, & totam vrbem igne, ferro, manibus, ſolo exæquant. Septem menſibus barbari (quis crederet?) circa montem vnum pependerunt, nec diebus modo ſed noctibus omnia experti; quos tandem Manlius nocte ſubeuntes, clangore anſeris excitatus, à ſumma rupe deiecit: & vt ſpem hoſtibus demeret, quanquam in ſumma fame, tamē ad ſpem

fiduciæ panes ab arce iaculatus eſt. Et ſtato quodam die per medias hoſtium cuſtodias Fabium Pontificem ab arce demiſit, qui ſolemne ſacrum in Quirinali monte conficeret. Atque ille per media hoſtium tela incolumis religionis auxilio rediit, propitioſque deos renunciauit. Nouiſsime cum iam obſidio ſuo barbaros fatigaſſet, mille pondo auri receſſum ſuum venditantes, idque ipſum per inſolentiam, cum ad iniqua pondera addito adhuc gladio, ſuperbè, væ victis, increparent, ſubito aggreſſus à tergo Camillus adeo cecidit, vt omnia incendiorum veſtigia, Gallici ſanguinis inundatione deleret. Agere gratias diis immortalibus ipſo tantæ cladis nomine libet. Paſtorum caſus ignis ille, & flamma, paupertatem Romuli, abſcondit. Incendium illud quid egit aliud, niſi vt deſtinata hominum ac deorum domicilia ciuitas, non deleta, non obruta. ſed expiata potius & illuſtrata videatur? Igitur poſt aſſertam à Manlio, reſtitutam à Camillo vrbem, acrius etiam vehementiuſque in finitimos reſurrexit. Ac primum omnium illam ipſam Gallicam gentem non contentus mœnibus expuliſſe, cum per Italiam naufragia ſua latius traheret, ſic perſecutus eſt duce Camillo, vt hodie nulla Senonum veſtigia ſuperſint. Semel apud Anienem trucidati, cum ſingulari certamine Manlius aureum torquem Barbaro inter ſpolia detraxit: inde Torquati. Iterum in Pontino agro, cum ſimili pugna M. Valerius, inſequente Gallo, ſacra alite adiutus retulit ſpolia; & inde Coruini. Nechon tamen poſt aliquot annos, omnes reliquias eorum in Etruria ad lacum Vadimonis Dolabella deleuit, ne quis extaret in ea gente, qui incenſam à ſe Romam vrbem gloriaretur.

CAPVT XIV.

Bellum Latinum.

CONuerſus à Gallis in Latinos, Manlio Torquato, Decio Mure conſulibus, ſemper quidem æmulatione imperij & magiſtratuum in-

feſtos

faſtos, tum vero contemptu vrbis incenſæ, cum ius ciuitatis, partem imperij ac magiſtratuum poſcerent pari imperio, atque iam amplius quam congredi auderent: quo tempore quis ceſſiſſe hoſtem mirabitur? cum alter conſulum filium ſuum, quia contra imperium pugnauerat, quamuis victorem, occiderit, quaſi plus in imperio eſſet, quàm in victoria: Alter quaſi monitu deorum capite velato primam ante aciem diis Manibus ſe deuouerit, vt in confertiſſima ſe hoſtium tela iaculatus, nouum ad victoriam iter, ſanguinis ſui ſemita aperiret.

CAPVT XV.

Bellum Sabinum.

A Latinis aggreſſus eſt gentem Sabinorum, qui immemores ſactæ ſub Tito Tatio affinitatis, quodam contagio belli ſe Latinis adiunxerant. Sed Curio Dentato conſule, omnem eum tractum qua Nar ambit, fonteſque Velini, Adriatico tenus mari, igne ferroque vaſtauit: qua victoria tantum hominum, tantum agrorum redactum in poteſtatem, vt in vtro plus eſſet, nec ipſe poſſet æſtimare qui vicerat.

CAPVT XVI.

Bellum Samniticum.

Precibus deinde Campaniæ motus, non pro ſe, ſed, quod eſt ſpecioſus, pro ſociis Samnitas inuadit. Erat fœdus cum vtriſque percuſſum. Sed hoc Campani ſanctius & prius, omnium ſuorum deditione fecerant. Sic ergo Romanus bellum Samniticum tanquam ſibi geſſit. Omnium non modo Italia, ſed toto orbe orarum pulcherrima Campaniæ plaga eſt. Nil mollius cœlo: denique bis floribus vernat. Nihil vberius ſolo: Ideo Liberi Cereriſque certamen dicitur. Nihil hoſpitalius mari. Hic illi nobiles portus, Caieta. Miſenus, & repentes fontibus. Baiæ, Lucrinus &

Auernus, quædam maris oſtia. Hic amicti viribus montes, Gaurus, Falernus, Maſsicus, & pulcherrimus omnium Veſuuius, Aetnæi ignis imitator. Vrbes ad mare, Formiæ, Cumæ, Puteoli, Neapolis, Herculaneum, Pompeij, & ipſa caput vrbium Capua, quondam inter tres maximas, Romam, Carthaginemque numerata. Pro hac vrbe, iis regionibus populus Romanus Samnitas inuaſit, gentem, ſi opulentiam quæras aureis & argenteis armis, diſcolori veſte vſque ad ambitum armatam. Si inſidiarum fallaciam, ſaltibus fere & montium fraude graſſantem. Si rabiem ac furorem, ſacratis legibus, humaniſque hoſtiis in exitium vrbis agitatam. Si pertinaciam, ſexies rupto fœdere, cladibuſque ipſis animoſiorem. Hos tamen quinquaginta annis per Fabios & Papirios patres, eorumque liberos, ita ſubegit ac domuit, ita ruinas ipſas vrbium diruit, vt hodie Samnium in ipſo Samnio requiratur, nec facile appareat materia quatuor & viginti triumphorum. Maxime tamen nota & illuſtris ex hac gente clades apud Caudinas furcas Veturio Poſtumioque conſulibus accepta eſt. Clauſo enim per inſidias intra eum ſaltum exercitu, vnde non poſſet euadere, ſtupens occaſione tanta dux hoſtium Pontius, Herennium patrem conſuluit: & ille, mitteret omnes, vel occideret, ſapienter vt ſenior ſuaſerat. Hinc armis exutos mittere ſub iugum maluit, vt nec amici forent beneficio, & poſt flagitium hoſtes magis. Itaque & conſules magnifice voluntaria deditione turpitudinem fœderis dirimunt, & vltionem flagitans miles Papirio duce (horribile dictu) ſubiectis enſibus per ipſam viam ante pugnam furit: & in congreſſu arſiſſe omnium oculos, hoſtis auctor fuit: nec prius finis cædibus datus, quàm iugum & hoſtibus & duci capto repoſuerunt.

* * *

CAPVT

CAPVT. XVII.

Bellum Etruſcum, & Samniticum.

HActenus populus Romanus bellum cum ſingulis gentium: mox aceruatim, tamen ſic quoque par omnibus. Etruſcorum XII populi in id tempus inuicti, antiquiſſimus Italiæ populus Samnitium, reliqui in excidium Romani nominis repente coniurant. Erat terror ingens tot ſimul, tantorumq; populorum. A latere Etruria infeſta, quatuor agminum ſigna volitabant. Ciminius interim ſaltus in medio, ante inuius plane quaſi Caledonius, vel Hercinius, adeo tunc terrori erat, vt Senatus conſuli denunciaret, ne tantum periculi ingredi auderet. Sed nihil horum terruit ducem, quin fratre præmiſſo exploraret aceſſus. Ille per noctem paſtorio habitu ſpeculatus omnia refert. Tum ſic Fabius Maximus periculoſiſſimum bellum, periculo explicauit. Nam ſubito inconditos atque palantes aggreſſus eſt, captiſque ſuperioribus iugis, in ſubiectos ſuo more detonuit. Ea namque ſpecies fuit illius belli, quaſi in Terrigenas è cœlo ac nubibus tela mitterentur: nec incruenta tamen illa victoria: nam oppreſſus in ſinu vallis alter conſulum Decius, more patrio deuotum diis manibus obtulit caput, ſolemnemque familiæ ſuæ conſecrationem in victoriæ pretium redigit.

CAPVT XVIII.

Bellum Tarentinum, & cum Pyrrho rege.

SEquitur bellum Tarentinum, vnum quidem titulo & nomine, ſed victoria multiplex. Hoc enim Campanos, Apulos, atque Lucanos, & caput belli Tarentinos, idem totam Italiam, & cum iſtis omnibus Pyrrhum clariſſimum Græciæ regem, vna veluti ruina pariter inuoluit, vt eodem tempore & Italiam conſummaret, & tranſmarinos triumphos, auſpicaretur. Tarentus etiã

Lacædemoniorum opus, Calabriæ quondam & Apuliæ totiuſque Lucaniæ caput, tum magnitudine & muris, portuque nobili, tum mirabili ſitu: quippe in ipſis Adriatici maris faucibus poſita, in oras noſtras, Iſtriam, Illyricum, Epirum, Achaiam, Africam, Siciliam vela dimittit. Imminet portui ad proſpectum maris poſitum vrbis theatrum, quod quidem cauſa miſeræ ciuitati fuit omnium ſuarum calamitatum. Ludos forte celebrabant, quum remigantes littori Romanas claſſes inde vident: atque hoſtem rati, emicant, ſine diſcrimine inſultant: qui autem, aut vnde Romani, nec ſatis norant. Aderat ſine mora querelam ferens legatio: hanc quoque fœditus per obſcenam turpemque dictu contumeliam violant. Ex hinc bellum: ſed apparatus horribilis, cum tot ſimul populi pro Tarentinis conſurgerent: omnibuſque vehementior Pyrrhus, qui ſemigræcam ex Lacedæmoniis conditoribus ciuitatem vindicaturus, cum totius viribus Epiri, Theſſaliæ, Macedoniæ, incognitiſque in id tempus elephantis, mari, terra, viris, equis, armis, addito inſuper ferarum terrore veniebat. Apud Heracleam, & Campaniæ fluuium Sirim, Læuino conſule, prima pugna: quæ tam atrox fuit, vt Ferentanæ turmæ præfectus Obſidius, inuectus in regem, turbauerit, coëgeritque proiectis inſignibus prælio excedere. Actum erat, niſi elephanti conuerſi in ſpectaculum belli procurriſſent: quorum tum magnitudine, tum deformitate & nouo colore ſimul ac ſtridore conſternati equi, cum incognitas ſibi belluas amplius quam erant ſuſpicarentur, fugam ſtragemque late dederunt. In Apulia deinde apud Aſculum melius dimicatum eſt, Fabricio Aemilioque Coſſ. Iam quippe belluarum terror exoleuerat, & C. Minucius quartæ legionis haſtatus, vnius proboſcide abſciſſa, mori poſſe belluas oſtenderat. Itaque & in ipſas pila congeſta ſunt: & in turres vibratæ faces, tota hoſtium agmina ardentibus ruinis operuerunt: nec alius cladi finis fuit, quam nox dirimeret, poſtremuſque fugientium ipſe rex à ſatellitibus humero ſaucius

eius in armis ſuis referretur. In Lucania ſuprema pugna ſub Aurufinis, quos vocant, campis, ducibus iiſdem qui ſuperius. Et tunc toti victoriæ exitum, quem datura virtus fuit, caſus dedit. Nam productis in primam aciem rurſus elephantis, vnum ex his pullum adacti in caput teli grauis ictus auertit: qui cum per ſtragem ſuorum percurrens ſtridore quereretur, mater agnouit, & quaſi vindicatura exſiliuit: tum omnia circa quaſi holia graui timore permiſcuit, ac ſic cædem ferre, quæ primam victoriam abſtulerant, ſecundam parem fecerât, tertiam ſine controuerſia tradidere. Nec vero tantum armis, & in campis, ſed conſiliis quoque & domi intra vrbem cum rege Pyrrho dimicatum eſt. Quippe poſt primam victoriam rex callidus intellecta virtute Romana ſtatim deſperauit armis, ſeque ad dolos contulit. Nam interemtos cremauit, captiuoſque indulgenter habuit, & ſine pretio reſtituit. Miſsiſque deinde legatis in vrbem, omni modo adnixus eſt vt in amicitiam reciperetur. Sed bello & pace, foris & domi, omnem in partem Romana virtus tum ſe probauit: nec alia magis quam Tarentina victoria oſtendit populi Romani fortitudinem, ſenatus ſapientiam, ducum magnanimitatem. Quinam illi fuerunt viri, quos ab elephantis primo prælio obrutos accepimus? omnium vulnera in pectore, quidam hoſtibus ſuis immortui, omnium in manibus enſes, & relictæ in vultibus minæ, & in ipſa morte ira viuebat. Quod adeo Pyrrhus miratus eſt, vt diceret: O quam facile erat, orbis imperium occupare, aut mihi Romanis militibus, aut me rege Romanis! Quæ autem eorum qui ſuperfuerint, in reparando exercitu feſtinatio? tum Pyrrhus, Video me, inquit, plane Herculis ſidere procreatum, cui quaſi ab angue Lernæo tot cæſa hoſtium capita de ſanguine ſuo renaſcuntur. Qui autem ille ſenatus fuit; cum perorante Appio Cæco, pulſi cum muneribus ſuis ab vrbe legati, interroganti regi ſuo quid de hoſtium ſede ſentirent, vrbem templum ſibi viſum, ſenatum regum eſſe conſeſſum confiterentur.

tur. Quales porro ipſi duces vel in caſtris? cum medicum venale regis Pyrrhi caput afferentem Curius remiſit, Fabricius oblatam ſibi à rege imperij partem repudiauit. Vel in pace? cum Curius fictilia ſua Samnitico præferret auro: Fabricius decem pondo argenti facti circa Rufinum conſularem virum, quaſi luxuriam cenſoria grauitate damnaret. Quis ergo miretur his moribus, virtute, militia victorem Pop. Romanum fuiſſe: vnoque bello Tarentino intra quadriennium maximam partem Italiæ, fortiſſimas gentes, opulentiſſimas vrbes, vberrimaſque regiones in deditionem redegiſſe? Aut quid adeo fidem ſuperet, quam ſi principia belli cum exitu conferantur? Victor primo prælio Pyrrhus, totam trementem Italiam, Campaniam, Lirim, Fregellaſque populatus, prope captam vrbem à Prænestina arce proſpexit. & à vigeſimo lapide oculos trepidæ ciuitatis fumo ac puluere impleuit. Eodem poſt ea bis exuto caſtris, bis ſaucio, & in Græciam ſuam trans mare, ac terras fugato, pax, & quies, & tanta adeo de opulentiſſimis tot gentibus ſpolia, vt victoriam ſuam Roma non caperet. Nec enim vllus pulchrior in vrbem, aut ſpecioſior triumphus intrauit, cum ante hunc diem nihil niſi pecora Volſcorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum, facta Samnitium arma vidiſſet. Tum ſi captiuos adſpiceres: Moloſſi, Theſſali, Macedones, Bruttius, Apulus, atque Lucanus. Si pompas: aurum, purpura, ſigna, tabulæ, Tarentinæque deliciæ. Sed nihil libentius Po. Romanus aſpexit, quam illas quas timuerat cum turribus ſuis belluas, quæ non ſine ſenſu captiuitatis ſummiſſis ceruicibus victores equos ſequebantur.

CAPVT XIX.

Bellum Picenum.

OMnis mox Italia pacem habuit. Qui enim poſt Tarentum auderent? niſi quod vltro perſequi ſocios hoſtium placuit, Domiti hinc

Picen

Picentes, & caput gentis Aſculum, P. Sempronio duce; qui tremente inter prælium campo, Tellurem deam promiſſa æde placauit.

C A P V T XX.

Bellum Salentinum.

Salentini Picentibus additi, caputque regionis Brundiſium inclyto portu, M. Atilio duce. Et in hoc certamine, victoriæ pretium, templum ſibi paſtoria Pales vltro popoſcit.

C A P V T XXI.

Bellum Fulſinienſe.

Poſtremi Italicorum in fide manſere Vulſinij opulentiſsimi Etruſcorum. implorantes opem aduerſus ſeruos quondam ſuos; qui libertatem à dominis datam, in ipſos erexerant. Tranſlataque in ſe Rep. dominabantur. Sed hi quoque duce Fabio Gurgite pœnas dederunt.

C A P V T XXII.

De ſeditionibus.

Haec eſt ſecunda ætas Po. Romani, & quaſi adoleſcentia, qua maxime viruit, & quodã flore virtutis exarſit, ac ferbuit. Ita, quæ inerat, quædam adhuc ex paſtoribus feritas, quiddam ſpirabat indomitum. Inde eſt quod exercitus Poſtumium imperatorem, inficiantem quas promiſerat prædas, facta in caſtris ſeditione lapidauit: Quod ſub Appio Claudio noluit vincere hoſtem, cum poſſet: Quod duce Volerone, detrectantibus pleriſque militiam, fracti conſulis faſces Inde, quod clariſsimos principes, quod aduerſarentur voluntati ſuæ, exulatione multauit: vt Coriolanum colere agros iubentem. Nec minus ille ferociter iniuriam armis Vindicaſſet, niſi quod iam inferẽtem ſigna filium

mater Veturia lachrymis ſuis exarmauit. Vt ipſũ Camillum, quod inique inter plebem & exercitum diuiſiſſet Veientem prædam videretur. Sed hic melior obſeſſis in capta vrbe conſulit: & mox ſupplices de hoſte Gallo vindicauit. Cum ſenatu quoque de æquo bonoque certatum eſt: adeo vt relictis ſedibus ſolitudinem & interitum patriæ ſuæ minarentur.

CAPVT XXIII.

Prima Vrbis diſcordia.

PRima diſcordia ob impotentiam fœneratorum, quibus in terga quoque ſeruiliter ſæuientibus. in ſacrum montem plebs armata ſeceſſit ægreque, nec niſi Tribunos plebis impetraſſet, Menenij Agrippæ facundi & ſapientis viri autoritate reuocata eſt. Exſtat orationis antiquæ ſatis efficax ad concordiam fabula, qua diſſenſiſſe, inter ſe quondã humanos artus dicitur, quod omnibus opere fungentibus, ſolus venter immunis ageret: deinde moribundos à ſeiunctione rediſſe in gratiam, quando ſenſiſſent quod ei, opera redactis in ſanguinem cibis irrigarentur.

CAPVT. XXIV.

Secunda Vrbis diſcordia.

SEcundam in vrbe media decemuiratus libidó conflauit. Allatas à Græcia leges, decem principes, lecti, iubente populo conſcripſerant: ordinataque erat in duodecim tabulis tota iuſtitia: cum tamen traditos faſces regio quodam furore retinebant. Ante ceteros Appius Claudius eo inſolentiæ elatus eſt, vt ingenuam virginem ſtupro deſtinaret, oblitus & Lucretiæ, & regum, & iuris quod ipſe compoſuerat. Itaque cum oppreſſam iudicio filiam, trahi in ſeruitutem videret Virginius pater, nihil cunctatus in medio foro manu ſua interfecit, admotiſque ſignis com-

commilitonum, totam eam dominationem obſeſſam armis, in carcerem & catenas ab Auentino monte detraxit.

CAPVT XXV.

Tertia Vrbis diſcordia.

Tertiam ſeditionem excitauit matrimoniorum dignitas, vt plebeij cum patriciis iungerentur, qui tumultus in monte Ianiculo, duce Canuleio Tribuno plebis, exarſit.

CAPVT XXVI.

Quarta Vrbis diſcordia.

Quartam honorum cupido, vt plebeij quoque magiſtratus crearentur. Fabius Ambuſtus duarum pater, alteram Sulpicio patricij ſanguinis dederat, alteram plebeio Stoloni. Qui, quod vxor eius ad lictoriæ virgæ ſonum ignorum penatibus expauerat, & à ſorore ſatis inſolenta irriſa eſſet, iniuriam non tulit. Itaque nactus tribunatum, honorum & magiſtratuum conſortium quamuis inuito ſenatui extorſit. Verum in his ipſis ſeditionibus principem populum non immerito ſuſpexeris: ſiquidem nunc libertatem, nunc pudicitiam, tunc natalium dignitatem, honorum decora & inſignia vindicauit. Interque omnia hæc nullius acrior cuſtos, quam libertatis fuit: nullaque in pretium eius potuit largitione corrumpi, cum vt in magno, & in dies maiore populo, interim pernicioſi ciues exiſterent, Sp. Caſsium Agraria lege, Mælium largitione ſuſpectum regiæ dominationis, præſenti morte multauit. Ac de Spurio quidem ſupplicium pater ipſius ſumpſit: hunc Quintij Dictatoris imperio in medio foro Magiſter equitum Seruilius Ahala confodit. Manlium vero Capitolij vindicem, quia pleroſque debitorum liberauerat, altius ſe & inciuilius efferentem, ab illa quam defenderat arce deiecit. Talis domi

tus nec mari iungi nec pontibus poſſet, armis, belloque iungenda, & ad continentem ſuam reuocanda bello videretur. Sed ecce, vltro ipſis viam pandentibus fatis, nec occaſio defuit, cum de Pœnorum impotentia, fœderata Siciliæ ciuitas Meſſina quereretur. Affectabat enim vt Romanus, ita Pœnus Siciliam: & eodem tempore paribus vterque votis ac viribus, imperium orbis agitabat. Igitur ſpecie quidem ſocios iuuandi, re autem ſolicitante prædam (quamquam territaret nouitas rei, tanta tamen in virtute fiducia eſt) ille rudis, ille paſtorius populus, vereque terreſtris, oſtendit nihil intereſſe virtutis, equis an nauibus, terra an mari dimicaretur. Appio Claudio conſule primum fretum ingreſſus eſt, fabuloſis infame monſtris, æſtuque violentum: ſed adeo non eſt exterritus, quin ipſam illam ruentis æſtus violentiam pro munere amplecteretur: ſtatimque ac ſine mora Hieronem Syracuſanum regem tanta celeritate vicit, vt ipſe ille ſe prius victum, quam hoſtem videret, fateretur: Duilio Cornelioque conſulibus, etiam mari congredi auſus eſt. Tum quidem ipſa velocitas claſſis comparatæ, victoriæ auſpicium fuit. Intra enim ſexageſimum diem quam cæſa ſilua fuerat, CLX. nauium claſſis in ancoris ſtetit: vt non arte factæ, ſed quodam munere deorum conuerſæ in naues atque mutatæ arbores viderentur. Prælij vero fama mirabilis, cum illas celeres volucreſque hoſtium naues, hæ graues tardæque comprehenderent. Longe illis plus nauticæ artis, detorquere remos, & ludificari fuga roſtra. Iniectæ enim ferreæ manus, machinæque aliæ; ante certamen [illegible] riſæ: coactique hoſtes quaſi in ſolido decernere. Victor ergo ad Liparas, merſa & fugata hoſtium claſſe, primum illum maritimum egit triumphum. Cuius quod gaudium fuit? cum Duilius Imperator non contentus vnius diei triumpho, per vitam omnem, vbi à cœna rediret, prælucere funalia, & procinere ſibi tibias iuſſit, quaſi quotidie triumpharet. Pro tanta victoria leue huius prælij damnum fuit. Alter

conſulum interceptus Cn. Cornelius Aſina, qui ſimulato colloquio euocatus atque oppreſſus, fuit perfidiæ Punicæ documentum. Calatino dictatore, fere omnia præſidia Pœnorum Agrigento, Drepano, Panormo, Eryce, Lilybæo detraxit. Trepidatum eſt ſemel circa Camarinenſium ſaltum, ſed eximia virtute Calpurnij Flammæ tribuni militum euaſimus, qui lecta CCC. manu infeſtum & inſeſſum ab hoſtibus tumulum occupauit, adeoque moratus hoſtes, dum exercitus omnis euaderet: ac pulcherrimo exitu, Thermopylarum & Leonidæ famam adæquauit. Hoc illuſtrior noſter, quod expeditioni tantæ ſuperfuit & ſuperuixit, licet nihil ſcripſerit ſanguine. L. Cornelio Scipione, cum iam Sicilia ſuburbana eſſet populi Romani prouincia, ſerpente latius bello, in Sardiniam, anneramque ei Corſicam tranſit, vbi & ſic Caralæ vrbis excidio incolas terruit, adeoque omnes terra marique Pœnos expugnauit, vt iam victoriæ nihil niſi Africa ipſa reſtaret. M. Atilio Regulo duce iam in Africam nauigabat bellum. Nec deerant qui ipſo Punici maris nomine ac terrore deficerent, augente inſuper Tribuno Mannio metum: in quem, niſi paruiſſet, ſecuri diſtricta Imperator, metu mortis nauigandi fecit audaciam: mox ventis remiſque properatum eſt: tantuſque terror hoſtici aduentus Pœnis fuit, vt apertis pœne portis Carthago caperetur. Belli prima præmium fuit ciuitas Clypea. Prima enim à Punico littore quaſi arx & ſpecula procurrit: & hæc CCC amplius caſtella vaſtata ſunt Nec cum hominibus modo, ſed cum mon- [illegible] cum quaſi in vindictam Africæ nata miræ magnitudinis ſerpens, poſita apud Bagradam caſtra vexaret. Sed omnium victor Regulus, cum terrorem nominis ſui late circumtuliſſet, cumque magnam vim iuuentutis, duceſque ipſos aut cecidiſſet, aut haberet in vinculis, claſſemque ingenti præda onuſtam, & triumpho grauem in vrbem præmiſiſſet, etiam ipſam caput belli Carthaginem vrgebat obſidione, ipſiſque portis inhærebat. Hic paulum

lum circumacta fortuna eſt, tantum, vt plura eſſent Romanæ vrbis inſignia, cuius fere magnitudo calamitatibus approbatur. Nam conuerſis ad externa auxilia hoſtibus, cum Xantippum illis ducem Lacedæmonus miſiſſet, à viro militiæ peritiſſimo vincimur, cum fœda clade, Romaniſque vſu incognita, viuus in manus hoſtium venit fortiſſimus imperator. Sed ille quidem par tantæ calamitati fuit. Nam nec Punico carcere fractus eſt, nec legatione ſuſcepta. Quippe diuerſa quam hoſtes mandauerant, conſuluit, ne pax fieret, nec commutatio captiuorum reciperetur. Sed nec illo voluntario ad hoſtes ſuos reditu, nec vltimo ſiue carceris, ſeu crucis ſupplicio deformata maieſtas: iam his omnibus admirabilior. Quid alius quam victus de victoribus, quia Carthago non ceſſerat, de fortuna triumphauit? Populus autem Romanus multo acrior infeſtiorque pro vltione Reguli, quam pro victoria fuit. Metello igitur conſule ſpirantibus altius Pœnis, & reuerſo in Siciliam bello, apud Panormum ſic hoſtes cecidit, vt me amplius ea inſula cogitaretur. Argumentum ingẽtis victoriæ, centum circiter elephantorum captiuitas: ſic quoque magna præda, ſi gregem illum non bello, ſed venatione cepiſſet. P. Claudio conſule, non ab hoſtibus, ſed a diis ipſis ſuperatus eſt, quorum auſpicia contemſerat, ibi ſtatim claſſe demerſa, vbi ille præcipitari pullos iuſſerat, quod pugnare ab his vetaretur. M. Fabio Buteone conſule, claſſem hoſtium in Africo mari apud Aegimurum iam in Italiam vltro nauigantem cecidit: quantus ô tum triumphus tempeſtate intercidit, cum opulenta præda claſſis aduerſis acta ventis, naufragia ſuo Africam & Syrtes, omnium imperia gentium, inſularum litora impleuit! Magna clades, ſed non ſine aliqua principis populi dignitate, interceptam tempeſtate victoriam, & triumphum periiſſe naufragio. Et tamen cum Punicæ prædæ omnibus promontoriis inſuliſque alliſæ fluitarent, populus Romanus triumphauit. Lutatio Catulo conſule, tandem bello finis impoſitus apud

inſulas quibus nomen Aegates: nec maior alia in mari pugna, quippe commeatibus, exercitu, propugnaculis, armis grauis hoſtium claſsis, & in ea quaſi tota Carthago, quod ipſum exitio fuit: Romana claſsis prompta, leuis, expedita, & quodam genere caſtrenſis, ad ſimilitudinem pugnæ equeſtris, ſic remis, quaſi habenis agebatur, & in hos vel in illos ictus mobilia roſtra, ſpeciem viuentium præferebant. Itaque momento temporis laceratæ hoſtium rates, totum inter Siciliam Sardiniamque pelagus naufragio ſuo operuerunt. Tanta denique fuit illa victoria, vt de excidendis hoſtium mœnibus non quæreretur. Superuacuum viſum eſt in arcem muroſque ſæuire, cum iam in mari eſſet deleta Carthago.

CAPVT III.

Bellum Liguſtinum.

PEracto Punico bello ſecuta eſt breuis ſane & quaſi ad recipiendum ſpiritum requies: argumentumque pacis, & bona fide ceſſantium ramorum, tunc primum poſt Numam clauſa fuit porta Iani, ſed ſtatim ac ſine mora patuit. Quippe iam Ligures, iam Inſubres Galli, necnon & Illyrici laceſſebant. ſic de-ſub Alpibus, id eſt de-ſub ipſis Italiæ faucibus, gentes deo quodam aſsidue incitante, ne rubiginem ac ſitum arma ſentirent: denique ita quotidiani & quaſi domeſtici hoſtes tirocinia militum imbuebant, nec aliter vtraque gente quam quaſi cote quadam populus Romanus ferrum ſuæ virtutis acuebat. Ligures imis Alpium iugis adhærentes, inter Varum & Macram flumen, implicitos dumis ſilueſtribus, maior aliquanto labor erat inuenire, quam vincere. Tutum locis & fuga, durum atque velox genus, ex occaſione magis latrocinia quam bella faciebat. Itaque cum diu multumque eluderent, ſaltu, viis, latebris, Deceates, Oxybij, Euburiates, Ingauni, tandem Fuluius latebras eorum ignibus ſepſit, Bæbius in plana deduxit. Poſtumius ita exarmauit, vt vix reliquerit ferrum, quo terra coleretur.

CAPVT

CAPVT IV.

Bellum Gallicum.

GAllis Inſubribus, & his accolis Alpium, animi ferarum, corpora plus quam humana erant. Sed experimento deprehenſum eſt: quod ſicut primus impetus eis maior quam virorum eſt, ita ſequens minor quam feminarum. Alpina corpora humenti cœlo educata, habent quidam ſimile cum niuibus ſuis, quæ mox vt caluere pugna, ſtatim in ſudorem eunt, & leui motu, quaſi ſole laxantur. Hi ſæpe & alias, ſed Britomaro duce non prius ſoluturos ſe baltheo, quàm Capitolium aſcendiſſent, iurauerant. Factum eſt. Victos enim Aemilius in Capitolio diſcinxit. Mox Aſtrionico duce vouere de noſtrorum militum præda Marti ſuo torquem. Intercepit Iupiter votum: nam de torquibus eorum aureum trophæum Ioui Flaminius erexit. Virdumaro rege Romana arma Vulcano promiſerant: alior-ſum vota ceciderunt. Occiſo enim rege Marcellus tertia poſt Romulum patrem Feretrio Ioui opima ſuſpendit.

CAPVT V.

Bellum Illyricum.

ILlyrici ſeu Liburni ſub extremis Alpium radicibus agunt inter Arſiam Titiumque flumen, longiſsime per totum Adriatici maris littus effuſi. Hi regnante Teuta muliere populationibus non contenti, licentiæ ſcelus addiderunt. Legatos quippe noſtros, ob ea quæ deliquerant, iure agentes, nec gladio quidem, ſed vt victimas, ſecuri percutiunt; præfectos nauium igne comburunt; idque, quo indignius foret, mulier imperabat. Itaque Cn. Fuluio Centumalo duce late domantur. Strictæ in principum colla ſecures, legatorum manibus litauere.

C 5

CAPVT VI.

Bellum Punicum ſecundum

POſt primum Punicum bellum vix quadriennis requies. Ecce alterum bellum minus quidem ſpatio (nec enim amplius quam octo & decem annos habet) ſed adeo cladium atrocitate terribilius, vt ſi quis conferat damna vtriuſque populi, ſimilior victo ſit populus qui vicerat. Pudebat nobilem populum, ablato mari, raptis inſulis, dare tributa, quæ iubere conſueuerat. Hinc vltionem puer Annibal ad aram patri iurauerat: nec remorabatur. Igitur in cauſam belli Saguntus deleta eſt, vetus Hiſpaniæ ciuitas & opulenta, fideique erga Romanos magnum quidem, ſed triſte monumentum; quem in libertate communi fœdere exceptam, Annibal cauſas nouorum motuum quærens; & ſuis, & ipſorum manibus euertit, vt Italiam ſibi rupto fœdere aperiret. Summa fœderum Romanis religio eſt. Itaque ad auditum ſociæ ciuitatis obſidium, memores icti cum Pœnis quoque fœderis, non ſtatim ad arma procurrunt. dum prius more legis imo queri malunt. Interim iam nouem menſibus feſſi fame, machinis, ferro, verſa denique in rabiem fide, immanem in foro excitant rogum, tum deſuper ſe ſuoſque cum omnibus opibus ſuis ferro & igne corrumpunt. Huius tantæ cladis auctor Annibal poſcitur. Tergiuerſantibus Pœnis, dux legationis Romanorum, Quæ, inquit, mora eſt? Fabius: In hoc ego ſinu bellum affero, & pacem: vtrum eligitis, vtrum placet, ſumite. Cumque ſucclamatum eſſet, vtrum vellet, daret, Bellum igitur, inquit accipite: & excuſſo in media curia togæ gremio, non ſine horrore, quaſi plane ſinu bellum ferret, effudit. Similis exitus belli initio fuit. Nam quaſi has inferias ſibi Saguntinorum vltimæ diræ in illo publico paricidio incendioque mandaſſent, ita manibus eorum, vaſtatione Italiæ, captiuitate Africæ, ducum & regum qui id geſſere

ſere

ſere bellum, exitio parentatum eſt. Igitur vbi ſemel ſe in Hiſpania mouit illa grauis & luctuoſa Punici belli vis atque tempeſtas, deſtinatumque Romanis iam diu fulmen Saguntino igne conflauit, ſtatim quodam impetu rapta, medias perfregit Alpes, & in Italiam ab illis fabuloſæ altitudinis niuibus, velut cœlo miſſa deſcendit. Ac primi quidem impetus turbo inter Padum & Ticinum valido ſtatim fragore detonuit. Tunc Scipione duce fuſus exercitus: ſaucius & ipſe veniſſet in hoſtium manus Imperator, niſi protectum patrem prætextatus admodum filius ab ipſa morte rapuiſſet. Et hic erit Scipio, qui in exitium Africæ creſcit, cognomen ex malis eius habiturus. Ticinio Trebia ſuccedit Hic ſecunda belli Punici procella deſæuit Sempronio conſule. Tunc calidiſſimi hoſtes frigidum & niualem nacti diem cum ſe ignibus prius oleoque fouiſſent, horribile dictu, homines à meridie & ſole venientes, noſtra nos hyeme vicerunt. Traſimenus lacus tertius fulmen Annibalis, Imperatore Flaminio. ibi quoque ars noua Punicæ fraudis. Quippe nebula lacus, paluſtribuſque virgultis tectus eques, terga ſubito pugnantium inuaſit. Nec de diis poſſumus queri. Imminentem temerario duci cladem prædixerant inſidentia ſignis examina, & aquilæ prodire nolentes, & commiſſam aciem ſecutus ingens terræ tremor: niſi illum horrorem ſolis, equitum virorumque diſcurſus, & mota vehementius arma fecerunt. Quartum, id eſt, pene vltimum vulnus imperij, Cannæ, ignobilis Apuliæ vicus ſed magnitudine cladis reuerſis, & XL. millium cæde parta nobilitas. Ibi in exitium infelicis exercitus, dux, terra, cœlum, dies, tota denique rerum natura conſenſit. Siquidem non contentus ſimulatis transfugis Annibal, qui mox terga pugnantium ceciderant, inſuper callidiſſimus Imperator, patentibus in campis obſeruato loci ingenio, quod & ſol ibi acerrimus, & plurimus puluis, & Eurus, ab oriente ſemper quaſi ad conſtitutum flaret, ita inſtruxit aciem, vt Romanis aduerſus hæc omnia obuerſis, ſecundum cœ-

lum tenens, vento, puluere, ſole pugnaret. Itaque duo maximi exercitus cæſi ad hoſtium ſatietatem, donec Annibal diceret militi ſuo ; Parce ferro. Ducum effugit alter, alter occiſus eſt : dubium vter maiore animo. Paullum puduit. Varro non deſperauit. Documenta cladis, cruentus aliquandiu Aufidus. Pons de cadaueribus iuſſu ducis factus in torrente Gello. Modij duo annulorum Carthaginem miſsi, dignitaſque equeſtris taxata menſura. Dubium deinde non erat, quia vltimum illum diem habitura fuerit Roma, quintumque intra diem epulari Annibal in Capitolio potuerit, ſi (quod Pœnum illum dixiſſe Maharbalem Bomilcaris ferunt) Annibal quemadmodum ſciret vincere, ſic vti victoria ſciſſet. Tum quidem illum (vt dici vulgo ſolet) aut fatum vrbis imperaturæ, aut ipſius mens mala ; & auerſi à Carthagine dij, in diuerſum abſtulerunt : cum victoria poſſet vti, frui maluit, relictaque Roma, Campaniam Tarentumque peragrare; vbi mox & ipſe & exercitus ardor elanguit, adeo vt verum dictum ſit, Capuam Annibali Cannas fuiſſe. Siquidem inuictum Alpibus, indomitum armis, Campaniæ (quis crederet?) ſoles & tepentes fontibus Baiæ, ſubegerunt. Interim reſpirare Romanus, & quaſi ab inferis emergere. Arma non erant, detracta ſunt templis. Deerat iuuentus, in ſacramentum militiæ liberata ſeruitia. Egebant ærario, opes ſuas libens ſenatus in medium protulit, nec præter quod in bullis, cingulis, atque annulis erat, quidquam ſibi auri reliquere. Eques ſecutus exemplum, imitatæque equidem tribus : denique vix ſuffecere tabulæ, vix ſcribarum manus ; Læuino Marcelloque conſulibus, cum priuatæ opes in publicum deferrentur. Quid autem in eligendis magiſtratibus? quæ centuriarum ſapientia? cum iuniores à ſenioribus conſilium de creandis conſulibus petiuere? Quippe aduerſus hoſtem toties victorem, tam callidum, non virtute tantum, ſed ſuis etiam pugnare cõſiliis oportebat. Prima redeuntis, & , vt ſic dixerim, reuiuiſcentis imperij ſpes Fabius fuit, qui nouam de Annibale victoriam

riam commentus eſt, non velle pugnare. Hinc illi cognomen nouum & Reip. ſalutare, Cunctator. Hinc illud ex populo, vt imperij ſcutum vocaretur. Itaque per Samnium totum, per Falernos Gauranoſque ſaltus ſic macerauit Annibalem, vt qui frangi virtute non poterat, mora comminueretur. Inde Claudio Marcello duce etiam congredi auſus eſt: cominus venit, & pepulit è Campania ſua, & ab obſidione Nolæ vrbis excuſsit. Auſus & Sempronio Gracho duce per Lucaniam ſequi, & premere terga cedentis: quamuis tunc (ô pudor!) manu ſeruili pugnaret. Nam hucuſque tot mala compulerant; ſed libertate donati, fecerant de ſeruitute Romanos. O horribilem in tot aduerſis fiduciam, ô ſingularem animum ac ſpiritum populi Romani? tam arctis afflictiſque rebus cum de Italia ſua dubitaret, auſus eſt tamen in diuerſa reſpicere: cumque hoſtes in iugulo per Campaniam, Apuliamque volitarent, mediamque iam de Italia Africam facerent, eodem tempore & hunc ſuſtinebat, & in Siciliam, Sardiniam, Hiſpaniam, diuerſa per terrarum orbem arma mittebat. Sicilia mandata Marcello, nec diu reſtitit. Tota enim inſula in vna vrbe ſuperata eſt. Grande illud, & ante id tempus inuictum caput Syracuſæ, quamuis Archimedis ingenio defenderentur, aliquādo ceſſerunt. Longe illi triplex murus, tot idemque arces, portus ille marmoreus, & fons celebratus Arethuſæ, quid hactenus profuere, niſi vt pulchritudini victæ vrbis parceretur? Sardiniam Gracchus arripuit: nihil illi gentium feritas, Inſanorumque (nam ſic vocantur) immanitas montium profuere. Sæuitum in vrbes, vrbemque vrbium Caralim, vt gens contumax, viliſque mortis, ſaltem deſiderio patrij ſoli domaretur. In Hiſpaniam miſsi Cnæus & Publius Scipiones, ſpem totam Pœnis eripuerant, ſed inſidiis Punicæ fraudis oppreſsi rurſus amiſerunt, magnis quidem illi præliis, cum Punicas opes cecidiſſent: ſed Punicæ inſidiæ alterum ferro caſtra metantem alterum cum euaſiſſet in turrim, cinctum facibus oppreſſerunt. Igitur in vltionem

patris

patris ac patrui miſſas cum exercitus Scipio cui tam grande de Africa cognomen fata decreuerant, bellatricem illam, viris armiſque nobilem Hiſpaniam, illam ſeminariam hoſtilis exercitus illam Annibalis eruditricem (incredibile dictu) totam à Pyrænеis montibus in Herculis columnas & Oceanum recuperauit, neſcias citius, an facilius; quam velociter, quatuor anni fatentur: quam facile, vel vna ciuitas probat. eodem quippe quo obſeſſa eſt die, capta eſt, omenque Africanæ victoriæ fuit, quod tam facile capta eſt Hiſpanica Carthago. Certum eſt tamen ad profligandam prouinciam maxime profeciſſe ſingularem ducis ſanctitatem: quippe qui captiuos pueros, puellaſque præcipuæ pulchritudinis barbaris reſtituerit, ne in conſpectum quidem ſuum paſſus adduci, ne quid de virginitatis integritate delibaſſe ſaltem vel oculis videretur. Hac inter diuerſa terrarum, populus Romanus: nec ideo tamen Italiæ viſceribus inhærentem ſummouere poterat Annibalem. pleriſque ad hoſtem defecerant, & dux acerrimus contra Romanos, Italicis quoque viribus vtebatur. Iam tamen eum pleriſque oppidis & regionibus excuſſeramus. Tarentus ad nos redierat. Iam Capua, ſedes & domus & patria altera Annibalis, tenebatur, cuius amiſſio tantum Pœno duci dolorem dedit, vt inde totis viribus in Romam conuerteretur. O populum dignum orbis imperio. dignum omnium fauore, & admiratione hominum, ac deorum! Compulſus ad vltimos metus, ab incepto non deſtitit, & de ſua vrbe ſolicitus, Capuam tamen non omiſit; ſed parte exercitus ſub Appio conſule relicta, parte Flaccum in vrbem ſecuta, abſens ſimul præſenſque pugnabat. Quid ergo miramur? Mouenti caſtra à tertio lapide Annibali, iterum ipſos deos (inquam) nec fateri pudebit) reſtitiſſe. Tanta enim ad ſingulos illius motus vis imbrium effuſa eſt, tanta ventorum violentia coorta, vt diuinitus autem ſummoueri, non à cœlo, ſed ab vrbis ipſius mœnibus & Capitolio videretur. Itaque fugit & ceſſit, & in vltimum ſe Italiæ recepit ſinum, cum vrbem

tantum non adortam reliquiſſet. Parua res dictu, ſed ad magnanimitatem populi Romani probandam ſatis efficax, quod illis ipſis quibus obſidebatur diebus ager quem Annibal caſtris inſederat, venalis Romæ fuit, haſtæq; ſubiectus inuenit emptorem. Voluit Annibal contra fiduciam imitari, ſubiecitque argentarias vrbis tabernas, nec ſector inuentus eſt: vt ſcias etiam præſagia ſatis fuiſſe. Nihil actum erat tanta virtute, tanto fauore deorum. Siquidem ab Hiſpania Aſdrubal frater Annibalis cum exercitu nouo, nouis viribus, noua belli mole veniebat. Actum erat procul dubio, ſi vir ille ſe cum fratre iunxiſſet: ſed hunc quoque caſtra metantem Claudius Nero cum Liuio Salinatore debellat. Nero in vltimo Italiæ angulo ſummouebat Annibalem. Liuius in diuerſiſsimam partem, id eſt, in ipſas naſcentis Italiæ fauces ſigna conuerterat, tanto, id eſt, omni qua longiſsima Italia, ſolo interiacente. Quo cõſilio, qua celeritate conſules caſtra coniunxerint, inopinanterque hoſtem collatis ſignis compreſſerint, neque id fieri Annibal ſenſerit, difficile dictu eſt: certe Annibal re cognita, cum proiectum fratris caput ad ſua caſtra vidiſſet, Agnoſco, inquit, infelicitatem Carthaginis. Hæc fuit illius viri, non ſine præſagio quodam fati imminentis, prima confeſsio. Iam certum erat Annibalem etiam ipſius confeſsione poſſe vinci. Sed tot rerum proſperarum fiducia plenus pop. Rom. magni æſtimabat aſperrimum hoſtem in ſua Africa debellare. Duce igitur Scipione in ipſam Africam tota mole conuerſus, imitari cœpit Annibalem, & Italiæ ſuæ clades in Africa vindicare. Quas illi (dij boni) Aſdrubalis copias, quos Syphacis exercitus fudit? Quæ, quantaque vtriuſque caſtra facibus illatis vna nocte deleuit? Denique iam non à tertio lapide, ſed ipſas Carthaginis portas obſidione quatiebat, ſic factum eſt, vt inhærentem atque incubantem Italiæ extorqueret Annibalem. Non fuit maior ſub imperio Romano dies quam ille, cum duo omnium & antea & poſtea ducum maximi, ille Italiæ, hic Hiſpaniæ victor, collatis cominus

ſignis

ſignis direxere aciem. Sed & colloquium fuit inter ipſos de legibus pacis. Steterunt diu mutua admiratione defixi: vbi de pace non conuenit ſigna cecinere. Conſtat vtriuſque cõfeſſione, nec melius inſtrui aciem, nec acrius potuiſſe pugnari. hoc Scipio de Annibalis, Annibal de Scipionis exercitu prædicauerunt. Sed tamen Annibal ceſſit, præmiumque victoriæ Africa fuit, & ſecutus Africam terrarum orbis.

CAPVT VII.

Bellum Macedonicum primum, ſiue Philippicum.

POſt Carthaginem vinci neminem puduit. Secutæ ſunt ſtatim Africam gentes, Macedonia, Græcia, Syria, cæteraque omnia quodam quaſi æſtu & torrente fortunæ. Sed primi omnium, Macedones, affectator quodam imperij populus. Itaque quamuis tunc Philippus regno præſideret, Romani tamen dimicare ſibi cum rege Alexandro videbantur. Macedonicum bellum nomine amplius quam exſpectatione gentis fuit. Cauſa cœpit à fœdere Philippi, quo rex iam pridem dominantem in Italia Annibalem ſibi ſociauerat: poſtea creuit, implorantibus Athenis auxilium contra regis iniurias, cum ille vltra ius victoriæ, in templa, aras & ſepulchra ipſa ſæuiret. Placuit ſenatui opem tantis ferre ſupplicibus. Quippe iam gentium reges, duces, populi, nationes, præſidia ſibi ab hac vrbe petebant. Primo igitur Læuino conſule populus Romanus Ionium mare ingreſſus, tota Græciæ littora veluti triumphanti claſſe peragrauit. Spolia quippe Siciliæ, Hiſpaniæ, Sardiniæ, Africæ præferebat. Et manifeſtam victoriam, nata in prætoria puppe laurus pollicebatur. Aderat ſponte in auxilium Attalus rex Pergamorum Aderant Rhodij nauticus populus, quibus à mari, conſulta terris omnia equis viriſque quatiebat. Bis victus rex, bis fugatus, bis exutus caſtris, cum tamen nihil terribilius Macedonibus fuit ipſo vulnerum

aſpe-

aſpectu, quæ non ſpiculis, neque ſagittis, nec vllo Græculo ferro, ſed ingentibus pilis, nec minoribus adacta gladiis, vltra mortem patebant. Enimuero Flaminio duce inuios antea Chaonum montes, Pindumque amnem per abrupta vadentem, & ipſa Macedoniæ clauſtra penetrauimus. Introiſſe, victoriæ fuit. Nam poſtea nunquam auſus cõgredi rex, ad tumulos quos Cynoſcephalas vocant, vno, ac ne hoc quidem iuſto prælio opprimitur: & illi quidem conſul pacem dedit, regnumque conceſſit. Mox ne quid eſſet hoſtile, Thebas, & Eubœam, & graſſantem ſub Nabide ſuo Lacedæmona compeſcuit. Græcia vero veterem ſtatum reddidit, vt legibus viueret ſuis, & auita libertate frueretur. Quæ gaudia, quæ vociferationes fuerunt! Cum hoc forte Nemeæ in theatro Quinquennalibus ludis à præcone caneretur, quo certauere plauſu! quid florum in conſulem profuderunt! Et iterum iterumque præconem repeteret illam vocem iubebant, qua libertas Achaiæ pronunciabatur: nec aliter illa conſulari ſententia, quam modulatiſſimo aliquo tibiarum aut fidium cantu, fruebantur.

CAPVT VIII.

Bellum Syriacum Regis Antiochi.

Macedoniam ſtatim & regem Philippum Antiochus excepit quodam caſu, quaſi induſtria ſic adgubernante fortuna, vt quemadmodum ab Africa in Europam, ſic ab Europa in Aſiam, vltro ſe ſuggerentibus cauſis, imperium procederet, & cum terrarum orbis ſitu, ipſe ordo victoriarum nauigaret. Non aliud formidoloſius fama bellum fuit. Quippe cum Perſas & Orientem, Xerxem atque Darium cogitarent, quando perfoſſi inuij montes, quando velis opertum mare nunciaretur. Ad hoc cœleſtes minæ territabant, cum humore continuo Cumanus Apollo ſudaret. Sed hic fauentis Aſiæ ſuæ Numinis timor erat. Nec ſane viris, opibus, armiſque

quid

quidquam copioſius Syria: ſed in manus tam ignaui regis inciderant, vt nihil fuerit in Antiocho ſpecioſius, quam quod à Romanis victus eſt. Impulere regem in id bellum, illinc Thoas Aetoliæ princeps, inhonoratam apud Romanos quærens aduerſus Macedones militiæ ſuæ societatem: hinc Annibal, qui in Africa victus, profugus, & pacis impatiens, hoſtem pop. Rom. toto orbe quærebat. Et quod illud fuiſſet periculum, ſi ſe conſiliis eius rex tradidiſſet? ſi Aſiæ viribus vſus fuiſſet miſer Annibal? Sed rex ſuis opibus & nomine regio fretus, ſatis habuit bellum mouere Europa iam dubio procul iure ad Romanos pertinebat. Hic Lyſimachiam vrbem in littore Thracio poſitam à maioribus ſuis, Antiochus vt hereditario iure repetebat. Hoc velut ſidere Aſiatici belli mota tempeſtas, & maximus regum conuentus: fortiter indicto bello, cum ingenti ſtrepitu ac tumultu mouiſſet ex Aſia, occupatis ſtatim inſulis Græciſque littoribus, otia & luxus tamquam victor agitabat. Eubœam inſulam continenti adhærentem tenui freto, reciprocantibus aquis Euripus abſcidit. Hic ille poſitis aureis ſericiſque tentoriis ſub ipſo freti murmure cum inter fluenta tibiis fidibuſque concineret, collatis vndique quamuis per hyemem, roſis, ne non aliquo ducem genere agere videretur, virginum puerorumque delectus habebat. Talem ergo regem iam ſua luxuria debellatum, populus Rom. M. Acilio Glabrione conſule in inſula aggreſſus, ipſo ſtatim aduentus ſui nuntio coëgit ab inſula fugere. Tam præcipitem apud Thermopylas aſſecutus locum, CCC. Laconum ſpecioſa cæde memorandum, ne ibi quidem fiducia loci reſiſtentem, mari ac terra cedere coëgit. Statim & à veſtigio itur in Aſiam. Claſsis regia Polyxeni Annibalique commiſſa, nam res prælium nec ſpectare poterat. Igitur duce Aemilio Regillo à remigantibus Rhodiis tota laceratur. Ne ſibi placeant Athenæ, in Antiocho vicimus Xerxem, in Aemilio Themiſtoclem æquauimus. Epheſtis Salamina penſauimus. Tum conſule Scipione, cui frater ille modo victor Carthaginis Africa-

nus voluntaria legatione aderat, debellari regem placet, & iam toto ceſſerat mari: ſed nos imus vlterius. Mæandrum ad amnem montemque Siphylum caſtra ponuntur. Hic rex incredibile dictu quibus auxiliis, quibus copiis conſederat. Trecenta millia peditum, equitum falcatorumque curruum non minor numerus. Elephantis ad hoc immenſæ magnitudinis, auro, purpura, argento, & ſuo ebore fulgentibus, aciem vtrimque vallauerat. Sed hæc omnia præpedita magnitudine ſua, ad hoc imbre, qui ſubito ſuperfuſus mira felicitate Perſicos arcus corruperat. Primum trepidatio, mox fuga, dehinc triumphus fuerunt. Victo & ſupplici pacem atque partem regni dari placuit, eo libentius, quod tam facile ceſſiſſet.

CAPVT IX.

Bellum Aetolicum.

SYriaco bello ſucceſſit, vt debebat Aetolicum. Victo quippe Antiocho, Romanus faſces Aſiatici belli perſequebatur. Ergo Fuluio Nobiliori mandata vltio eſt. Hic protinus caput gentis Ambraciam, regiam Pyrrhi, machinis quatit. Secuta deditio. Aderant Aetolorum precibus Attici, Rhodij: & memineramus auxilij: ſic placuit ignoſcere. Serpſit tamen latius in proximos bellum, omnemque late Cephaleniam, Zacynton, & quidquid inſularum in eo mari inter Ceraunios montes, iugumque Maleum, Aetolici belli acceſſio fuerunt.

CAPVT X.

Bellum Iſtricum.

ISTri ſequuntur Aetolos. Quippe bellantes eos nuper, adiuuerant: & initia pugnæ proſpera hoſti fuerunt, eademque exitij cauſa. Nam cum A. Manlij caſtra cepiſſent, opimæque prædæ incubarent, epulantes ac ludibundo, pleroſque

ac vbi eſſent, præ poculis neſcientes, C. Claudius Pulcher inuadit. Sic cum ſanguine & ſpiritu male partam reuomuere victoriam. Ipſe rex Aepirlo equo impoſitus, cum ſubinde crapula & capitis errore lapſaret, captum ſeſe vix & ægre, poſtquam experrectus eſt, didicit.

CAPVT XI.

Bellum Gallo-græcum.

Gallo-græciam quoque Syriaci belli ruina conuoluit. Fuerant inter auxilia regis Antiochi. An fuiſſet cupidus triumphi Manlius, an eos viſos ſimulauerit, dubium: certe negatus eſt victori triumphus, quia cauſam belli non approbauit ſenatus. Ceterum gens Gallo-græcorum, ſicut ipſum nomen indicio eſt, mixta & adulterata eſt: reliquiæ Gallorum, quibus Brenno duce vaſtauerant Græciam, mox Orientem ſequuti, in media Aſiæ parte etiam ſedere. Itaque vt frugum ſemina mutato ſolo degenerant, ſic illa genuina feritas eorum, Aſiatica amœnitate mollita eſt. Duobus itaque præliis fuſi fugatique ſunt: quamuis ſub aduentu hoſtis relictis ſedibus, in altiſſimos ſe montes recepiſſent, quos Toliſtobogij Tectoſagæque iam inſederant. Vtrimque fundis ſagittiſque acti, in perpetuam ſe pacem dediderunt. Sed alligati miraculo quodam fuere, cum catenas morſibus & ore tentaſſent, cum offocandas inuicem fauces præbuiſſent. Nam Orgiagontis regis vxor à Centurione ſtuprum paſſa, memorabili exemplo cuſtodiam euaſit reuulſumque militis caput ad maritum ſuum retulit.

CAPVT XII.

Bellum Macedonicum ſecundum, ſiue Perſicum.

Cvm aliæ aliæque gentes Syriaci belli ſequuntur ruinam, Macedonia ſe rurſus erexit.

erexit. Fortiſſimum Populum memoria & recordatio ſuæ nobilitatis agitabat, & ſucceſſerat Philippo filius Perſes, qui ſemel in perpetuum victam eſſe Macedoniam, non putabat ex gentis dignitate. Multo vehementius ſub hoc Macedones quam ſub patre conſurgunt. Quippe Thracas in vires ſuas traxerant. Atque ita induſtria Macedonum, viribus Thracum, diſciplinam Macedonicam temperauere. Acceſſit his conſilium ducis, qui ſitum regionum ſuarum de ſummo ſpeculatus Aemo, poſitis per abrupta caſtris Macedoniam ſuam armis ferroque vallauerat, vt non reliquiſſe aditum niſi à cœlo venturis hoſtibus videretur. Nam Q. Marcio Philippo conſule eam prouinciam ingreſſus populus Romanus, exploratis diligenter acceſſibus, per Aſtrudem paludem, per acerbos dubioſque tumulos, & illa, quæ volucribus quoque videbantur inuia, acceſſit: regemque ſecurum, & nihil tale metuentem, ſubita belli irruptione terruit: cuius tanta trepidatio fuit, vt pecuniam omnem in mare iuſſerit mergi, ne periret: claſſem cremari; ne incenderetur. Paulo conſule cum maiora & crebra eſſent impoſita præſidia, per alias vias Macedonia depreſſa eſt, ſumma quidem arte & induſtria ducis, cum alia minatus, alia irrepſiſſet: cuius aduentus ipſe eo terribilis regi fuit, vt intereſſe non auderet, ſed gerenda ducibus bella mandauerit. Abſens ergo victus, fugit in maria; inſulamque Samothracem, fretus celebri religione, quaſi templa & aræ poſſent defendere. quem nec montes ſui nec arma potuiſſent. Nemo regnum diutius amiſſæ fortunæ conſcientiam retinuit. Supplex cum ſcriberet ad Imperatorem, ab illo quo confugerat templo, nomenque epiſtolæ notaret ſuum, regem addidit. Sed nec reuerentior captæ maieſtatis alius Paullo fuit. Cum in conſpectum veniſſet hoſtis, in templum recepit, & conuiuiis adhibuit, liberoſque admonuit ſuos, vt fortunam, cui tantum liceret, reuererentur. Inter pulcherrimos hunc quoque populus Romanus de Macedonia duxit atque vidit triumphum: quippe cuius ſpecta-

culo triduum impleuerit. Primum dies ſigna tabulaſque, ſequens arma pecuniaſque tranſuexit, tertius captiuos, ipſumque regem attonitum adhuc, tanquam ſubito malo ſtupentem. Sed multo prius gaudium victoriæ populus Romanus, quam epiſtolis victoris perceperat. Quippe eodem die quo victus eſt Perſes in Macedonia, Romæ cognitum eſt: duo iuuenes candidis equis apud Iuturnæ lacum puluerem & cruorem abluebant. Hi nuntiauere: Caſtorem & Pollucem fuiſſe creditum vulgo, quod gemini fuiſſent: interfuiſſe bello, quod ſanguine maderent: à Macedonia venire, quod adhuc anhelarent.

CAPVT XIII.

Bellum Illyricum.

Macedonici belli contagio traxit Illyrios. Ipſi quidem vt Romanum à tergo diſtringerent, à Perſe rege conducti pecunia militauere. Sine mora ab Anicio proprætore ſubiguntur. Scodram caput gentis deleſſe ſuffecit. Statim ſecuta deditio eſt. Denique hoc bellum ante finitum eſt, quàm geri Romæ nuntiaretur.

CAPVT XIV.

Bellum Macedonicum tertium cum Andriſco.

Qvodam fato, quaſi ita conueniſſet inter Pœnos & Macedonas, vt tertio quoque vincerentur, eodem tempore vtrique arma mouere. Sed prior iugum excutit Macedo, aliquanto quam ante grauior dum contemnitur. Cauſa belli prope erubeſcenda: quippe regnum pariter & bellum vir vltimæ ſortis Andriſcus inuaſerat, dubium liber an ſeruus, mercenarius certe: ſed quia vulgo Philippus ex ſimilitudine oris, Pſeudophilippus vocabatur, regiam formam, regium nomen, animo quoque regio impleuit. Igitur dum hæc ipſa contemnit populus

Romanus, Iuuentio prætore contentus, virum non Macedonicis modo, ſed Thraciæ quoque auxiliis ingentibus validum, temere tentauit: inuictuſque; non à veris regibus, ſed ab illo imaginario & ſcenico rege ſuperatur: ſed prætore Metello, amiſſam cum legione prætorem, pleniſsime vltus eſt. Nam & Macedoniam ſeruitute multauit, & lucem belli deditum, ab eo ad quem confugerat, Thraciæ Regulo, in vrbem in catenis reduxit, hoc quoque illi in malis ſuis indulgente fortuna, vt de eo populus Romanus quaſi de vero rege triumpharet.

CAPVT XV.

Bellum Punicum tertium.

Tertium cum Africa bellum, & tempore exiguum fuit (nam quadriennio patratum eſt) & in comparatione priorum, minimum labore. Non enim tam cum viris, quam cum ipſa vrbe pugnatum eſt: ſed plane maximo euentu: quippe eo tandem Carthago finita eſt. Atque ſi quis trium temporum momenta conſideret, primo commiſſum eſt bellum, profligatum ſecundo, tertio vero confectum eſt. Sed huius cauſa belli, quod contra fœderis legem aduerſus Numidas quidem ſemel paraſſet claſſem & exercitum, frequens autem Maſsiniſſæ fines territaret. Sed huic bono ſocioque regi fauebatur. Cum bellum ſederet, de belli fine tractatum eſt. Cato inexpiabili odio delendum eſſe Carthaginem, & cum de alio conſuleretur, pronuntiabat Scipio Naſica ſeruandam, ne metu ablato æmulo vrbis, luxuriari felicitas vrbis inciperet. Medium ſenatus elegit, vt vrbis tantum loco moueretur. Nihil enim ſpecioſius videbatur, quam eſſe Carthaginem, quæ non timeretur. Igitur Manilio Cenſorinoque conſulibus, populus Romanus aggreſſus Carthaginem, ſpe pacis, iniecta traditam à volentibus claſſem ſub ipſo ore vrbis incendit. Tum euocatis principibus, ſi ſalui eſſe vellent, vt migrarent finibus, imperatum. Quod pro rei

atrocitate adeo mouit iras, vt extrema mallent. Comploratum igitur publice ſtatim, & pari voce clamatum eſt, Ad arma: ſeditque ſententia, quoquo modo rebellandum: non quia ſpes vlla iam ſupereſſet, ſed quia patriam ſuam mallent hoſtium quam ſuis manibus euerti. Qui rebellantium fuerit furor, vel hinc intelligi poteſt, quod in vſum nouæ claſſis tecta domuſque reſciderunt, & in armorum officinis aurum & argentum pro ære ferroque conflatum eſt, in tormentorum vincula matronæ crines ſuos cōtulerunt. Mancino deinde conſule, terra marique feruebat obſidio. Operis portus nudatus, & primus, & ſequens iam murus, cum tantum Byrſa, quod nomen arci fuit, quaſi altera ciuitas reſiſtebat. Quamuis profligatio vrbis excidio, tamen fatale Africæ nomen Scipionum videbatur. Igitur in alium Scipionem conuerſa Reſp. finem belli repoſcebat. Hunc Paullo Macedonico procreatum, Africani illius magni filius in decus gentis aſſumſerat, hoc ſcilicet fato, vt quam vrbem concuſſerat auus, nepos euerteret. Sed quam maxime mortiferi eſſe morſus ſolent morientium beſtiarum, ſic plus negotij fuit cum ſemiruta Carthagine, quam integra. Compulſus in vnam arcem hoſtibus, portum quoque maris Romanus obſerat. Illi alterum ibi portum ab alia vrbis parte foderunt, nec vt fugerent, ſed qua nemo illos nec euadere poſſe credebat, inde quaſi enata ſubito claſſis erupit. Tum interim iam diebus, iam noctibus, noua aliqua moles, noua machina, noua perditorum hominum manus, quaſi ex obruto incendio ſubita de cineribus flamma prodibat. Deploratis nouiſſimè rebus, quadraginta ſe millia virorum dediderunt, quod minus credas, duce Aſdrubale. Quanto fortius femina & vxor ducis? quæ comprehenſis duobus liberis, à culmine ſe domus in medium miſit incendium, imitata reginam quæ Carthaginem condidit. Quanta vrbs deleta ſit, vt de ceteris taceam, vel ignium mora probari poteſt: quippe per continuos decem & ſeptem dies vix potuit incendium exſtingui, quod domibus

bus ac templis ſuis ſponte hoſtes immiſerant, vt quatenus vrbs eripi Romanis non poterat triumphis, arderet.

CAPVT XVI.

Bellum Achaicum.

QVaſi ſæculum illud euerſionibus vrbium curreret, ita Carthaginis ruinam ſtatim Corinthus excepit, Achaiæ caput, Græciæ decus, inter duo maria Ionium & Aegæum quaſi ſpectaculo expoſita. Hæc (facinus indignum) ante oppreſſa eſt, quam in numerum certorum hoſtium referretur. Critolaus cauſa belli, qui libertate à Romanis data aduerſus ipſos vſus eſt: Legatoſque Romanos dubium an & manu, certe oratione violauit. Igitur Metello ordinanti tum maxime Macedoniam, mandata eſt vltio, & hinc Achaicum bellum ac primam Critolai manum Metellus conſul per patentes Elidis campos toto cecidit Alpeo. Et vno prælio peractum erat bellum: iam & vrbem ipſam terrebat obſidio: ſed fato rerum, cum Metellum dimicaſſet, ad victoriam Mummius venit. Hic alterius ducis dignitate exercitum ſub ipſis Iſthmi faucibus fudit, geminoſque portus ſanguine infecit. Tandem ab incolis deſerta ciuitas, direpta primum, deinde tuba præcinente deleta eſt. Quid ſignorum, quid veſtium, quidve tabularum raptum, incenſum atque proiectum eſt! Quantas opes & abſtulerit & cremauerit, hinc ſcias, quod quidquid Corinthij æris toto orbe laudatur, incendio ſuperfuiſſe comperimus. Nam æris notam pretioſiorem ipſa opulentiſsimæ vrbis fecit iniuria, quia incendio peruſtis plurimis ſtatuis atque ſimulachris, æris, auri, argentique venæ in commune fluxere.

CAPVT XVII.

Res in Hiſpania geſta.

VT Carthaginem Corinthus, ita Corinthum Numantia ſecuta eſt. Nec deinde toto orbe quidquam intactum armis fuit. Poſt illa duo clariſſima vrbium incendia late atque paſſim, nec per vices, ſed ſimul pariter quaſi vnum vndique bellum fuit, prorſus vt illæ quaſi agitantibus ventis diffudiſſe quædam belli incendia toto orbe viderentur. Hiſpaniæ nunquam animus fuit aduerſus nos vniuerſæ conſurgere; nunquam conferre vires ſuas libuit, neque aut imperium experiri, aut libertatem tueri ſuam publice. Alioquin ita vndique mari Pyrenæoque vallata eſt, vt ingenio ſitus ne adiri quidem potuerit. Sed ante à Romanis obſeſſa eſt, quam ſe ipſa cognoſceret: & ſola omnium prouinciarum vires ſuas, poſtquam victa eſt, intellexit. In hac prope ducentos per annos dimicatum eſt, à primis Scipionibus in Cæſarem Auguſtum, non continue nec cohærenter, ſed prout cauſæ laceſſierant. Nec cum Hiſpanis initio, ſed cum Pœnis in Hiſpania. Inde contagio & ſeries cauſaque bellorum. Prima per Pyrenæum iugum ſigna Romana P. & Cn. Scipiones intulerunt, prælijſque ingentibus Annonem & Aſdrubalem fratrem Annibalis ceciderunt; raptaque erat impetu Hiſpania, ni fortiſſimi viri in ipſa ſua victoria oppreſſi Punica fraude cecidiſſent, terra marique victores. Igitur quaſi nouam integramque prouinciam vltor patris & patrui Scipio ille mox Africanus inuaſit. Iſque ſtatim capta Carthagine, & aliis vrbibus, non contentus Pœnos expuliſſe, ſtipendiariam nobis prouinciam fecit, omnem citra vltraque Iberum ſubiecit imperio; primuſque Romanorum ducum victor ad Gades & Oceani oram peruenit. Plus eſt, prouinciam retinere, quam facere. Itaque per partes iam huc, iam illuc miſſi duces, qui ferociſſimas, & ad id temporis liberas

gentes ideo impatientes iugi, multo labore, nec incruentis certaminibus ſeruire docuerunt. Cato ille Cenſorius Celtiberos, id eſt, robur Hiſpaniæ, aliquot præliis fregit, Gracchus, pater ille Gracchorum, eoſdem C. & L. vrbium euerſione multauit. Metellus ille, cui ex Macedonia cognomen, meruerat Celtibericus fieri., cum & Contrebiam memorabili cepiſſet exemplo, & Vertobrigis, maiore gloria pepercit. Lucullus Turdulos, atque Vaccæos, de quibus Scipio ille poſterior, ſingulari certamine cum à rege fuiſſet prouocatus, opima retulerat. Decimus Brutus, aliquanto latius Gallæcos atque omnes Gallæciæ populos, formidatumque militibus flumen Obliuionis, peragratoque victor Oceani littore, non prius ſigna conuertit, quam cadentem in maria ſolem, obrutumque aquis ignem, non ſine quodam ſacrilegij metu, & horrore deprehendit. Sed tota certaminum moles cum Luſitaniæ fuit & Numantinis, nec immerito, quippe ſolis gentium duces contigerunt. Fuiſſet & cum omnibus Celtiberis, niſi dux illius motus initio belli oppreſſus eſſet, ſummus vir aſtutia & audacia, ſi ſucceſſiſſet Solundicus; qui haſtam argenteam quatiens velut cœlo miſſam, vaticinanti ſimilis omnium in ſe mentes conuerterat. Sed cum pari temeritate ſub nocte caſtra conſulis adiſſet, iuxta tentorium ipſum pilo vigilis exceptus eſt. Ceterum Luſitanos Viriathus erexit, vir calliditatis acerrimæ, qui ex venatore latro, ex latrone ſubito dux atque Imperator, & ſi fortuna ceſsiſſet Hiſpaniæ Romulus, non contentus libertatem ſuorum defendere, per quatuordecim annos omnia citra vltraque Iberum & Tagum igni ferroque populatus, caſtra etiam prætorum & præſidum aggreſſus, Claudium Vnimanum pœne ad internecionem exercitus cecidiſſet, inſignis trabeis & faſcibus noſtris, quæ ceperat, in montibus ſuis trophæa fixiſſet. Tandem eum Fabius maximus conſul oppreſſerat: ſed à ſucceſſore Seruilio Cæpione violata victoria eſt, quippe qui conficiendæ rei cupidus, fractum ducem, & extrema editione agitantem,

per fraudem, & inſidias, & domeſticos percuſſores aggreſſis, hanc hoſti gloriam dedit, vt videretur aliter vinci non potuiſſe.

CAPVT XVIII.

Bellum Numantinum.

NVmantia, quantum Carthaginis, Capuæ, Corinthi opibus inferior, ita virtutis nomine & honore par omnibus, ſummumque, ſi viros æſtimes, Hiſpaniæ decus: quippe quæ ſine muro, ſine turribus, modico edito in tumulo apud flumen Durium ſita, quatuor millibus Celtiberorum, XL. millium exercitum, per annos XIV. ſola ſuſtinuit: nec ſuſtinuit modo, ſed ſæuius aliquanto perculit: pudendiſque fœderibus affecit. Nouiſſime cum inuictam eſſe conſtaret, opus quoque eo fuit, qui Carthaginem euerterat. Non temere, ſi fateri licet, vllius cauſa belli iniuſtior. Segidenſes ſocios & conſanguineos, Romanorum manibus elapſos, exceperant; habita pro eis deprecatio nihil valuit; cum ſe ab omni bellorum contagione remouerent, in legitimi fœderis pretium iuſſi arma deponere. Hoc ſic à barbaris acceptum, quaſi Manus abſcinderentur. Itaque ſtatim, Megara viro fortiſſimo duce ad arma conuerſi, Pompeium prælio aggreſſi, fœdus tamen maluerunt, cum debellare potuiſſent. Hoſtilium deinde Mancinum aggreſſi ſunt: hunc quoque aſſiduis cædibus ita ſubegerunt, vt ne oculos quidem aut vocem Numantini viri quiſquam ſuſtineret: tamen cum hoc quoque fœdus maluere, contenti armorum manubiis, cum ad internecionem ſæuire potuiſſent. Sed non minus Numantini quam Claudini illius fœderis flagrans ignominia ac pudore populus Romanus, dedecus quidem præſentia flagitij deditione Mancini expiauit: ceterum duce Scipione Carthaginis incendiis ad excidia vrbium imbuto, tandem etiam in vltionem exarſit. Sed tunc acrius in caſtris, quam in campo, noſtro cum milites,

quam

quàm cum Numantino, præliandum fuit. Quippe aſſiduis & iniuſtis, & ſeruilibus maximè operibus attriti, ferre plenius vallum, qui arma neſcirent: luto inquinari, qui ſanguine nollent. iubebantur. Ad hoc ſcorta, calones, ſarcinæ niſi ad vſum neceſſariæ, amputantur. Tanti eſſe exercitum, quanti Imperatorem, vere proditum eſt. Sic redacto in diſciplinam milite, commiſſa acies, quodque nemo viſurum ſe vnquam ſperauerat, factum eſt, vt fugientes Numantinos quiſque videret. Dedere etiam ſeſe volebant, ſi toleranda viris imperarentur. Sed cùm Scipio veram vellet & ſine exceptione victoriam, eo neceſſitatum compulſi, primum, vt deſtinata morte in prælium ruerent, cum ſeſe prius epulis quaſi inferiis impleuiſſent, carnis ſemicrudæ, &
quaſi inferiis impleuiſſent, carnis ſemicrudæ, &
Cæliæ, ſic vocant indigenæ ex frumento potionem. Intellectum ab Imperatore conſilium, itaque non eſt permiſſa pugna morituris: cum foſſa, atque lorica, quatuorque caſtris circumdatos, fame premeret, ab duce orantes prælium, vt tanquam viros occideret. Sed vbi non impetrabant, placuit eruptio, ſic conſerta manu plurimi occiſi, & cum vrgeret fames, aliquantiſper inde vixere. Nouiſſime conſilium fugæ ſedit, ſed hoc quoque ruptis equorum cingulis vxores ademere, ſummo ſcelere per amorem. Itaque etiam exitu deplorato, in vltimam rabiem furoremque conuerſi, poſtremo mori hoc genere deſtinarunt. Duces ſuos, ſeque, patriamque, ferro, & veneno, ſubiectoque vndique igne peremerunt. Macte eſſe fortiſſimam, & meo iudicio beatiſſimam in ipſis malis ciuitatem. Aſſeruit cum fide ſocios, populum orbis terrarum viribus fultum, ſua manu, ætate tam longa ſuſtinuit. Nouiſſime maximo duce oppreſſa ciuitas, nullum de ſe gaudium hoſti reliquit. Vnus enim vir Numantinus non fuit qui in catenis duceretur: præda vt de pauperibus nulla: tantum de nomine.

⁂

CAPVT XIX.

Anacephalæoſis.

HActenus populus Rom. pulcher, egregius, pius, ſanctus atque magnificus. Reliqua ſecula vt grandia æque, ita vel magis turbida & fœda, creſcentibus cum ipſa magnitudine Imperij vitiis: adeo vt ſi quis hanc tertiam eius ætatem, tranſmarinam, quam ducentorum annorum fecimus, diuidat, centum hos priores, quibus Africam, Macedoniam, Siciliam, Hiſpaniam domuit, aureos (ſicut Poëtæ canunt) iure meritoque fateatur: centum ſequentes, ferreos plane & cruentos, & ſi quid immanius: quippe qui Iugurthinis, Cimbricis, Mithridaticis, Parthicis bellis, Gallicis atque Germanicis, quibus cœlum ipſum gloria aſcendit: Gracchanas, Druſianaſque cædes, ad hæc, ſeruilia bella miſcuerunt: &, ne quid turpitudini deſit, gladiatoria. Denique in ſe conuerſus, Marianis atque Syllanis, nouiſsime Pompeij & Cæſaris manibus quaſi per rabiem, & furorem, & nefas, ſemet ipſe lacerauit. Quæ etſi inuoluta inter ſe ſunt omnia atque confuſa, tamen quo melius appareant, ſimul & ne ſcelera virtutibus obſtrepant, ſeparatim proferentur. Priuſque, vt cœpimus, iuſta illa memorabimus, & pia cum exteris gentibus bella, vt magnitudo creſcentis in dies imperij appareat. Tum ad illa ciuium ſcelera, turpeſque & impias pugnas reuertemur.

CAPVT XX.

Bellum Aſiaticum, cum Ariſtonico.

VIcta ad occaſum Hiſpania, populus Rom. ad orientem pacem agebat, nec pacem modo, ſed inuſitata & incognita quadam felicitate, relictæ regiis hereditatibus opes & tota inſimul regna veniebant. Attalus rex Pergameno-

rum regis Eumenis filius, ſocij quondam commilitoniſque noſtri, teſtamentum reliquit: Populus Rom bonorum meorum heres eſto. In bonis regis hæc fuerunt. Adita igitur hereditate, prouinciam populus Rom. non quidem bello, nec armis, ſed (quod eſt æquius) teſtamenti iure retinebat. Sed hanc difficile dictu eſt vtrum facilius amiſerit populus Romanus, an recuperauerit. Ariſtonicus regij ſanguinis ferox iuuenis, vrbes regibus parere conſuetas, partim facile ſolicitat, paucas reſiſtentes, Mindum, Samon, Colophonem, vi recepit. Craſſi quoque preconſulis cecidit exercitum, ipſumque cepit. Sed ille memor & familiæ & Romani nominis, cuſtodem ſui barbarum virgula exerceat in exitium ſui, quod volebat, ita concitat. Mox à Perperna domitus & captus, & per deditionem in vinculis habitus. M. Aquillius Aſiatici belli reliquias confecit, mixtis, nefas, veneno fontibus ad deditionem quarumdam vrbium, quæ res vt maturam, ita inſanam fecit victoriam: quippe cum contra fas deûm, moreſque maiorum, medicaminibus impuris in id tempus ſacroſancta Romana arma violaſſet.

L. FLORI HISTORIARVM LIBER III.

CAPVT I.

Bellum Iugurthinum.

HAEC ad Orientem. Sed non ad Meridionalem plagam eadem quies. Quis ſperaret poſt Carthaginem aliquod in Arica bellum? Atqui non leniter ſe Numidia concuſsit, & fuit in Iugurtha, quod poſt Annibalem timeretur. Quippe rex callidiſsimus Populum Romanum armis inclytum, & inuictum opibus, aggreſſus eſt, & citra ſpem omnium fortuna ceſsit, vt rex fraude præcipuus, fraude caperetur. Hic auo Maſsiniſa, & Micipſa patre per adoptionem, cum interficere fratres ſtatuiſſet agitatus regni cupiditate, nec illos magis quam ſenatum populumque Romanum, quorum in fide & clientela regnum erat, metueret: primum ſcelus mandat inſidiis: potituſque Hiempſalis capite, cum ſe in Adherbalem conuertiſſet, iſque Romam profugiſſet: miſſa per legatos pecunia traxit in ſententiam ſuam ſenatum. Et hæc fuit de nobis eius prima victoria. Miſſos deinde qui regnum inter illum Adherbalemque diuiderent, ſimiliter aggreſſus, cum in Scauro ipſos Romani imperij mores expugnaſſet, inchoatum nefas perfecit audacius. Sed diu non latent ſcelera. Corruptæ nefas legationis erupit, placuitque bello perſequi parricidam. Primus in Numidiam Calpurnius Beſtia conſul immittitur. Sed rex præmonitus fortius aduerſus Romanos aurum eſſe, quam ferrum, pacem emit. Cuius flagitij reus cum interueniente publica fide à ſenatu accerſeretur pari

audacia

nudatia & venit, & competitorem imperij Maſ-
ſiniſæ nepotem Maſsiuam, immiſſo percuſſore confecit. Hæc altera contra regem fuit cauſa bellandi. Igitur ſequens vltio mandatur Albino. Sed huius quoque (prô dedecus !) ita corrupit exercitum, vt voluntaria noſtrorum fuga vinceret Numida, caſtriſque potiretur: addito etiam turpi fœdere in pretium ſalutis, quem, quod prius emerat, dimiſit exercitum. Eodem tempore in vltionem non tam imperij Romani, quam pudoris, Metellus aſſurgit, qui callidiſsime hoſtem nunc precibus, nunc minis, iam ſimulata quaſi vera fuga eludentem, artibus ſuis aggreſſus eſt. Agrorum atque vicorum populatione non contentus, in ipſa Numidiæ capita impetum fecit, & Zamam quidem fruſtra diu voluit. Ceterum Thalam, grauem armis theſauroque regis, diripuit. Tunc vrbibus exutum regem, etiam finium ſuorum regnique fugitiuum per Mauros atque Getuliam ſequebatur. Poſtremo Marius auctis admodum copiis, cum pro obſcuritate generis ſui capite cenſos ſacramento adegiſſet, iam fuſum & ſaucium regem adortus, non facilius tamen vicit, quam ſi integrum & recentem. Hic & vrbem Herculi conditam Capſam in media Africa ſitam, anguibus areniſque vallatam, mira quadam felicitate ſuperauit, & ſaxeo inditam monti, Muluchum vrbem per Ligurem aditu arduo inacceſſoque penetrauit; mox non ipſum modo, ſed Bocchum Mauritaniæ regem iure ſanguis Numidam vindicantem, apud oppidum Cirtam grauiter cecidit. Qui vbi diffiſus rebus ſuis, alienæ cladis acceſsione fieret, timet, pretium fœderis atque amicitiæ regem facit. Sic fraudulentiſsimus regum, fraude ſoceri ſui inſidias deductus eſt, & Syllæ in manum traditus. Tandemque opertum catenis Iugurtham in triumpho populus Romanus aſpexit: ſed ille quoque quamuis victus & vinctus vidit vrbem, quam venalem, & quandoque perituram, ſi habuiſſet emtorem fruſtra cecinerat. Tamen vt venalis

nidacia & venit, & competitorem imperij Maſ-ſiniſſæ nepotem Maſsiuam, immiſſo percuſſore confecit. Hæc altera contra regem fuit cauſa bellandi. Igitur ſequens vltio mandatur Albino. Sed huius quoque (prô dedecus !) ita corrupit exercitum, vt voluntaria noſtrorum fuga vinceret Numida, caſtriſque potiretur: addito etiam turpi fœdere in pretium ſalutis, quem, quod prius emerat, dimiſit exercitum. Eodem tempore in vltionem non tam imperij Romani, quam pudoris, Metellus aſſurgit, qui callidiſsime hoſtem nunc precibus, nunc minis, iam ſimulata quaſi vera fuga eludentem, artibus ſuis aggreſſus eſt. Agrorum atque vicorum populatione non contentus, in ipſa Numidiæ capita impetum fecit, & Zamam quidem fruſtra diu voluit. Ceterum Thalam, grauem armis theſauroque reg.s, diripuit. Tunc vrbibus exutum regem, etiam finium ſuorum regnique fugitiuum per Mauros atque Getuliam ſequebatur. Poſtremo Marius auctis admodum copiis, cum pro obſcuritate generis ſui capite cenſos ſacramento adegiſſet, iam fuſum & ſaucium regem adortus, non facilius tamen vicit, quam ſi integrum & recentem. Hic & vrbem Herculi conditam Capſam in media Africa ſitam, anguibus arenisque vallatam, mira quadam felicitate ſuperauit, & ſaxeo inditam monti, Muluchum vrbem per Ligurem aditu arduo inacceſſoque penetrauit; mox non ipſum modo, ſed Bocchum Mauritaniæ regem iure ſanguis Numidam vindicantem, apud oppidum Cirtam grauiter cecidit. Qui vbi diffiſus rebus ſuis, alienæ cladis acceſſione fieret, timet, pretium fœderis atque amicitiæ regem facit. Sic fraudulentiſsimus regum, fraude ſoceri ſui inſidias deductus eſt, & Syllæ in manum traditus. Tandemque opertum catenis Iugurtham in triumpho populus Romanus aſpexit: ſed ille quoque quamuis victus & vinctus vidit vrbem, quam venalem, & quandoque perituram, ſi habuiſſet emtorem fruſtra cecinerat. Tamen vt venalis

fuiſſet, habuit emtorem, & cum ille non euaſerit, certum erit eam non eſſe perituram.

CAPVT II.

Bellum Allobrogicum.

SIc ad Meridiem populus Romanus. Multo atrocius & multipliciter magis & à Septentrione ſæuitum, nihil hac plaga infeſtius: atrox cœlum, peruicaci ingenio, omni igitur tractu violentus hoſtis à dextris atque læuis, & medio Septentrionis erupit. Prima trans Alpes arma noſtra ſenſere Salyj, cum de incurſionibus eorum fidiſſima atque amiciſſima ciuitas Maſſilia quereretur: Allobroges deinde, & Aruerni, cum aduerſus eos ſimiles Aeduorum querelæ, opem & auxilium noſtrum flagitarent, Varus victoriæ teſtis. Iſaraque, & Vindelicus amnis, & impiger fluminum Rhodanus. Maximus barbaris terror elephanti fuere, immanitati gentium pares. Nil tam conſpicuum in triumpho, quam rex ipſe Bituitus diſcoloribus in armis, argenteoque carpento, qualis pugnauerat. Vniuſque victoriæ quod quantumque gaudium fuerat, vel hinc exiſtimari poteſt, quod & Domitius Aenobarbus, & Fabius Maximus ipſis quibus dimicauerant locis ſaxeas erexere turres, & deſuper exornata armis hoſtilibus trophæa fixere: cum hic mox inuſitatus fuerit noſtris. Nunquam enim populus Romanus hoſtibus domitis ſuam victoriam exprobrauit.

CAPVT III.

Bellum Cambricum, Teutonicum, ac Tigurinum.

CImbri, Teutones, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, cum terras eorum inundaſſet Oceanus, nouas ſedes toto orbe quærebant: excluſique Gallia & Hiſpania cum in Italiam remigrarent, miſerunt legatos in caſtra

Sila

Silani, inde ad ſenatum, petentes vt Martius populus aliquid ſibi terræ daret quaſi ſtipendium: ceterum, vt vellet, manibus atque armis ſuis vteretur. Sed quas daret terras populus Romanus agrariis legibus inter ſe dimicaturus? Repulſi igitur, quod nequiuerant precibus, armis petere conſtituunt. Sed nec primum impetum barbarorum Silanus, nec ſecundum Manilius, nec tertium Cæpio ſuſtinere potuerunt. Omnes fugati, exuti caſtris. Actum erat, niſi Marius illi ſæculo contigiſſet. Ille quoque non auſus congredi ſtatim, militem tenuit in caſtris, donec inuicta illa rabies, & impetus, quem pro virtute barbari habent, conſeneſceret. Receſſere igitur increpantes, & (tanta erat capiendæ vrbis fiducia) conſulentes ſi quid ad vxores ſuas mandarent. Nec ſegnius quam minati fuerant, tripartito agmine per Alpes, id eſt, *clauſtra Italiæ*, ferebantur. Marius mirâ ſtatim velocitate occupatis compendiis præuenit hoſtem, prioreſque Teutonas ſub ipſis Alpium radicibus aſſecutus, in loco quem Aquas Sextias vocant, quo fides numinum! prælio oppreſſit. Vallem fluuiumque hoſtes tenebant, noſtris aquarum nulla copia, conſultone id egerit Imperator, an errorem in conſilium verterit, dubium: certe neceſſitate acta virtus cauſa victoriæ fuit. Nam flagitante aquam exercitu, Viri, inquit, eſtis: en illic habetis. Itaque tanto ardore pugnatum eſt, eaque cædes hoſtium fuit, vt victor Romanus de cruento flumine non plus aquæ biberit, quam ſanguinis barbarorum. Certe rex ipſe Teutobocchus quaternos ſenoſque equos tranſilire ſolitus, vix vnum cum fugeret aſcendit, proximoque in ſaltu comprenſus, inſigne ſpectaculum fuit; quippe vir proceritatis eximiæ ſuper tropæa ipſa eminebat. Sublatis funditus Teutonis, in Cimbros conuertitur. Hi iam (quis crederet?) per hyemem, quæ altius Alpes leuat, Tridentinis iugis in Italiam prouoluti ruina deſcenderant. Atheſim flumen non ponte, nec nauibus, ſed quadam ſtoliditate barbarica, primum corporibus aggreſsi; poſtquam retinere amnem

manibus & clypeis fruſtra tentauerant, ingeſta
obrutum ſilua tranſiluere: & ſi ſtatim infeſto
agmine vrbem petiſſent, grande diſcrimen eſſet:
ſed in Venetia, quo fere tractu Italia molliſsima
eſt, ipſa ſoli cœlique clementia robur elanguit.
Ad hoc panis vſu, carnis coctæ, & dulcedine
vini mitigatos Marius in tempore aggreſſus eſt.
Iam diem pugnæ à Mario Imperatore petie-
runt, & ſic proximum dedit. In patentiſsimo,
quem Caudium vocant, campo concurrere, mil-
lia inde C X L. ceciderunt, hinc tertio minus,
per totum diem conciditur barbarus. Iſti quo-
que Imperator addiderat virtuti dolum, ſecutus
Annibalem, artemque Cannarum. Primum ne-
buloſum nactus diem, vt hoſti inopinatus oc-
curreret: tum ventoſum quoque, vt puluis in
oculos & ora ferretur: tum acie conuerſa in
Orientem, vt, quod ex captiuis mox cognitum
eſt, ex ſplendore galearum, ac repercuſſu, quaſi
ardere cœlum videretur. Nec minor cum vxo-
ribus eorum pugna, quam cum ipſis fuit, cum
obiectis vndique plauſtris atque carpentis, altæ
deſuper quaſi è turribus lanceis contiſque pu-
gnarent. Perinde ſpecioſa mors earum fuit,
quam pugna. Nam cum miſſa ad Marium lega-
tione, libertatem ac ſacerdotium non impetraſ-
ſent, (nec fas erat) ſuffocatis eliſiſque paſsim in-
fantibus ſuis, aut mutuis concidere vulneribus,
aut vinculo è crinibus ſuis facto, ab arboribus
iugiſque plauſtrorum pependerunt. Beleus rex
in acie dimicans, impigre, nec inultus occubuit.
Tertia Tigurinorum manus, quæ quaſi in ſubſi-
dio Noricos inſederat Alpium tumulos, in di-
uerſa lapſi fuga ignobili & latrociniis euacuit.
Hunc tam lætum, tamque felicem libertatis Ita-
liæ, aſſertique imperij nuntium, non per homi-
nes, vt ſolebat, populus accepit, ſed per ipſos
(ſi credere fas eſt) deos. Quippe eodem die quo
geſta res eſt, viſi pro æde Caſtoris & Pollucis
iuuenes laureati prætori literas dare, frequenſ-
que in ſpectaculo rumor victoriæ Cambricæ
feliciter dixit: Quod quid admirabilius, quid-
que inſignius fieri poteſt? Quippe velut elata

monti

montibus ſuis Roma, ſpectaculo belli intereſſet, quod in gladiatorio munere fieri ſolet, vno eodemque momento cum in acie Cimbri occumberent, populus in vrbe plaudebat.

CAPVT IV.

Bellum Thracium.

POſt Macedonas (ſi diis placet) Thraces, rebellabant, ipſi quondam tributarij Macedonum: nec in proximas modo prouincias contenti incurrere Theſſaliam atque Dalmatiam, in Adriaticum mare vſque venerunt, eoque fine contenti, quaſi interueniente natura, contorta in ipſas aquas tela miſerunt. Niſi interim per id omne tempus reſiduum crudelitatis fuit in captiuos ſæuientibus. Litare diis ſanguinem humanum, bibere in oſsibus capitum, & huiuſcemodi ludibrio fœdare mortem tam igni quam fumo: partus quoque grauidarum extorquere tormentis. Sæuiſsimi omnium Thracum Scordiſci fuere: ſed calliditas quoque ad robur acceſſerat. Siluarum & montium ſitus cum ingenio conſentiebat. Itaque non fuſus modo ab his, aut fugatus, ſed (ſimile prodigio) omnino totus interceptus exercitus quem duxerat Cato. Didius vagos, & libera populatione diffuſos, intra ſuam repulit Thraciam. Druſus vlterius egit, & vetuit tranſire Danubium. Minucius toto vaſtauit Aebro, multis quidem amiſsis, dum per perfidum glacie flumen equitatur. Piſo Rhodopen Caucaſumque penetrauit. Curio Dacia tenus venit, ſed tenebras ſaltuum expauit. Appius in Sarmatas vſque peruenit. Lucullus ad terminum gentium Tanaim, lacumque Mæotim. Nec aliter cruentiſsimi hoſtium quam ſuis moribus domiti: quippe in captiuos igne ferroque ſæuitum eſt. Sed nihil barbaris atrocius viſum eſt, quàm quod abſciſsis manibus relicti, viuere ſuperſtites pœnæ ſuæ videbantur.

CAPVT

CAPVT V.

Bellum Mithridaticum.

POnticæ gentes ad Septentrionem in mare ſiniſtrum iacent, à Pōtico, cognominatæ mari. Harum gentium atque regionum rex antiquiſſimus Atheas, poſt Artabazes, à ſeptem Perſis oriūdus. Inde Mithridates omnium longe maximus: quippe cum quatuor Pyrrho, XVII. anni Annibali ſuffecerint, ille per quadraginta annos reſtitit, donec tribus ingentibus bellis ſubactus, felicitate Syllæ, virtute Luculli, magnitudine Pompeij conſumeretur. Cauſam quidem illius belli prætenderat apud Caſſium legatum, attrectari terminos ſuos à Nicomede Bithynico, Ceterum elatus animis ingentibus, Aſiæ totius, & ſi poſſet, Europæ cupiditate flagrabat. Spem ac fiduciam dabant noſtra vitia, Quippe cum cinilibus bellis diſiungeremur, inuitabat occaſio, nudumque imperij latus oſtendebant procul Marius, Sulla, Sertorius. Inter hæc Reipub. vulnera, & hos tumultus, repente quaſi captato tempore, in laſſos ſimul atque diſtrictos ſubitus turbo Pontici belli ab vltima veluti ſpecula Septentrionis erupit. Primus ſtatim impetus belli Bithyniam rapuit. Aſia deinde pari terrore correpta eſt. Nec cunctanter ad regem ab vrbibus noſtris populiſque diſcitum eſt. Aderat, inſtabat, ſæuitia quaſi virtute vtebatur. Nam quid atrocius vno eius edicto, cum omnes qui in Aſia forent Romanæ ciuitatis homines interfici iuſſit? Tum quidem domus, templa, & aræ, humana omnia atque diuina iura violata ſunt. Sed hic terror Aſiæ, Europam quoque regi aperiebat. Itaque miſſis, Archelao Neoptolemoque præfectis, excepta Rhodo, quæ pro nobis firmius ſtetit ceteris, Cyclades, Delos, Eubœa, & ipſum Græciæ decus Athenæ, tenebantur. Italiam iam ipſamque vrbem Romam regius terror afflabat. Itaque L. Sulla feſtinat, vir armis optimus, parique violentia ruentem vlterius hoſtem, manu quidam quaſi ipſius, repulit,

pulit. Primumque Athenas vrbem (quis crederet?) frugum parentem, obſidione ac fame ad humanos cibos compulit, mox ſubruto Pyræi portu, ſex quoque & amplius muris, poſtquam domuerat ingratiſsimos hominum, vt ipſe dixit, in honorem tamen mortuorum ſacris ſuis famæque donauit. Mox cum Eubœa atque Bœotia præſidia regis diſpuliſſet, omneis copias, vno apud Chæroneam, apud Orchomenon alterо bello diſsipauit: ſtatimque in Aſiam tranſgreſſus, ipſum opprimit: & debellatum etiam foret, niſi de Mithridate triumphare cito quam verè maluiſſet. Ac tum quidem hunc Aſiæ ſtatum Sulla dederat. Ictum cum Ponticis fœdus, recepit Bithyniam à rege Nicomede, ab Ariobarzane Cappadociam: ac ſic erat Aſia rurſus noſtra, vt cœperat: Mithridates tantum repulſus. Itaque non fregit ea res Pontico, ſed incendit. Quippe rex Aſia & Europa quodammodo inescatus, non iam quaſi alienam, ſed quia amiſerat, quaſi captam belli iure repetebat. Igitur vt extincta parum fideliter incendia, maiore flamma reuiuiſcunt: ita ille de integro auctis maiorem in modum copiis, tota denique regni ſui mole in Aſiam rurſus mari, terra, fluminibuſque veniebat. Cizicum nobilis ciuitas, arce, mœnibus, portu, turribuſque marmoreis, Aſiaticæ plagæ littora illuſtrat. Hanc ille quaſi alteram Romam toto inuaſerat bello. Sed fiduciam oppidanis reſiſtendi nuntius fecit, docens aduentare Lucullum, qui, horribile dictu, per medias hoſtium naues vtre ſuſpenſus, & pedibus iter adgubernans, videntibus procul quaſi marina piſtrix euaſerat. Mox clade conuerſa, cum ex mora obſidentem regem, & ex fame peſtilentia vrgeret, recedentem Lucullus aſſequitur, adeoque cecidit, vt Granicus & Aeſapus amnes cruenti redderentur. Rex callidus, Romanæque auaritiæ peritus, ſpargi à fugientibus ſarcinas & pecuniam iuſsit, qua ſequentes moraretur. Nec felicior in mari quam in terra fuga. Quippe centum amplius nauium claſſem, apparatumque belli grauem in Pontico mari

aggreſ-

aggreſſa tempeſtas, tam fœda ſtrage lacerauit, vt naualis belli inſtar efficeret, plane quaſi Lucullus quodam cum fluctibus procelliſque commercio, debellandum tradidiſſe regem ventis videretur. Attritæ iam omnes validiſſimi regni vires erant, ſed animus malis augebatur: Itaque conuerſus ad proximas gentes, totum pænè Orientem ac ſeptentrionem ruina ſua inuoluit. Iberi, Caſpij, Albani, & vtræque ſolicitabantur Armeniæ, perque omnia & decus & nomen & titulos Pompeio, ſua fortuna, quærebat, qui vbi nouis moribus ardere Aſiam videt, aliosque ex aliis prodire reges, nihil cunctandum ratus, priuſquam inter ſe gentium robora coirent, ſtatim ponte nauibus facto, omnium ante ſe primus tranſit Euphratem, regemque fugientem media nactus Armenia (quanta felicitas viri!) vno prælio confecit. Nocturna ea dimicatio fuit, & luna in partibus: quippe quaſi commilitans, cum à tergo hoſtibus, facie Romanis ſe præbuiſſet, Pontici per errorem longius cadentes vmbras ſuas quaſi hoſtium corpora petebant. Et Mithridates quidem nocte illa debellatus eſt. Nihil enim poſtea valuit, quamquam omnia expertus, more anguium, qui obtrito capite, poſtremum cauda minantur. Quippe cum effugiſſet hoſtem, Colchos, Ciliciæ quoque littora, & Campaniam noſtram ſubito aduentu terrere voluit. mox ſubruto Pyræi portu, Colchis tenus iungere Boſporion, inde per Thraciam, Macedoniam, & Græciam tranſilire, ſic Italiam nec opinato inuadere tantum cogitauit. Nam per defectionem ciuium, Pharnaciſque filij ſcelere præuentus, male tentatum veneno ſpiritum ferro expulit. Cn. interim Magnus rebelles Aſiæ reliquias ſequens, per diuerſa gentium terrarumque volitabat. Nam ſub Orientem ſecutus Armenios, captis ipſo capite gentis Artaxatis ſupplicem iuſſit regnare Tigranem. At in Septentrionem Scythicum iter tanquam in mari ſtellas ſecutus, Colchos cecidit; ignouit Iberiæ; pepercit Albanis: regem Colchorum Orodem, poſitis ſub ipſo Caucaſo caſtris, iuſſit in plana deſcendere: Ar-

tocem

tocem, qui Iberis imperabat, & obſides liberos dare. Orodem etiam remuneratus eſt, vltro ab Albania ſua lectulum aureum & alia dona mittentem. Necnon & in Meridiem verſo agmine. Libanum Syriæ, Damaſcumque tranſgreſſus, per nemora illa odorata, per thuris & balſami ſiluas Romana ſigna circumtulit. Arabes, ſi quid imperaret, præſto fuere. Hieroſolyma defendere tentauere Iudæi: verum hæc quoque & intrauit, & vidit illud grande *Impiæ* gentis arcanum patens ſub aureo vti cœlo. Diſſidentibus de regno fratribus, arbiter factus, regnare iuſſit Hircanum, Ariſtobulo, quia renuebat eam rem, catenas dedit. Sic *Pompeio* duce, populus Ronanus totam qua latiſſima eſt, Aſiam peruagatus, quam extremam imperij habebat prouinciam, mediam fecit. Exceptis quippe Parthis, qui fœdus maluerunt: & Indis, quia adhuc nos non *nouerant; omnis* Aſia inter Rubrum & Caſpium & Oceanum Pompeianis domita vel oppreſſa ſignis tenebatur.

CAPVT VI.

Bellum Paraticum.

INterim dum populus Rom. per diuerſa terrarum diſtractus eſt, Cilices inuaſerant maria, ſublatiſque commerciis, rupto fœdere generis humani, ſic maria bello quaſi tempeſtate præcluſerant. Audaciam perditis furioſiſque latronibus dabat inquieta Mithridaticis prœliis Aſiæ, dum ſub alieni belli tumultu, exterique *regis* inuidia impune graſſantur: ac primum duce Iſodoro cõtenti proximo mari, Cretam inter atque Cyrenas Pyræum & Achaiam, ſinumque Maleũ, quem à ſpoliis aureum ipſi vocauere, latrocinabantur. Miſſuſque in eos P. Seruilius, quamuis leues & fugaces Myoparonas graui & Martia claſſe turbaret: non incruenta victoria ſuperat. Sed nec mari ſubmouiſſe contentus, validiſſimas vrbes eorum & diutina præda abundantes, Phaſelim & Olympon euertit, Iſauronque ipſam arcem Ciliciæ, vnde conſcius ſibi magni laboris,

Iſau-

Iſaurici cognomen adamauit. Non ideo tamen tot cladibus domiti, terra ſe continere potuerunt: ſed vt quædam animalia quibus aquam terramque incolendi gemina natura eſt, ſub ipſo hoſtis receſſu impatientes ſoli in aquas ſuas reſiluerunt, & aliquanto latius quam priùs. Sic ille quoque ante felix, dignus nunc victoriæ Pompeius viſus eſt, & Mithridaticæ prouinciæ facta acceſſio. Illo diſperſam toto mari peſtem ſemel & in perpetuum volens exſtinguere, diuino quodam apparatu aggreſſus eſt. Quippe cum claſſibus ſuis & ſocialibus Rhodiorum abundaret, pluribus legatis atque præfectis vtraque Ponti & Oceani ora complexus eſt. Gellius Tuſco mari impoſitus, Plotius Siculo: Gratillius Liguſtinum ſinum, M. Pomponius Gallicum obſedit, Torquatus Balearicum, Tiberius Nero Gaditanum fretum, qua primum maris noſtri limen aperitur: Lentulus Lybicum, Marcellinus Aegyptium, Pompeij iuuenes Adriaticum, Varro Terentius Aegyum & Ponticum, & Pamphylium Metellus, Aſiaticum Cæpio, ipſas Propontidis fauces Porcius Cato ſic obditis nauibus, quaſi portam obſeruauit. Sic per omnis æquoris portus, ſinus, latebras, receſſus, promotoria, freta, peninſulas, quidquid piratarum fuit, quadam indigne incluſum & oppreſſum eſt. Ipſe Pompeius in originem fontemque belli Ciliciam verſus eſt. Nec hoſtes detrectauere certamen, non ex fiducia, ſed quia oppreſſi erant, auſi videbantur: ſed nihil tamen amplius, quam vt ad primum ictum concurrerent. Mox vbi circumfuſa vndique roſtra viderunt, abiectis ſtatim telis remiſque plauſu vndique pari, quod ſupplicātibus ſignum fuit, vitam petiuerunt. Non alia tam incruenta victoria vſi vnquam ſumus, ſed nec fidelior in poſterum reperta gens vlla eſt. Idque proſpectum ſingulari conſilio duci, qui maritimum genus à conſpectu longe remouit maris, & mediterraneis agris quaſi obligauit. Eodemque tēpore & vſum maris nauibus recupèrauit, & terræ homines ſuos reddidit. Quid prius in hac mirere victoria? velocitatem quod XL. die

parte

parta eſt? an felicitatem, quod ne vna quidem nauis amiſſa eſt? an vero perpetuitatem, quod amplius piratæ non fuerunt?

CAPVT VII.

Bellum Creticum.

CReticum bellum, ſi vera volumus noſcere, nos fecimus ſola vincendi nobilem inſulam cupiditate. Fauiſſe Mithridati videbatur, hoc placuit armis vindicare. Primus inuaſit inſulam M. Antonius, cum ingenti quidem victoriæ ſpe atque fiducia, adeo plureis catenas in nauibus quam arma portaret. Dedit itaque pœnas vecordiæ. Nam pleraſque naues intercepere hoſtes, captiuaque corpora religata velis ac funibus pependere, ac ſic velificantes triumphantium in modum Cretes portibus ſuis adremigauerunt. Metellus deinde totam inſulam igni ferroque populatus, intra caſtella & vrbes redegit, Gnoſon, & Erythræam, & (vt Græci dicere ſolent) vrbium matrem Cydonam: adeoque ſæue in captiuos conſulebatur, vt veneno ſe plerique conficerent, alij deditionem ſuam ad Pompeiam abſentem mitterent, Et cum ille res in Aſia gerens, eo quoque præfectum miſiſſet Octauium, in aliena prouincia irriſus fuit, eoque infeſtius Metellus in hoſtes ius victoris exercuit, victiſq; Laſthene & Panare Cydonæ ducibus, victor redit, nec quidquam amplius tamen de tam famoſa victoria, quam cognomen Creticum reportauit.

CAPVT. VIII.

Bellum Balearicum.

QVatenus Metelli Macedonici domus bellicis nominibus aſſueuerat, altero ex liberis eius Cretico facto, mora non fuit quin alter quoque Balearicus vocaretur. Baleares per idem tempus inſulæ piratica rabie corruperant maria. Homines feros atque ſilueſtres mireris auſos à

ſcopulis ſuis ſaltem maria proſpicere. Aſcendere etiam inconditas rates, & prænauigantes ſubinde inopinato impetu terruere. Sed cum venientem ab alto Romanam claſſem proſpexiſſent, prædam putantes, auſi etiam occurrere: & primo impetu ingenti lapidum ſaxorumque nimbo claſſem operuere. Tribus quiſque fundis præliatur. Certos eſſe quis miretur ictus, cum hæc ſola genti arma ſint, id vnum ab infantia ſtudium? Cibus puer à mare non accipit, niſi quem ipſa monſtrante percuſſit. Sed non diu lapidatione Romanos terruere. Poſtquam cominus ventum eſt, expertique roſtra, & pila venientia, pecudem in morem clamore ſublato petierunt fuga littora, delapſiſque in proximos tumulos quærendi fuerunt vt vincerentur.

CAPVT IX.

Expeditio in Cyprum.

ADerat fatum inſularum. Igitur & Cypros recepta ſine bello. Inſulam veteribus diuitiis abundantem, & ob hoc Veneri ſacram. *Ptolemæus* regebat: & diuitiarum tanta erat fama, nec falſo, vt victor gentium populus, & donare regna conſuetus, P. Clodio Tribuno plebis duce, ſocij viuique regis confiſcationem mandauerit. Et ille quidem ad rei famam veneno fata præcepit. Cæterum Porcius Cato Cyprias opes Liburnis per Tiberinum oſtium inuexit, quæ res latius ærarium populi Romani, quam vllus triumphus impleuit.

CAPVT X.

Bellum Gallicum.

ASia Pompeij omnibus ſubacta, reliqua quæ reſtabant in Europa, fortuna in Cæſarem tranſtulit. Reſtabant autem immaniſsimi gentium Galli atque Germani: & quamuis toto orbe diuiſa, tamen qui vinceret, habuit Britannia.

Primus

Primus Galliæ motus ab Heluetiis cœpit, qui Rhodanum inter & Rhenum ſiti, non ſufficientibus terris, venere ſedes petitum, incenſis mœnibus ſuis. Hoc ſacramentum fuit, ne redirent. Sed petito tempore ad deliberandum, cum inter moras Cæſar Rhodani ponte reſciſſo abſtuliſſet fugam, ſtatim bellicoſiſſimam gentem ſic in ſedes ſuas, quaſi greges in ſtabula paſtor, deduxit. Sequens longe cruentior pugna Belgarum, quippe pro libertate pugnantium. Hic cùm multa Romanorum militum inſignia, tum illud egregium ipſius ducis, quod nutante in fugam exercitu, rapto fugientis è manu ſcuto, in primam volitans aciem, manu prælium reſtituit. Inde cum Venetis etiam nauale bellum, ſed maior cum Oceano quam cum ipſis nauibus rixa. Quippe illæ rudes & informes, & ſtatim naufragæ roſtra ſenſiſſent, ſed hærebat in vadis pugna, cum æſtibus ſolitis cum ipſo certamine ſubductus Oceanus intercedere bello videretur. Illæ quoque, acceſſere diuerſitates pro gentium locorumque natura. Aquitani callidum genus in ſpeluncas ſe recipiebant: iuſſit includi. Morini dilabebantur in ſiluas: iuſſit incendi. Nemo tantum feroces dixerit Gallos, fraudibus agunt. Induciomarus Treuiros, Ambiorix conuocauit Eburones, vtrique abſente Cæſare coniuratione facta inuenere legatos. Sed ille fortiter à T. Labieno ſummotus eſt, relatumque regis caput. Hic, inſidiis in valle diſpoſitis, dolo perculit. Itaque & caſtra direpta ſunt, & aurum ablatum. Cottam cum Titurio Sabino legato ibi amiſimus. Nec vlla de rege mox vltio: quippe perpetua trans Rhenum fuga latuit. Nec Rhenus ergo immunis: nec enim fas erat vt liber eſſet receptator hoſtium atque defenſor: ſed prima contra Germanos illius pugna iuſtiſſimis quidem ex cauſis. Sequani enim de incurſionibus eorum querebantur. Quæ Arioviſti regis, ſuperbia? Cum legati dicerent. Veni ad Cæſarem: Quis autem eſt Cæſar? &, ſi vult, veniat, inquit, &c. quid ad illum quid agat noſtra Germania? num ego me interpono Romanis? Itaque tantus

gentis nouæ terror in caſtris, vt teſtamenta paſſim in principiis ſcriberentur. Sed illa immania corpora quo erant maiora, eo magis gladiis ferroque patuerunt. Qui calor in prœliando militum fuerit, nullo magis exprimi poteſt, quam quod claris ſuper caput ſcutis cum ſe veluti teſtitudine barbarus tegeret, ſuper ipſa Romani ſcuta ſalierunt, & inde in iugulos gladiis deſcendebant. Iterum vbi de Germanis Menapij querebantur, hic vero iam Cæſar vltra Moſam nauali ponte tranſgreditur, ipſumque Rhenum, & Hercyniis hoſtem quærit in ſiluis. Sed in ſaltus & paludes genus omne diffugerat, tantum pauoris incuſſit intra ripam ſubito Romana vis. Nec ſemel Rhenus, ſed iterum quoque, & quidem ponte facto, penetratus eſt. Sed maior aliquanto trepidatio, quippe cum Rhenum ſuum ſe ponte quaſi iugo captum viderent, fuga rurſus in ſiluas & paludes: &, quod acerbiſſimum Cæſari fuit, non fuere qui vincerentur. Omnibus terra marique captis, reſpexit Oceanum, & quaſi hic Romanis orbis non ſufficeret, alterum cogitauit. Claſſe igitur comparata, Britanniam petit. In Britanniam tranſit mira celeritate; quippe cum tertia vigilia Morino ſoluiſſet à portu, minus quam medio die inſulam ingreſſus eſt. Plena erant tumultu hoſtico littora, & trepidantium ad conſpectum rei nouæ carpenta volitabant: itaque trepidatio pro victoria fuit: arma & obſides accepit à trepidis: & vlterius iſſet, niſi improbam claſſem naufragio caſtigaſſet Oceanus. Reuerſus igitur in Galliam, claſſe maiore, auctiſque copiis, in eundem rurſus Oceanum, eoſdemque rurſus Britannos Calidonias ſecutus in ſiluas, vnum quoque è regibus Cauclianum in vincula dedit. Contentus his (non enim prouinciis, ſed nomini ſtudebatur) cum maiore quam prius præda reuectus eſt: ipſo quoque Oceano tranquillo magis & propitio, quaſi imparem ſe fateretur. Sed maxima omnium eademque nouiſſima coniuratio fuit Galliarum: cum omnes pariter Auernos atque Biturigas, Carnuoas ſimul, Sequanoſque contraxit. Ille corpore, armis,

armis, ſpirituque terribilis, & nomine etiam quaſi terrori compoſito, Vercingentorix: ille feſtis diebus & comitialibus, cum frequentiſsimos in lucis haberet, ferocibus dictis ad ius priſtinum libertatis erexit. Aberat tunc Cæſar Rauennæ delectum agens, & hyeme creuerant Alpes, ſic intercluſum putabant iter. Sed ille qualis erat ad nuntium rei feliciſsimæ temeritatis? per inuios ad id tempus montium tumulos, per intactas vias & niues, expedita manu emenſus, occupat Galliam: ex diſtantibus hibernis caſtra contraxit, & ante in media Gallia fuit, quam ab vltimis timeretur. Tum ipſa capita belli aggreſſus, vrbes, Auaricum cum quadraginta millibus propugnantium ſuſtulit, Alexiam ducentorum quinquaginta millium iuuentute ſubnixam, flammis adæquauit. Circa Gergouiam tota belli moles fuit: quippe quam eum LXXX. millia muro & arce & abruptis defenderent, maximam ciuitatem vallo, ſudibus, & foſſa, inductoque foſſæ flumine, ad hoc XVIII. caſtellis, ingentique quaſi lorica circumdatam, primum fame domuit: mox audentem eruptiones, in vallo gladiis ſudibuſque concedit: nouiſsime in deditionem redegit. Ipſe ille rex maximum victoriæ decus, ſupplex cum in caſtra veniſſet, tum & phaleras, & ſua arma ante Cæſaris genua proiecit. Habes, inquit, fortem virum, vir fortiſsime, viciſti.

CAPVT XI.

Bellum Parthicum.

DVm Gallos per Cæſarem in Septentrione debellat, interim ad Orientem graue vulnus à Parthis populus Romanus accepit. Nec de fortuna queri poſſumus: caret ſolatio clades. Aduerſa & diis & hominibus cupiditas conſulis Craſsi dum Parthico inhiat auro, ſtrage XI. legionum, & ipſius capite multata eſt, quod tribunus plebis Metellus exeuntem ducem hoſtilibus diris deuouerat: & cum Zeugma tranſiſſet exer-

citus, rapta ſubitis ſigna turbinibus hauſit Euphrates: & cum apud Nicephorium caſtra poſuiſſet, miſſi ab Orode rege legati denuntiauere, percuſſorum cum Pompeio fœderum, cum Syllaque meminiſſet. Regiis inhians ille theſauris, nihil ne imaginario quidem iure, ſed Seleuciæ ſe reſponſurum eſſe reſpondit. Itaque dij fœderum vltores; nec inſidiis nec virtuti hoſtium defuerunt. Iamprimum qui ſolus & ſubuehere commeatus, & munire poterat, à tergo relictus Euphrates, tum ſimulato transfugæ cuidam Mazaræ Syro creditur, cum in mediam camporum vaſtitatem eodem duce ductus exercitus; vndique hoſti exponeretur. Itaque vix dum venerat Carras, cum vndique præfecti regis Sillaces & Surena oſtendere ſigna auro ſericeiſque vexillis vibrantia. Tum ſine mora circumfuſi vndique equitatus, in modum grandinis atque nimborum denſa tela pariter fuderunt. Sic miſerabili ſtrage deletus exercitus: ipſe in colloquium ſolicitatus, ſigno dato viuus in hoſtium manus incidiſſet, niſi tribunis reluctantibus, fugam barbari ducis ferro occupaſſent. Sic quoque relatum caput ludibrio hoſti fuit.. Filium ducis pene in conſpectu Patris eiſdem telis operuere. Reliquiæ infelicis exercitus, quo quemque rapuit fuga, in Armeniam Ciliciam, Syriamque diſtractæ, vix nuntium cladis retulerunt. Caput eius reciſum cum dextra manu, ad regem reportatum. ludibrio fuit, neque indigno. Aurum enim liquidum in rictum oris infuſum eſt; vt cuius animus arſerat auri cupiditate, eius etiam mortuum & exſangue corpus auro vreretur.

CAPVT XII.

Anacephalæoſis.

HAec eſt illa tertia ætas populi Romani tranſmarina, qua Italia progredi auſus, orbe toto arma circumtulit. Cuius ætatis ſuperiores centum anni ſancti, pij, & (vt diximus) aurei, ſine flagitio, ſine ſcelere, dũ ſincera adhuc & in

& innoxia paſtoriæ illius ſectæ integritas, dumque Pœnorum hoſtium imminens metus diſciplinam veterem continebat. Poſtremi centum, quos à Carthaginis, Corinthi, Numantiæque excidiis, & Attali regis Aſiatica hæreditate deduximus in Cæſarem & Pompeium, ſecutumque hos, de quo dicemus, Auguſtum, vt claritate rerum bellicarum magnifici, ita domeſticis cladibus miſeri & erubeſcendi. Quippe ſicut Galliam, Thraciam, Ciliciam vberrimas validiſsimaſque prouincias, Armenios etiam, & Britannos, vt non in vſum, ita ad imperij ſpeciem magna nomina acquiſiſſe, pulchrum atque decorum: Ita eodem tempore dimicaſſe domi cum ciuibus, ſociis, mancipiis, gladiatoribus, totoque inter ſe ſenatu, turpe atque miſerandum. Ac neſcio an ſatius fuerit populo Romano, Sicilia & Africa contentum fuiſſe, aut his etiam ipſis carere dominantiin Italia ſua, quam eo magnitudinis creſcere, vt viribus ſuis conficeretur. Quæ enim res alia furores ciuiles peperit, quam nimia felicitas? Syria prima nos victa corrupit, mox Aſiatica Pergameni regis hæreditas. Illæ opes atque diuitiæ afflixere ſeculi mores, merſamque vitiis ſuis quaſi ſentina rempublicam peſſumdere. Vnde enim populus Romanus agros & cibaria flagitaret, niſi per famem quam luxus fecerat? Hinc ergo Gracchana & prima & ſecunda, & illa tertia Appuleiana ſeditio. Vnde vt regnaret de iudiciariis legibus diuiſus à ſenatu eques, niſi ex auaritia, vt vectigalia reipublicæ atque ipſa iudicia in quæſtu haberentur? Hinc rurſus & promiſſa ciuitas Latio, & per hoc arma ſociorum. Quid autem bella ſeruilia? Vnde nobis niſi ex abundantia familiarum? Vnde gladiatorij aduerſus dominos ſuos exercitus, niſi ad conciliandum plebis fauorem effuſa largitio? Cum ſpectaculis indulget, ſupplicia quondam hoſtium artem facit. Iam vt ſpecioſiora vitia tangamus, nonne ambitus honorum ab iiſdem diuitiis incitatus? Atqui inde Mariana, inde Syllana tempeſtas, aut magnificus apparatus conuiuiorum, & ſumptuoſa largitio, nonne ab

opu

opulentia, paritura mox egeſtatem? Hæc Catilinam hoſtem patriæ ſuæ impegit. Denique illa ipſa principatus, & dominandi cupido, vnde, niſi ex nimiis opibus venit? Atqui hæc Cæſarem atque Pompeium furialibus in exitium reipublicæ facibus armauit. Hos igitur populi Rom. omnes domeſticos motus ſeparatos ab externis iuſtiſque bellis, ex ordine proſequemur.

CAPVT XIII.

De legibus Gracchanis.

SEditionem omnium cauſas Tribunicia poteſtas excitauit, quæ ſpecie quidem plebis tuendæ, cuius in auxilium comparata eſt, re autem dominationem ſibi acquirens, ſtudium populi ac fauorem agrariis, frumentariis, iudiciariis legibus aucupabatur. Inerat omnibus ſpecies æquitatis. Quid enim tam iuſtum, quam recipere plebem ius ſuum à patribus? ne populus gentium victor, orbiſque poſſeſſor, extorris aris ac focis ageret? Quid tam æquum, quàm inopem populum viuere ex ærario ſuo? Quid ad ius libertatis æquandæ magis efficax, quam vt ſenatu regente prouincias, ordinis equeſtris auctoritas ſaltem prouincias, ordinis equeſtris auctoritas ſaltem iudiciorum regno niteretur? Sed hæc ipſa in perniciem redibant, & miſera reſpublica in exitium ſuum merces erat: nam & à ſenatu in equitem tranſlata iudiciorum poteſtas, vectigalia, id eſt, imperij patrimonium, ſupprimebat: & emptio frumenti ipſos reipub. neruos exhauriebat ærarium. Reduci plebs in agros vnde poterat ſine poſſidentium euerſione, qui ipſi pars populi erant? & tamen relictas ſibi à maioribus ſedes ætate quaſi iure hereditario poſſidebant.

CAPVT XIV.

Seditio Tiberij Gracchi.

PRimam certaminum facem Tiberius Gracchus accendit, genere, forma, eloquentia facile princeps. Sed hic ſiue Mancinianæ deditionis, quia ſponſor fœderis fuerat, contagium timens, & inde popularis; ſiue æquo & bono ductus, quia depulſam agris ſuis plebem miſeratus eſt; ne populus Romanus gentium victor, orbiſque poſſeſſor, laribus ac focis ſuis exſularet: aut quacunque mente rem auſus ingentem, poſtquam rogationis dies aderat, ingenti ſtipatus agmine Roſtra conſcendit, nec deerat obuia manu, tota inde nobilitas, & tribuni in partibus. Sed vbi intercedentem legibus ſuis M Octauium videt Gracchus, contra fas collegij, ius poteſtatis, iniecta manu depulit Roſtris, adeoque præſente metu mortis exterruit, vt abdicare ſe magiſtratu cogeretur. Sic triumuir creatus diuidendis agris, cum ad perpetranda cœpta, die comitiorum prorogari ſibi vellet imperium, obuia nobilium manu, eorùmque quos agris mouerat, cædes à foro cœpit. Inde cum in Capitolium profugiſſet, plebemque ad defenſionem ſalutis ſuæ, manu caput tangens, hortaretur, præbuit ſpeciem regnum ſibi & diadema poſcentis: atque ita duce Scipione Naſica concitato in arma populo, quaſi iure oppreſſus eſt.

CAPVT XV.

Seditio C. Gracchi.

STatim & mortis & legum fratris ſui vindex non minore impetu incaluit C. Gracchus: qui cum pari tumultu atque terrore plebem in auitos agros arceſſeret, & recentem Attali hereditatem in alimenta populo polliceretur; iamque nimius, & potens altero tribunatu, ſecunda plebe volitaret, obrogare auſo legibus ſuis Minucio

CAPVT XVII.

Druſiana ſeditio.

POſtremo Liuius Druſus non tribunatus modo viribus, ſed ipſius etiam ſenatus auctoritate, totiuſque Italiæ conſenſu eaſdem leges aſſerere conatus, dum aliud captat ex alio, tantum conflauit incendium, vt nec prima illius flamma poſſet ſuſtineri, & ſubita morte correptus, hereditarium in poſteros ſuos bellum prorogaret. Iudiciaria lege C. Gracchus diuiſerat Po. Romanum, & bicipitem ex vna fecerat ciuitatem: equites Romani, tanta poteſtate ſubnixi, vt qui fata fortunaſque patrum, vitaſque principum haberent in manu, interceptis vectigalibus, peculabantur ſuo iure rempublicam. Senatus exſilio Metelli, damnatione Rutilij debilitatus, omne decus maieſtatis amiſerat. In hoc ſtatu rerum pares opibus, animis, dignitate: (vnde & nata Liuio Druſo æmulatio acceſſerat) equitem Seruilius Cæpio, ſenatum Liuius Druſus aſſerere: ſigna & aquilæ & vexilla aderant. Ceterum ſic vrbe in vna, quaſi in binis caſtris diſſidebatur. Prior Cæpio in ſenatum impetu facto, reos ambitus Scaurum & Philippum principes nobilitatis elegit. His vt motibus reſiſteret Druſus, plebem ad ſe Gracchanis legibus eiſdem, ſocios ad plebem ſpe ciuitatis erexit. Extat vox ipſius, nihil ſe ad largitionem vlli reliquiſſe, niſi ſi quis aut cœnum diuidere vellet, aut cœlum. Aderat promulgandi dies, cum ſubito tanta vis hominum vndique apparuit, vt hoſtium aduentu obſeſſa ciuitas videretur. Auſus tamen obrogare de legibus conſul Philippus. Sed apprehenſum faucibus viator non ante dimiſit, quam ſanguis & in ora & in oculos redundaret. Sic per vim latæ iuſſæque leges. Sed pretium rogationis ſtatim ſocij flagitauere, cum interim imparem Druſum, ægrumque rerum temere motarum, matura, vt in tali diſcrimine, mors abſtulit: nec

ideo minus ſocij promiſſa Druſi à populo Romano repoſcere armis deſierunt.

CAPVT XVIII.

Bellum Sociale.

BEllum quod aduerſus ſocios geſtum eſt, Sociale bellum vocetur licet, vt extenuemus inuidiam: ſi verum tamen volumus, illud ciuile bellum fuit: quippe cum populus Romanus Etruſcos, Latinos, Sabinoſque miſcuerit, & vnum ex omnibus ſanguinem ducat, corpus fecit ex membris & ex omnibus vnus eſt. Nec minore flagitio ſocij intra Italiam, quam intra vrbem ciues rebellabant. Itaque cum ius ciuitatis, quam viribus auxerant ſocij, iuſtiſsime poſtularent, ad quam ſpem eos cupidine dominationis Druſus erexerat: poſtquam ille domeſtico ſcelere oppreſſus eſt, eadem fax, quæ illum cremauit, ſocios in arma & in expugnationem vrbis accendit. Quid hac clade triſtius? quid calamitoſius? cum omne Latium atque Picenum, Etruria omnis atque Campania, poſtremò Italia contra matrem ac parentem ſuam? Vrbem conſurgerent; cum omne robur fortiſsimorum fideliſsimorumque ſociorum ſub ſuis quiſque ſignis haberent municipalia illa prodigia? Propedius Marſos, & Latinos, Africanus Vmbras totus ſenatus & conſules Samnium, Lucaniam Teleſinus; cum regum & gentium arbiter populus, ipſum ſe regere non poſſet, vt victrix Aſiæ Europæque à Gorfinio, Roma peteretur. Primum fuit belli in Albano monte conſilium, vt feſto die Latinarum Sex. Iulius Cæſar, & Marcius Philippus conſules, inter ſacra & aras immolaretur. Poſtquam id nefas proditione diſcuſſum eſt, Aſculo furor omnis erupit, in ipſa quidem ludorum frequentia trucidatis, qui tum aderant ab vrbe, legatis. Hoc fuit impij belli ſacramentum, inde iam paſsim ab omni parte Italiæ, duce & auctore belli diſcurſante Popedio, diuerſa per populos & vrbes ſigna cecinere. Nec Annibalis nec Pyrrhi fuit

tanta

tanta vaſtatio. Ecce Ocriculum, ecce Grumẽtum, ecce Feſulæ, Carſeoli, Reſeratæ, Nuceriæ, & Picentes, cædibus, ferro & igne vaſtantur. Fuſæ Rutilij copiæ, fuſæ Cæpionis. Nam ipſe Iulius Cæſar exercitu amiſſo, cum in vrbẽ cruentus referretur, miſerabili funere mediam etiam vrbem peruiam fecit. Sed magna populi Romani fortuna, & ſemper in malis maior, totis denuo viribus inſurrexit, aggreſſique ſinguli populos, Cato diſcutit Etruſcos, Gabinius Marſos, Carbo Lucanos, Sylla Samnites. Strabo vero Pompeius omnia flammis ferroque populatus, non prius finem cædium fecit, quam Aſculi euerſione, Manibus tot exercituum conſiliarium, direptarumque vrbium diis litarent.

CAPVT XIX.

Bellum Seruile.

VTcumque, etſi cum ſociis (nefas) cum liberis tamen & ingenuis dimicatum eſt. Quis æquo animo ferat in principe gentium populo bella ſeruorum? Primum ſeruile bellum inter initia vrbis Herdonio Sabino duce in ipſa vrbe tentatum eſt, cum occupata Tribuniciis ſeditionibus ciuitate Capitolium obſeſſum eſt, & à conſule captum. Sed hic tumultus magis fuit quam bellum. Mox imperio per diuerſa terrarum occupato, quis crederet Siciliam multo cruentius ſeruili, quam Punico bello eſſe vaſtatam? Terra frugum ferax, & quodammodo ſuburbana prouincia latifundiis ciuium Latinorum tenebatur. Hic ad cultum agri frequentia ergaſtula, catenatique cultores materiam bello præbuere. Syrus quidam nomine Eunus (magnitudo cladium facit vt meminerimus) fanatico furore ſimulato, dum Syriæ deæ cæremonias iactat, ad libertatem & arma ſeruos quaſi numinum imperio concitauit: idq; vt diuinitus fieri probaret, in ore addita nuce, quam ſulphure & igne ſtipauerat, leuiter inſpirans, flãmam inter verba fundebat. Hoc miraculo primum duo millia ex obuiis, mox iure

belli refractis ergaſtulis quadraginta amplius millium fecit exercitum: Regiiſque, ne quid malis deeſſet, decoratus inſignibus, caſtella, oppida, vicos miſerabili direptione vaſtauit. Illud quoque in vltimum belli dedecus, capta ſunt caſtra prætorum, nec nominare ipſos pudet, caſtra Manilij, Lentuli, Piſonis, Hypſæi. Itaque qui per fugitiuarios retrahi debuiſſent, prætorios duces, profugos prælio ipſi ſequebantur. Tandem P. Rupilio Imperatore ſupplicium de eis ſumptũ eſt. Hic enim victos, & apud Ennã nouiſsime obſeſſos, cum fame quaſi peſtilentia conſumpſiſſet, reliquias latronum compedibus cateniſque religauit, crucibuſque puniuit. Fuitque de ſeruis oua ione contentus, ne dignitatem triumphi ſeruili inſcriptione violaret. Vixdum reſpirauerat inſula, cum ſtatim à ſeruis & à Syro reditur ad Cilicẽ. Athenio paſtor, interfecto domino, familiam ergaſtulo liberatam ſub ſignis ordinat. Ipſe veſte purpurea, argẽteoque baculo, & regium in morem fronte redimita, non minorem quam ille fanaticus prior conſtat exercitũ, acriuſque multo, qua & illum vindicaret, vicos, caſtella, oppida diripiens, in ſeruos infeſtius, quaſi in tranſfugas, ſæuiebat. Ad hoc quoque prætorij exercitus cæſi, capta Seruilij caſtra, capta Luculli. Sed Aquillius P. Rupilij vſus exemplo, interclufum hoſtem commeatibus ad extrema compulit, comminutaſque copias armis, fame facile deleuit: dediſſentque ſe, niſi ſuppliciorum metu voluntariam mortem prætuliſſent. Ac ne de duce quidem ſupplicium exigi potuit, quamuis in manus venerit. Quippe dum circa ad deprehendendum eum multitudo contendit, inter rixantium manus præda lacerata eſt.

CAPVT XX.

Bellum Spartacum.

Enimuero ſeruilium armorum dedecus feras, nam & ipſi per fortunam in omnia obnoxij, tamen quaſi ſecundum hominum genus ſunt, & in

in bona libertatis noſtræ adoptantur. Bellum Spartaco duce concitatum, quo nomine appellem neſcio. Quippe cum ſerui militauerint, gladiatores imperauerint: illi infimæ ſortis homines: hi peſsimam auxere ludibrio calamitatem. Spartacus, Crixus, & Oenomanus, effracto Lentuli ludo, cum ſeptuaginta aut amplius eiuſdem fortunæ viris eruperunt Capua, ſeruiſque ad vexillum & ad auxilium vocatis cum ſtatim decem amplius millia coiſſent hominum, non modo effugiſſe contenti, iam vindicari etiam volebant. Prima velut ara viris, mons Veſuuius placuit: ibi cum etiam obſiderentur à Clodio Glabro, per fauces caui montis vimineis delapſi vinculis, ad imas eius deſcendere radices, & exitu in vno nihil tale opinantis ducis ſubito impetu caſtra rapuere Inde alia caſtra. Deinceps Thoram, totamque peruagantur Campaniam. Nec villarum atque vicorum vaſtatione contenti, Nolam atque Nuceriam, Thurios atque Metapontum terribili ſtrage populantur. Affluentibus in diem copiis, cum iam eſſet iuſtus exercitus, è viminibus pecudumque tegumentis inconditos ſibi clypeos, & ferro ergaſtulorum recocto, gladios ac tela fecerunt. Ac ne quod decus iuſto deeſſet exercitui, domitis obuiis gregibus paratur equitatus, captaq; de prætoribus inſignia & faſces ad ducem detulere. Nec abnuit ille de ſtipendiario Thrace miles, de milite deſertor, inde latro, deinde in honore virium gladiator; qui defunctorum quoque prælio ducum funera imperatoriis celebrauit exſequiis, captiuoſque circa rogum iuſsit armis depugnare, quaſi plane expiaturus omne præteritum dedecus, ſi de gladiatore munerator fuiſſet. Inde iam conſulares quoque aggreſſus, in Apennino Lentuli exercitum cecidit, apud Mutinam C. Caſsij caſtra deleuit. Quibus elatus victoriis, de inuadenda vrbe Romana, quod ſatis eſt turpitudini noſtræ, deliberauit. Tandem etiam totis viribus contra Mirmillonem conſurgitur, pudoremque Romanum Licinius Craſſus aſſeruit, à quo pulſi fugatique (pudet dicere) hoſtes, in extrema Italiæ

confugerunt. Ibi circa Bruttium angulum incluſi, cum fugam in Siciliam pararent, neque nauigia ſuppeterent, rateſque ex cratibus, & dolia connexa virgultis in rapidiſſimo freto fruſtra experirentur, tandem eruptione facta, dignam viris obiêre mortem; &, quod ſub gladiatore duce oportuit, ſine miſſione pugnatum eſt. Spartacus ipſe in primo agmine fortiſſime dimicans, quaſi Imperator occiſus eſt.

CAPVT XXI.

Bellum ciuile Marianum.

HOc deerat vnum populi Romani malis, iam vt ipſe intra ſe parricidiale bellum domi ſtringeret, & in vrbe media ac foro quaſi arena ciues cum ciuibus ſuis gladiatorio more concurrerent. Aequiore animo vtcunque ferrem ſi plebeij duces, aut ſi nobiles, mali ſaltem, ducatum ſceleri præbuiſſent. Cum vero (proh facinus! qui viri! qui imperatores!) decora & ornamenta ſæculi ſui Marius & Sylla, peſſimo facinori ſuam etiam dignitatem præbuerunt, tribus, vt ſic dixerim, ſideribus agitatum eſt: primo & leui & modico, tumultu maiore quam bello, intra ipſos armorum duces ſubſiſtente ſæuitia: mox atrocius & cruentius, per totius viſcera ſenatus graſſante victoria. vltimum non ciuicam modo; ſed hoſtilem quoque rabiem ſupergreſſum eſt, cum armorum furor totius Italiæ viribus niteretur, eo vſque odiis ſæuientibus, donec deeſſent qui occiderentur. Initium & cauſa belli, inexplebilis honorum Marij fames, dum decretam Sullæ prouinciam Sulpicia lege ſolicitat. Sed impatiens iniuriæ ſtatim Sulla legiones circumegit; dilatoque Mithridate, Equilina Collinaque porta, geminum agmen vrbi infudit. Vnde cum ſubito Sulpicius & Albinouanus obieciſſent caterua; ſudeſque & ſaxa vndique à mœnibus ac tela iacerentur, ipſe quoque iaculatus, incendio viam fecit, arcemque Capitolij, quæ Pœnos quoque, Gallos etiam Senonas euaſerat,

quaſi

quaſi captiuam victor inſedit. Tum ex ſenatuſconſulto, aduerſariis hoſtibus iudicatis, in præſentem tribunum aliosque diuerſæ factionis iure ſæuitum eſt. Marium ſeruilis fuga exemit, imo fortuna alteri bello reſeruauit. Cornelio Cinna, Cn. Octauio conſulibus male obrutum reſurrexit incendium, & quidem ab ipſorum diſcordia, cum de reuocandis quos ſenatus hoſtes iudicauerat, ad populum *referretur*. Cincta quidem gladiis concione, ſed vincentibus quibus pax & quies potior, profugus patria ſua Cinna confugit ad partes: redit ab Africa Marius clade maior: ſiquidem carcer catenæ, fuga, exſilium, horrificauerant dignitatem. Itaque ad nomen tanti viri late concurritur: ſeruitia (pro nefas) & *ergaſtula armantur*: & *facile inuenit* exercitum miſer Imperator. Itaque vi patriam repoſcens, vnde vi fuerat *expulſus, poterat* videri iure agere, niſi cauſam ſuam ſæuitia corrumperet. Sed cum diis hominibuſque *infeſtus rediret*, ſtatim primo impetu cliens & alumna Vrbis Oſtia, nefanda *ſtrage diripitur*. Mox in vrbem quadruplici agmine intratur, diuiſere copias Cinna, Marius, Carbo, Sertorius. Hic poſtquam manu omnis Octauij depulſa Ianiculo eſt, ſtatim in principum cædem ſigno dato, aliquanto ſæuius, quam aut in Punica, aut in Cimbrica vrbe ſæuitur. Octauij conſulis caput pro Roſtris exponitur. Antonii conſularis, in Marij ipſius menſis, Cæſar & Fimbria in penatibus domorum ſuarum trucidantur; Craſſi pater & filius in mutuo alter alterius aſpectu. Bœbium atque Numitorium per medium forum vnci traxere carnificum. Catulus ſe igni hauſtu ludibrio hoſtium exemit. Merula tamen Dialis in Capitolio, Iouis ipſius oculos, venarum cruore reſperſit. Ancharius ipſo vidente Mario confoſſus eſt, quia fatalem illam ſcilicet manum non porrexerat ſalutanti. Hæc tot ſenatus funera, intra Calendas & Idus Ianuarij menſis, ſeptima illa Marij purpura dedit. Quid futurum, ſi annum conſularis impleſſet? Scipione Norbanoque conſulibus tertius ille turbo ciuilis inſaniæ toto furore detonuit.

quippe cum hinc VII. legiones, inde quingentæ
cohortes ſtarent in armis, inde ab Aſia cum vi-
ctore exercitu Sulla properaret. Et ſanè cum tam
ferus in Sullanos Marius fuiſſet, quanta ſæuitia
opus erat vt Sulla de Mario vindicaretur? Pri-
mum apud Capuam ſub amne Vulturno ſigna
concurrunt, & ibi ſtatim Norbani fuſus exerci-
tus, ſtatim omnes Scipionis copiæ, oſtentata ſpe
pacis oppreſſæ. Tum Marius iuuenis & Carbo
conſules, quaſi deſperata victoria, ne inulti peri-
rent, ſanguine ſenatus ſibi parentabant: obſeſſa-
que curia, ſic de ſenatu quaſi de carcere, qui iu-
gularentur, educti. Quid funerum in foro, in cir-
co, in patentibus templis? Namque Mucius Scæ-
uola Pontifex, Veſtales amplexus aras, tantum
non eodem igne ſepelitur. Lampronius atque Te-
leſinus Samnitium duces atrocius Pyrrho & An-
nibale Campaniam Etreriamque populantur, &
ſub ſpecie partium ſe vindicant. Apud Sacripor-
tum, Collinamque portam debellatæ omnes ho-
ſtium copiæ. Ibi Marius, hic Teleſinus oppreſſi:
nec idem tamen cædium, qui belli finis fuit.
Stricti enim & in pace gladij, animaduerſumque
in eos qui ſe ſponte dediderant. Non minus eſt,
quod apud Sacriportum & apud Collinam ſep-
tuaginta amplius millia Sulla concidit. Bellum
erat. Quatuor millia deditorum inermium ci-
uium, in villa publica interfici iuſsit: iſti tot
in pace non plures ſunt: quis autem illos poteſt
commutare, quos in vrbe paſsim quiſquis voluit
occidit? donec admouente Furfidio, viuere ali-
quos debere, vt eſſent quibus imperarent; pro-
poſita eſt ingens illa tabula; & ex ipſo equeſtris
ordinis flore ac ſenatus duo millia electi qui
mori iuberentur. Noui generis edictum. Piget
poſt hæc referre ludibrio habita fata Carbonis,
fata Sorani prætoris, atque Venuleij; Bæbium,
ſine ferro ritu ferarum inter manus laceratum;
Marium ducis ipſius fratrem, apud Catuli ſepul-
chrum, oculis, manibus, cruribuſq; defoſsis, ſer-
uatum aliquamdiu, vt per ſingula mẽbra more-
retur. Poſitis ſingulorum hominum fere pœnis,
municipia Italiæ ſplendidiſsima ſub haſta veſtie-

runt, Spoletium, Interamnium, Præneſte, Fluentia: nam Sulmonem vetus oppidum ſocium atque amicum (facinus indignum) nondum expugnatum. vt obſides iure belli, & modo morte damnati duci iubentur: ſic damnatam ciuitatem iuſsit Sulla deleri.

CAPVT XXII.

Bellum Sertorianum.

BEllum Sertorianum quid aliud quam Sullanæ proſcriptionis hereditas fuit? hoſtile potius an ciuile dixerim, *neſcio*: quippe quod Luſitani, Celtiberique Romano geſſerint duce. Exul & profugus feralis illius tabulæ, vir ſummæ quidem, ſed calamitoſæ virtutis, malis ſuis maria terraſque permiſcuit; & in Africa iam, & Balearibus inſulis fortunam expertus, miſſuſque Balearibus inſulis fortunam expertus, miſſuſque in Oceanum, Fortunatas inſulas penetrauit: tandem Hiſpaniam armauit, vbi viro cum viris facile conuenit: nec aliter magis apparuit Hiſpani militis vigor, quam Romano duce. Quamquam ille non contentus Hiſpania, ad Mithridatem quoque, Ponticoſque reſpexit, regemque claſſe iuuit. Et quid futurum fuit ſatis tanto hoſti? Vno imperatore reſiſtere res Romana nō potuit, additus Metello Cn. Pompeius: hi copias viri diu & ancipiti ſemper acie atriuere, nec tamen prius bello quam ſuorum ſcelere & inſidiis extinctus. Copias eius prope tota Hiſpania perſecuti, diu & ancipiti ſemper acie dimicauerunt. Prima per legatos certamina habita, cum hinc Domitius & Thorius, inde Herculei præluderent: mox his apud Segouiam, illis apud Anam flumen oppreſsis, ipſi duces cominus inuicem experti, apud Lauronem atque Sucronem æquauere clades. Tum illis ad populationem agrorum, his ad vrbium excidia conuerſis, miſera inter Romanos duces Hiſpania diſcordiæ pœnas dabat, donec oppreſſo domeſtica fraude Sertorio, victo deditoque Perperna, ipſæ quoque in Romanam fidem venêre vrbes, Oſca, Terme, Tutia, Valentia,

Auxi

Auxima, & infame nihil non experta Calaguris. Sic recepta in pacem Hiſpania, victores duces externum id magis quam ciuile bellum videri voluerunt, vt triumpharent.

CAPVT, XXIII.

Bellum ciuile ſub Lepido.

Marco Lepido, Quincto Catulo conſulibus, ciuile bellum pæne citius oppreſſum eſt, quam inciperet. Sed quantum, lateque fax illius motus ab ipſo Sullæ rogo exarſit! Cupidus namque rerum nouarum per inſolentiam Lepidus, acta tanti viri reſcindere parabat, nec immerito, ſi tamen poſſet ſine magna clade Reip. Nam cum iure belli Sulla dictator proſcripſiſſet inimicos: qui ſupererant, reuocante Lepido, quid aliud quam ad bellum vocabantur? cumque damnatorum ciuium bona addicente Sulla, quamuis male capta, iure tamen, repetitio eorum procul dubio labefactabat compoſitam ciuitatem. Expediebat ergo quaſi ægræ ſauciæque Reipublicæ requieſcere quomodcumque ne vulnera curatione ipſa reſcinderemur. Ergo cum turbidis concionibus velut claſſico ciuitatem terruiſſet, profectus in Etruriam, arma inde & exercitum vrbi admouerat. Sed iam Miluium pontem, collemque Ianiculum Lutatius Catulus, Cn. Pompeius, Sullanæ dominationis duces atque ſigniferi, alio exercitu inſederant. A quibus primo ſtatim impetu retro pulſus, hoſtiſque à ſenatu iudicatus, incruenta fuga in Etruriam, inde Sardiniam receſſit: ibique morbo & pœnitentia interiit. Victores, quod non temere alias in ciuilibus bellis, pace contenti fuerunt.

L. FLO

L. FLORI HISTORIARVM LIBER IV.

CAPVT I.

Bellum Catilinarium.

Catilinam luxuria primum, tum hinc conflata egeſtas rei familiaris, ſimul occaſio quod in extremis finibus mundi arma Romana peregrinabantur, in nefaria conſilia opprimendæ patriæ ſuæ compulere, ſenatum confodere, conſules trucidare, diſtringere incendiis vrbem, diripere ærarium, totam denique rempublicam funditus tollere, & quidquid nec Annibal videretur optaſſe. Quibus id nefas ſociis aggreſſus eſt? ipſe patricius, ſed hoc minus eſt. Curij, Porcij, Sullæ, Cethegi, Autronij, Vargunteii, atque Longini, quæ familiæ? quæ ſenatus inſignia? Lentulus quoque tunc maxime prætor: hos omnes immaniſsimi facinoris ſatellites habuit. Additum eſt pignus cōiurationis, ſanguis humanus, quem circumlatum pateris bibêre: ſummum nefas, niſi amplius eſſet, propter quod biberunt. Actum erat de pulcherrimo imperio, niſi illa coniuratio in Ciceronem & Antonium conſules incidiſſet, quorum alter induſtria rem patefecit, alter manu oppreſſit. Tanti ſceleris indicium per Fuluiam emerſit, viliſsimum ſcortum, ſed parricidij innocés. Tum conſul habito ſenatu in præſentem parricidam, in præſentem reum Cicero perorauit: ſed non amplius profectum, quam vt hoſtis euaderet, ſeque palam profeſſo incendium ſuum reſtincturum ruina minaretur. Et ille quidem ad præparatum à Manlio in Etruria exercitum proficiſcitur, ſigna illaturus vrbi. Lentulus deſtinatum fa-

militiæ ſuæ Sibyllinis verſibus regnum ſibi vaticinans, ad præſtitutum à Catilina diem vrbe tota viros, faces, tela diſponit: nec ciuili conſpiratione contentus, legatis Allobrogum, qui tum forte aderant, in arma ſollicitatis. Et iſſet vltra Alpes furor, niſi altera proditione Vulturcij, prætoris literæ tenerentur. Statim Ciceronis imperio iniecta eſt barbaris manus. Palam prætor in ſenatu conuincitur. De ſupplicio agentibus, Cæſar parcendum dignitati, Cato animaduertendum pro ſcelere cenſebat: Quam ſententiam ſecutis omnibus, in carcere parricidæ ſtrangulantur. Quamuis parte coniurationis oppreſſa, tamen ab incepto Catilina non deſtitit, ſed infeſtis ab Etruria ſignis patriam petens, obuio Antonij exercitu opprimitur. Quam atrociter dimicatum ſit, exitus docuit. Nemo hoſtium bello ſuperfuit: quem quiſque in pugnando ceperat locum, eum amiſſa anima corpore tegebat. Catilina longe à ſuis inter hoſtium cadauera repertus eſt, pulcherrima morte, ſi pro patria ſic concidiſſet.

CAPVT II.

Bellum Cæſaris & Pompeij.

IAm pæne toto orbe pacato, maius erat imperium Romanum, quam vt vllis externis viribus extingui poſſet. Itaque inuidens fortuna principi gentium populo, ipſum illum in exitium ſuum armauit. Ac Mariana quidem Cinnanaque rabies intra vrbem ſe præcluſerat, quaſi exſpiratura; Sullana tempeſtas latius, intra Italiam tamen, detonuerat; Cæſaris furor atque Pompeij, Vrbem, Italiam, gentes, nationes, totum denique qua patebat imperium, quodam quaſi diluuio & inflammatione corripuit: adeo, vt non recte tantum ciuile dicatur, ac ne ſociale quidem, ſed nec externum; ſed potius commune quoddam ex omnibus, & plus quam bellum. Quippe ſi duces eius inſpicias, totus ſenatus in partibus; ſi exercitus, hinc XI. legiones, inde XVIII. flos omnis & robur Italici ſanguinis; ſi auxilia ſociorum,

hinc

hinc Gallici Germanique delectus, inde Deiotarus, Ariobarzanes, Tarcondimotus Cothus, omne Thraciæ, Cappadociæque, Ciliciæ, Macedoniæ, Græciæ, Italiæ, totiuſque robur Orientis: ſi moram belli, quatuor annis, & pro clade rerum breue tempus; ſi locum & ſpatium vbi commiſſum eſt, intra Italiam; inde ſe in Galliam Hiſpaniamque deflexit; reuerſumque ab occaſu, totis viribus in Epiro Theſſaliaque conſedit; hinc in Aegyptum ſubito tranſiliit; inde reſpexit Aſiam, Africæ incubuit, poſtremo in Hiſpaniam remigrauit, & ibi aliquando defecit. Sed non & odia partium finita cum bello. Non enim prius quieuere, quam in vrbe ipſa, medio ſenatu, eorũ, qui victi erant, odia, victoris ſeſe cæde ſatiarent. Cauſa tantæ calamitatis eadem, quæ omnium, nimia felicitas. Siquidem quincto Metello & Lucio Afranio conſulibus, cum Romana maieſtas toto orbe polleret, recenteſque victorias, Pomicos & Armenios triumphos in Pompeianis theatris Roma cantaret, nimia Pompeij potentia apud otioſos (vt ſolet) ciues mouit inuidiam. Metellus ob imminutum Cretæ triumphum, Cato aduerſus potentes ſemper obliquus, detrectare Pompeium actiſque eius obſtrepere. Hic dolor tranſuerſum egit, & ad præſidia dignitati paranda impulit. Forte tunc Craſſus genere, diuitiis, dignitate florebat, vellet tamen auctiores opes. *Caius Cæſar* eloquentia, & ſpiritu, & iam conſulatu allenabatur. Pompeius tamen ſuper vtrumque eminebat. Sic igitur Cæſare dignitatem comparare, Craſſo augere, Pompeio retinere cupientibus, omnibuſque pariter potentiæ cupidis, de inuadenda Rep. facile conuenit. Ergo cum mutuis viribus in ſuum quiſque decus niterentur, Galliam Cæſar inuadit, Craſſus Aſiam, Pompeius Hiſpaniam, tres maximos exercitus; & iam ſic orbis imperium, ſocietate trium principum occupatur. Decem annos traxit iſta dominatio. Exinde quoniam mutuo metu tenebantur, Craſſi morte apud Parthos, & morte Iuliæ Cæſaris filiæ, quæ nupta Pompeio, generi ſocerique concordiam matrimonij fœdere tenebat, ſtatim

æmulatio

æmulatio erupit. Iam Pompeio ſuſpectæ Cæſaris opes, & Cæſari Pompeiana dignitas grauis. Nec hic ferebat parem nec ille ſuperiorem. Nefas! ſic de principatu laborant, tanquam duos tanta imperij fortuna non caperet. Ergo Lentulo Marcelloque conſulibus rupta prima coniurationis fide, de ſucceſsione Cæſaris ſenatus, idemque Pompeius agitabat: nec ille abnuebat, ſi ratio ſui proximis comitiis haberetur conſulatus, abſenti, quem decem tribuni, fauente Pompeio, nuper decreuerant, tum diſsimulante eodem negabatur. Veniret, & peteret, maiorum more. Ille contra flagitare decreta, ac niſi in fide permanerent, non ſe dimiſſurum exercitum. Ergo vt in hoſtem decernitur. His Cæſar agitatus, ſtatuit præmia armorum armis defendere. Prima ciuilis belli arena, Italia fuit; cuius arces leuibus præſidiis Pompeius inſederat; ſed omnia ſubito Cæſaris impetu oppreſſa ſunt. Prima Arimino ſigna cecinerunt. Tum pulſus Etruria Libo, Vmbria, Thermus, Domitius Corfinio. Et peractum erat bellum ſine ſanguine, ſi Pompeium Brunduſij opprimere, vt cœperat, potuiſſet. Sed ille per obſeſsi clauſtra portus nocturna fuga euaſit. Turpe dictu, modo princeps patrum, pacis bellique moderator, per triumphatum à ſe mare lacerata & pœnæ inermi naue fugiebat. Nec Pompeius ab Italia, quam ſenatus ab vrbe fugatur prior: quam pœnæ vacuam mètu, Cæſar ingreſſus, conſulem ſe ipſe facit. Aerarium quoque ſanctum, quia tardius aperiebant Tribuni, iuſsit effringi, cenſumque & patrimonium populi Romani ante rapuit quam imperium. Pulſo fugatoque Pompeio, maluit prius ordinare prouincias, quam ipſum ſequi. Siciliam & Sardiniam annonæ pignora, per legatos habuit. Nihil hoſtile erat in Gallia, pacem ipſe fecerat. Sed ad Hiſpanienſes Pompeij exercitus tranſeunti per eam duci, portas claudere auſa Maſsilia eſt. Miſera, dum cupit pacem, belli metu in bellum incidit; ſed quia tuis muris erat, vinci eam ſibi iuſsit abſenti Græcula ciuitas, non pro mollitia nominis: & vallum cædere,

&

& incendere machinas auſa, & congredi nauibus: ſed Brutus, cui mandatum erat bellum victos terra marique perdomuit: mox dedentibus ſeſe ablata omnia, præter (quam potiorem omnibus habebant) libertatem. Anceps variumque, & cruentum in Hiſpania bellum cum legatis Cn. Pompeij Petreio & Afranio; quos Illerdæ caſtra habentes, apud Sicorim amnem obſidere, & oppido intercludere aggreditur. Interim abundatione verni fluminis, commeatibus prohibet. Sic tame caſtra tentata ſunt, obſeſſorque ipſe quaſi obſidebatur: ſed vbi pax fluminis rediit; copulationibus & pugna campos aperuit; iterum ferox inſtat; & cedentes ad Celtiberiam conſecutus, aggere & vallo, & per hæc ſiti ad deditionem compulit. Sic citerior Hiſpania recepta eſt, nec vlterior moram fecit. Quid enim vna poſt quinque legiones? Itaque vltro cedente Varrone, Gades, Fretum, Oceanus, omnia felicitatem Cæſaris ſequebantur. Aliquid tamen aduerſus abſentem ducem auſa fortuna eſt circa Illyricum & Africam, quaſi de induſtria proſpera eius aduerſis radiarentur. Quippe cum fauces Adriatici maris iuſſi occupare Dolabella & Antonius, ille Illyrico, hic Corcyræo littore caſtra poſuiſſent, iam maria late tenente Pompeio, repente caſtra legatus eius Octauius, & Libo ingentibus copiis claſſicorum vtrinque circumuenit, deditionem fames extorſit Antonio. Miſſæ quoque à Baſillo in auxilium eius rates, quales inopia nauium fecerat, noua Pompeianorum arte Cilicum actis ſub mari funibus, captæ quaſi per indaginem. Duas tamen æſtus explicuit: vna quæ Opiterginos ferebat, in vadis hæſit, memorandumque poſteris exitum dedit. Quippe vix mille iuuenum manus, circumfuſi vndique exercitus per totum diem tela ſuſtinuit: & cum exitum virtus non haberet, tamen ne in deditionem veniret, hortante tribuno Vulteio mutuis ictibus in ſe concurrit. In Africa quoque par & virtus & calamitas Curionis fuit, qui ad recipiẽdam prouinciam miſſus, pulſo fugatoque Varo iam ſuperbus, ſubitum Iubæ regis aduentum, equita-

tumque Maurorum ſuſtinere non potuit. Patebat
victo fuga, ſed pudor ſuaſit, vt amiſſum ſua teme-
ritate exercitum, morte ſequeretur. Sed iam de-
bitum par fortuna flagitante, ſedem bello Pom-
peius Epiron elegerat, nec Cæſar moratus;
quippe, ordinatis à tergo omnibus quamuis
hyems media prohiberet tempeſtate, ad bellum
nauigauit: poſitiſque ad Oricum caſtris, cum
pars exercitus ob inopiam nauium cum Antonio
dimiſſa, Brunduſij moram faceret; adeo impa-
tiens erat, vt ad arceſſendos eos, ardente ventis
mari, nocte concubia, ſpeculatorio nauigio, ſo-
lus ire tentauerit. Exſtat ad trepidum tanto
diſcrimine gubernatorem vox ipſius: Quid times?
Cæſarem vehis. Contractis in vnum vndique om-
nibus copiis, poſituſque cominus caſtris, diuerſa
erant ducum conſilia. Cæſar pro natura ferox
& conficiendæ rei cupidus, oſtentare aciem, pro-
uocare, laceſſere, nunc obſidione caſtrorum, quæ
erant ſedecim millium vallo obducta (Sed quid
his obeſſet obſidio, qui patente mari omnibus
copiis abundarent?) nunc expugnatione Dyr-
rachij irritat, (quippe quam vel ſitus inexpugna-
bilem faceret) ad hoc, aſsiduis in eruptionem
hoſtium prœliis (quo tempore egregia virtus
Scæuæ centurionis emicuit, cuius in ſcuto cen-
tum atque viginti tela ſedere) iam vero dire-
ptione vrbium ſociarum, cum Oricum & Com-
phos, & alia Caſtella Theſſaliæ vaſtaret: Pom-
peius aduerſus hæc nectere moras; tergiuerſari
ſimul, vt hoſtem intercluſum vndique inopia
commeatuum terreret, vtque ardentiſsimi ducis
conſeneſceret impetus. Nec diutius profuit duci
ſalutare conſilium. Milites otium, ſocij moram,
principes ambitum ducis increpabant. Sic præ-
cipitantibus fatis. prælio ſumpta eſt Theſſalia: &
Philippicis campis, vrbis imperij, generis hu-
mani fata commiſſa ſunt. Nunquam vllo loco
tantum virium populus Romanus, tantum di-
gnitatis fortuna vidit. Trecenta amplius millia
hinc & illinc præter auxilia regum & ſenatus.
Nunquam imminentis ruinæ manifeſtiora pro-
digia, fuga victimarum, examina, inſignes inter-
diu

diu tenebræ. Dux ipſe & nocturna imagine theatri ſui audiens plauſum in modum planctus circumſonare, & manè cũ pullo amiculo (nefas) apud principia conſpectus eſt. Nunquam acrior neque alacrior exercitus Cæſaris fuit. Inde claſſica prius, inde tela. Annotatum quoque committentis aciem Craſtini pilum, qui mox adacto in os gladio, ſic inter cadauera repertus, libidinem ac rabiem qua pugnauerat, ipſa nouitate vulneris præferebat. Sed nec minus admirabilior illius exitus belli. Quippe cum Pompeius adeo equitum copia abundaret, vt facile circumuenturus ſibi Cæſarem videretur, circumuẽtus ipſe eſt. Nam cum diu æquo marte contenderent, iuſſuque Pompeij fuſus à cornu erupiſſet equitatus, repente hinc ſigno dato, Germanorum cohortes tantum in effuſos equites fecere impetum, vt illi eſſe pedites, hi venire in equis viderentur. Hanc ſtragem fugientis equitatus, leuis armaturæ ruina comitata eſt. Tunc terrore latius dato, turbantibus inuicem copiis, reliqua ſtrages quaſi vna manu facta eſt. Nec vlla res magis exitiô fuit, quam ipſa exercitus magnitudo. Multus in eo prælio Cæſar fuit, mediuſque inter imperatorem & militem. Voces quoque obequitantis exceptæ, altera cruenta, ſed docta, & ad victoriam efficax, Miles, faciem feri: altera ad iactationem compoſita, Parce ciuibus: cum ipſe ſequeretur. Felicem vtcunque in malis Pompeium, ſi eadem ipſum, quæ exercitum eius, fortuna traxiſſet. Superſtes dignitati ſuæ vixit, vt cum maiore dedecore per Theſſalica Tempe equo fugeret, pulſus Lariſſa: in deſerto Ciliciæ ſcopulo; fugam in Parthos, Africam, vel Aegyptum agitaret: vt denique in Peluſiaco littore, imperio viliſſimi regis, conſiliis ſpadonum, & ne quid malis deſit, Septimij deſertoris ſui gladio trucidatus, ſub oculis vxoris ſuæ liberorumque moreretur. Quis non peractum eſſe cum Pompeio crederet bellum? Atqui acrius multo atque vehementius Theſſalici incendij cineres recaluere. Et in Aegypto quidem aduerſus Cæſarem ſine partibus bellum. Quippe cum Ptolomæus

rex Alexandriæ, ſummum ciuilis belli ſcelus peregiſſet, fœduſque amicitiæ cum Cæſare medio Pompeij capite ſanxiſſet, vltionem tanti viri manibus quærente fortuna, cauſa non defuit. Cleopatra regis ſoror affuſa Cæſaris genibus, partem regni repoſcebat. Aderat puellæ forma, & quæ duplicaretur ex illo, quod talis paſſa videbatur iniuriam: odium ipſius regis, qui Pompeij cædem partium fato, non Cæſari dederat, haud dubie idem in ipſum auſurus, ſi expediſſet. Quam vbi Cæſar reſtitui iuſsit in regnum, ſtatim ab eiſdem percuſſoribus Pompeij obſeſſus in regia, quamuis exigua manu, ingentis exercitus molem mira virtute ſuſtinuit. Ac primum ædificiorum proximorum atque naualium incendio, infeſtorum hoſtium tela ſubmouit: mox in peninſulam Pharon ſubitus euaſit: inde depulſus in maria, mira felicitate ad proximam claſſem enatauit, relicto quidem in fluctibus paludamento, ſeu fato, ſeu conſilio, vt illud ingruentibus hoſtium telis, ſaxiſque peteretur. Tandem receptus à claſsicis ſuis, vndique ſimul hoſtes adortus, de imbelli ac perfida gente, iuſta generi manibus dedit. Quippe & Theodotus magiſter, auctor totius belli, & ne virilia quidem portenta, Photinus atque Ganymedes diuerſi per mare & transfugio & morte conſumpti. Regis ipſius corpus obrutum limo repertum eſt in aureæ loricæ honore. In Aſia quoque nouus rerum motus à Ponto, planè quaſi de induſtria captante fortuna húc Mithridatico regno exitum, vt à Pompeio pater à Cæſare filius vinceretur. Rex Pharnaces magis diſcordiæ noſtræ fiducia, quam virtutis ſuæ, infeſto in Cappadociam agmine tuebat. Sed hunc Cæſar aggreſſus, vno, & (vt ſic dixerim) non toto prælio obtriuit, more fulminis, quod vno eodemque momento venit, percuſsit, abſceſsit. Nec vana de ſe prædicatio eſt Cæſaris ante victum hoſtem eſſe, quam viſum. Sic cum exteris. At in Africa cum ciuibus multo atrocius quam in Pharſalia. Huc reliquias partium naufragarum quidam furoris æſtus expulerat: nec reliquias diceres, ſed integrum bellum.

lum. Sparſæ magis quam oppreſſæ vires erant. Auxerat ſacramentum ipſa clades Imperatoris: nec degenerabat ducum ſucceſsio. Quippe ſatis ample ſonabat in Pompeiani numinis locum, Cato & Scipio. Acceſsit copiis Mauritanus rex Iuba, videlicet vt latius vinceret Cæſar. Nihil ergo inter Pharſaliam & Thapſon, niſi quod amplior, eoque acrior Cæſareanorum impetus fuit, indignantium poſt Pompeium creuiſſe bellum. Denique, quod alias nunquam, ante imperium ducis ſua ſponte ſigna cecinerunt. Strages à Iuba cœpit: eius elephanti bellorum rudes, & nuper à ſilua, conſternati ſubito clangore, ſtatim & exercitus in fugam, & duces fortius quam vt effugerét, non inconſpicua tamen morte omnium. Iam Scipio naue fugiebat, ſed aſſecutis cum hoſtibus, gladium per viſcera exegit, & vbi eſſet quodam requirente, reſpondit hoc ipſum, Bene ſe habet Imperator. Iuba cum ſe recepiſſet in regiam, magnifice epulatus, cum Petreio fugæ comite, ſuper menſas & pocula interficiendum ſe ei præbuit. Ille & regi ſuffecit, & ſibi; cum interim ſemeſi in medio cibi & parentalia fercula regio ſimul Romanoque ſanguine mandebant. Cato non interfuit bello, poſitiſque ad Bagradam caſtris, Vticam velut altera Africæ clauſtra ſeruabat. Sed accepta partium clade, nihil cunctatus (vt ſapiente dignum erat) mortem etiam lætus acciuit. Nam poſtquam filium comiteſque amplexu dimiſit, in nocte lecto ad lucernam Platonis libro qui immortalitatem animæ docet, paululum quieuit: tum circa primam vigiliam ſtricto gladio releuatum manu pectus ſemel iterumque percuſsit. Auſi poſt hoc virum medici violare fomentis. Ille paſſus dum abſcederent, reſcidit plagas: ſecutaque vis ſanguinis moribundas manus in ipſo vulnere reliquit. Quaſi non eſſet vſquam dimicatum, ſic arma rurſus, & partes: quantoque Africa ſupra Theſſaliam fuit, tanto Africam ſuperabat Hiſpania; plurimumque fauoris partibus addebat fraternitas ducum, & pro vno duos ſtare Pompeios. Itaque nuſquam atrocius, nec tam ancipiti

marte concurſum eſt. Primum in ipſo oſtio Oceani Varus D. diaſque legati conflixere. Sed acrius fuit cum ipſo mari, quam inter ſe nauibus bellum. Siquidem velut furorem ciuium caſtigaret Oceanus, vtramque claſſem naufragio cecidit. Quinam ille horror, cum eodem tempore fluctus, procellæ, armamenta confligerent? adde ſitus ipſius formidinem, vergentia in vnum, hinc Hiſpaniæ, inde Mauritaniæ littora, mare & inteſtinum & externum, imminentesque Herculis ſpeculas; cum omnia vndique ſimul prælio & tempeſtate ſæuirent. Mox circa obſidiones vrbium vtrinque diſcurſum eſt; quæ miſeræ inter hos atque illos duces ſocietatis Romanæ pœnas dabant. Omnium poſtrema certaminum Munda. Hic non pro cetera felicitate, ſed anceps & diu triſte prælium, vt plane videretur neſcio quid deliberare fortuna. Sane & ipſe ante aciem mœſtor, non ex more Cæſar, ſiue reſpectu fragilitatis humanæ, ſiue nimiam proſperorum ſuſpectam habens continuationem, vel eadem timens, poſtquam idem eſſe cœperat quod Pompeius. Sed in ipſo prælio, quod nemo vnquam meminerat, cum diu pari marte acies nihil aliud quam occiderent, in medio ardore pugnantium ſubito ingens inter vtroſque ſilentium, quaſi conueniſſent. hic omnium ſenſus erat. Nouiſſime illud inuſitatum Cæſaris oculis, nefas, poſt XIV. annos, probata veteranorum manus gradum retro dedit. Quod & ſi nondum fugerat, apparebat tamen pudore magis quam virtute reſiſtere. Itaque ablegato equo, ſimilis furenti primam in aciem procurrit. Ibi prenſare fugientes, confirmare; per totum denique agmen oculis, manibus, clamore volitare. Dicitur in illa perturbatione & de extremis agitaſſe ſecum, & ita manifeſto vultu fuiſſe, quaſi occupare manu mortem vellet, niſi cohortes hoſtium quinque per tranſuerſam aciem actæ, quas Labienus periclitantibus caſtris præſidio miſerat, fugæ ſpeciem præbuiſſent: hoc aut & ipſe credidit, aut dux callidus arripuit in occaſionem, & quaſi in fugientem inuectus, ſimul & ſuorũ erexit animos,

&ſuo

& hoſtes perculit. Nam hi dum ſe putant vincere, fortius ſequi; inde Pompeiani dum fugere credunt ſuos, fugere cœperunt. Quanta fuerit hoſtium cædes, ira, rabieſque victoribus, ſic æſtimari poteſt; hoc à prælio profugi, cum ſe Mundæ recepiſſent, & Cæſar obſideri ſtatim victos imperaſſet, congeſtis vndique cadaueribus agger effectus eſt, quæ pilis iaculiſque confixa inter ſe tenebantur, fœdum etiam inter barbaros. Sed videlicet victoriam deſperantibus Pompeij liberis. Cn. prælio profugum, crure ſaucio deſerta & auia petentem, Ceſenius apud Lauronem oppidum conſecutus pugnantem (adeo nondum deſperauerat) interfecit. Sextum fortuna in Celtiberia interim abſcondit, aliiſque poſt Cæſarem bellis reſeruauit. Cæſar in patriam victor inuehitur. Primum de Gallia triumphum tranſmiſerat Rhenus, Rhodanus, & ex auro captiuus Oceanus. Alterum Laurus Aegyptia. Tunc in ferculis Nilus, Arſinoë, & ad ſimulacrum ignium ardens Pharus. Tertius de Pharnace currus & Ponto. Quartus Iubam & Mauros, & bis ſubactam oſtendebat Hiſpaniam. Pharſalia, & Thapſus, & Munda nuſquam, & quanto maiora erant de quibus non triumphabat? Hic aliquando finis armis fuit, reliqua pax incruenta, penſatumque clementia bellum. Nemo cæſus imperio, præter Afraniũ, ſatis ignorauerat ſemel: & Fauſtum Sullam, didicerat generũ timere: filiamque Pompeij cum patruelibus ex Sulla, hic poſteris cauebatur. Itaque non ingratis ciuibus omnes honores vnum in principem congeſti: circa templa imagines: in theatro diſtincta radiis corona: ſuggeſtus in curia: faſtigium in domo; menſis in cælo; ad hæc pater ipſe patriæ: perpetuuſque Dictator; nouiſsime, dubium an ipſo volente, oblata pro roſtris ab Antonio conſule, regni inſignia: quæ omnia velut inſulæ in deſtinatam morti victimam cogerebantur. Quippe clementiam principis vicit inuidia, grauiſque erat liberis ipſa beneficiorum potentia; nec diutius latio donata eſt: ſed Brutus & Caſsius, aliique patricij conſenſerunt in cædem Principis,

Pis. Quanta vis fati! manauerat late coniuratio, libellus etiam Cæſari datus eodem die; nec perlitare centum victimis poterat, venit in curiam tamen, expeditionem Parthicam meditans; ibi in curuli ſedentem eum ſenatus inuaſit, tribuſque & viginti vulneribus ad terram datus eſt. Sic ille qui terrarum orbem ciuili ſanguine impleuerat, tandem ipſe ſanguine ſuo curiam impleuit.

CAPVT III.

Cæſar Octauianus.

Populus Romanus Cæſare & Pompeio trucidatis, rediiſſe in ſtatum priſtinæ libertatis videbatur. & redierat, niſi aut Pompeius liberos, aut Cæſar heredem reliquiſſet; vel, quod vtroque pernicioſius fuit, ſi non collega quondam, mox æmulus, Cæſarianæ potentiæ fax, & turbo ſequentis ſæculi ſuperfuiſſet Antonius. Quippe dum Sextus paterna repetit, trepidatum toto mari; dum Octauius mortem patris vlciſcitur, iterum fuit mouenda Theſſalia; dum Antonius varius ingenio aut ſucceſſorem Cæſaris indignatur Octauium, aut amore Cleopatræ deſciſcit in regem: nam aliter ſaluus eſſe non potuit, niſi confugiſſet ad ſeruitutem. Gratulandum tamen in tanta perturbatione eſt, quod potiſſimum ad Octauium Cæſarem Auguſtum, ſumma rerum rediit, qui ſapientia ſua atque ſolertia, perculſum vndique & perturbatum ordinauit imperij corpus, quod ita haud dubie nunquam coire & conſentire potuiſſet, niſi vnius præſidis nutu, quaſi anima & mente regeretur. Marco Antonio. Publio Dolabella conſulibus, imperium iam ad Cæſares transferente fortuna, varius & multiplex motus ciuitatis fuit; quodque in annua conuerſione fieri ſolet, vt mota ſidera tonent, ac ſuos flexus tempeſtate ſignificent: ſic in Romanæ dominationis; id eſt, humani generis conuerſione penitus intremuit, omnique genere diſcriminum,

criminum, ciuilibus, terreſtribus, ac naualibus bellis, omne imperij corpus agitatum eſt.

CAPVT IV.

Bellum Mutinenſe.

PRima ciuilium motuum cauſa, teſtamentum Cæſaris fuit; cuius ſecundus heres Antonius, prælatum ſibi Octauium furens, inexpiabile contra adoptionem acerrimi iuuenis ſuſceperat bellum. Quippe cum intra decem & octo annos tenerum, & obnoxium & opportunum iniuriæ iuuenem videret, ipſe plane & conuiciis Cæſaris dignitatem, & furtis hereditatem lacerare, ipſum inſectari probris, & cunctis artibus adoptionem Iuliæ gentis cum inhibere non deſineret: denique ad deprimendum iuuenem, palam arma moliri, & parato exercitu in Ciſalpina Gallia reſiſtentem motibus ſuis Decimum Brutum obſideret: Octauius Cæſar ætate & iniuria fauorabilis, & nominis maieſtate, quod ſibi induerat, reuocatis ad arma veteranis, priuatus (quis crederet?) conſulem aggreditur? obſidione Mutinæ liberat Brutum, Antonium exuit caſtris. Tum quidem etiam manu pulcher apparuit: nam cruentus & ſaucius aquilam à moriente ſignifero traditam, ſuis humeris in caſtra referebat.

CAPVT V.

Triumuiratus.

CVm ſolus etiam grauis paci, grauis reſpublicæ eſſet Antonius, quaſi ignis incendio Lepidus acceſſit; quia contra duos exercitus neceſſe fuit venire in cruentiſsimi fœderis ſocietatem. Diuerſa omnium voto incendias Lepidum, diuitiarum cupido, quarum ſpes ex turbatione Reipublicæ; Antonium, vltiones de his, qui ſe hoſtem iudicaſſent; Cæſarem, inultus pater, & manibus eius graues Caſsius & Bru-

tus agitabant. In hoc velut fœdus, pax inter tres duces componitur, apud Confluentes inter Peruſiam & Bononiam iungunt manus, & exercitus conſalutant; nullo bono more Triumuiratus inuaditur. Oppreſſa armis Repub. redit Sullana proſcriptio, cuius atrocitas nihil in ſe minus habet, quam numerum C X L. Senatorum; exitus fœdi, truces, miſerabiles, toto terrarum orbe fugientium. Pro quibus quis pro indignitate rei, non ingemiſcat? Cum Antonius concedente Cæſare auunculum ſuum, Lepidus L. Paulum fratrem ſuum proſcripſerit. Romæ capita cæſorum proponere in roſtris iam vſitatum erat. Verum ſic quoque ciuitas lacrymas tenere non potuit, cum reſciſſum Ciceronis caput in illis ſuis roſtris videretur; nec aliter ad videndum, quam ſolebat ad audiendum cum concurreretur. Hæc ſcelera in Antonij Lepidique tabulis, Cæſar percuſſoribus patris contentus fuit. Hæc quoque niſi multa fuiſſet, etiam iuſta cædes haberetur.

CAPVT VI.

Bellum Caſsij & Bruti.

Brutus & Caſſius ſic Cæſarem, quaſi Tarquinium regem depuliſſe regno videbantur, ſed libertatem quam maxime reſtitutam voluerunt ipſo illo parricidio perdiderunt. Igitur cæde perfecta, cum veteranos Cæſaris, nec immerito timerent, ſtatim è curia in Capitolium confugerant; nec illis ad vltionem deerat animus, ſed ducem non habebant. Igitur cum appareret quæ ſtrages reip. immineret; diſplicuit vltio, conſenſu conſulis abolitione decreta. Ne tamen publici doloris oculos ferrent, in prouincia ab illo ipſo, quem occiderant, Cæſare datas, Suriam & Macedoniam conceſſerant. Sic vindicta Cæſaris dilata potius quam oppreſſa eſt. Igitur ordinata magis, vt poterat, quam vt decebat, in Triumuiros repub relicto ad vrbis præſidium Lepido, Cæſar cum Antonio in Caſſium Bru-

tum-

tumque ſuccingitur. Illi, comparatis ingentibus copiis, eandem illam, quæ fatalis Cn. Pompeio fuit, arenam inſederant, ſed nec tum imminentia cladis deſtinatæ ſigna latuere. Nam & aſſuetæ cadauerum pabulo volucres, caſtra quaſi iam ſua circumuolabant. In aciem prodeuntibus Aethiops obuius nimis aperte ferale ſignum fuit. Ipſique Bruto per noctem, cum illato lumine ex more aliqua ſecum agitaret, atra quædam imago ſe obtulit, & quæ eſſet interrogata, tuus, inquit, malus Genius; hoc dixit, & ſub oculis mirantis euanuit. Pari in meliora præſagio in Cæſaris caſtris omnia, aues, victimæque promiſerant: ſed nihil illo præſentius, cum Cæſaris medicus ſomnio admonitus eſt, vt Cæſar caſtris excederet, quibus capi imminebat, vt factum eſt. Acie namque commiſſa cum pari ardore aliquandiu dimicatum foret, & quamuis duces non eſſent tum præſentes, quorum alterum corporis ægritudo, illum metus & ignauia ſubduxiſſent; ſtabat tamen pro partibus inuicta fortuna & vltoris, & qui vindicabatur. Primum adeo anceps fuit, & par vtrimque diſcrimen, vt exitus prælij docuit; capta ſunt hinc Cæſaris caſtra, inde Caſſij. Sed quanto efficacior eſt fortuna quam virtus! & quam verum eſt, quod moriens efflauit! non in re, ſed in verbo tantum eſſe virtutem. Victoriam illi prælio error dedit. Caſſius inclinato cornu ſuorum, cum captis Cæſaris caſtris rapido impetu recipientes ſe equites videret, fugere arbitratus, euadit in tumulum: inde puluere & ſtrepitu, etiam nocte vicina, eximentibus geſtæ rei ſenſum; cum ſpeculator quoq; in id miſſus tardius renunciaret, tranſactum de partibus ratus, vni ex proximis auferendum præbuit caput. Brutus cum in Caſſio etiam ſuum animum perdidiſſet, ne quid ex conſtituti fide reſignaret, (ita enim par ſupereſſe bello conuenerat,) ipſe quoque vni comitum ſuorum confodiendum præbuit latus. Quis ſapientiſſimos viros non miretur, ad vltimum non ſuis manibus vſos? niſi hoc quoque ex perſuaſione non defuit, ne violarent munus; ſed in abolitione

ſanctiſsimarum pientiſsimarumque animarum iudicio ſuo, ſcelere alieno vterentur.

CAPVT VII.

Bellum Peruſinum.

Alterum bellum concitauit agrorum diuiſio, quos Cæſar veteranis, in caſtris pretium militiæ perſoluebat. Semper alias L. Antonij peſsimum ingenium, Fuluia, gladio cincta, virilis militiæ vxor agitabat. Ergo depulſos agris colonos incitando, iterum in arma ierat. Hic vero iam non priuatis, ſed totius Senatus ſuffragiis iudicatum hoſtem Cæſar aggreſſus, intra Peruſiæ muros redegit; compulitque ad extrema deditionis turpi, & nihil non experta fame.

CAPVT VIII.

Bellum cum Sexto Pompeio.

Sublatis percuſſoribus Cæſaris, ſupererat Pompeij domus. Alter iuuenum in Hiſpania ociderat, alter fuga euaſerat; contractiſque infelicis belli reliquiis, cum inſuper ergaſtula armaſſet, Siciliam Sardiniamque habebat. Iam & claſſe medium mare inſederat. O quam diuerſus à patre! ille Cilicas extinxerat; hic ſecum piratas nauales agitabat. Tanta mole belli penitus in Siculo freto iuuenis oppreſſus eſt; magnique famam ducis ad inferos ſecum tuliſſet, ſi nihil tentaſſet vlterius, niſi quod magnæ indolis ſignum eſt, ſperare ſemper. Perditis enim rebus profugit; Aſiamque velis petit, venturus vbi in manus hoſtium, & catenas, &, quod miſerrimum eſt fortibus viris, ad hoſtium arbitrium ſub percuſſore moriturus Non alia poſt Xerxem, miſerabilior fuga. Quippe modo trecentarum quinquaginta nauium dominus, cum ſex ſeptemve fugiebat, extincto prætoriæ nauis lumine, annulis in mare abiectis, pauens atque reſpe-
ctans,

ſtans,& tamen non metuens ne periret. Quamuis in Caſſio & Bruto partes ſuſtuliſſet, & in Pompeio totum partium nomen aboleſſet ; nondum tamen ad pacis ſtabilitatem profecerat Cæſar, cum ſcopulus, & nodus, & mora publicæ ſecuritatis ſupereſſet Antonius, nec ille defuit vitiis quin periret : immo omnia expertus ambitu & luxuria ; primum omnes, deinde ciues, tandem etiam terrore ſui ſæculum liberauit.

CAPVT IX.

Bellum Parthicum duce Ventidio.

PArthi clade Craſſiana altius animos erexerant, ciuileſque populi Rom. motus læti acceperant : itaque vt prima affulſit occaſio, non dubitauerunt erumpere; vltro quidem inuitante Labieno, qui miſſus à Caſſio Brutoque, (qui furor ſcelerum :) ſollicitauerat hoſtes in auxilium, & illi Pacoro duce, regio iuuene, diſſipant Antoniana præſidia. Saxa legatus, ne veniret in poteſtatem, à gladio ſuo impetrauerat. Denique ablata Suria emanabat latius malum, hoſtibus ſub auxilij ſpecie ſibi vincentibus ; niſi Ventidius & hic legatus Antonij, incredibili felicitate, & Labieni copias, ipſumque Paconum & omnem Parthicum equitatum toto inter Orontem & Euphratem ſinu late cecidiſſet. Viginti amplius millium fuit : nec ſine conſilio ducis, quippe qui ſimulato metu adeo paſſus eſt hoſtem caſtris ſuccedere, donec abſumpto iactus ſpatio, adimeret vſum ſagittarum. Rex fortiſſime dimicans cecidit, mox circumlato eius per vrbes, quæ defecerant, capite, Suria ſine bello recepta fuit. Sic Craſſianam cladem Pacori cæde penſauimus.

* * *

CAPVT X.

Bellum Parthicum Antonij.

EXpertis inuicem Parthis atque Romanis, cum Craſſus atque Pacorus vtrimque virium documenta feciſſent, pari rurſus reuerentia, integra amicitia, & quidem ab ipſo fœdus Antonio cum rege percuſſum. Sed immenſa vanitas hominis, dum titulorum cupidine Araxem & Euphratem ſub imaginibus ſuis labi concupiſcit, neque cauſa neque conſilio, ac ne imaginaria quidem belli conditione, quaſi hoc quoque ex arte ducis eſſet obrepere, relicta repente Surſa in Parthos impetum facit Gens præter armorum fiduciam ſimulat trepidationem, & in campos fugam. Hic ſtatim quaſi victor ſequebatur; cum ſubito nec magna hoſtium manus ex improuiſo, & iam in feſſos via, ſub veſpera velut nimbus erupit, & miſsis vndique ſagittis duas legiones operuerunt. Nihil acciderat in comparationem cladis quæ in poſterum dum imminebat, niſi interueniſſet deum miſeratio. Vnus ex clade Craſsiana Parthico habitu caſtris adequitat, & ſalute Latine data, cum fidem ipſo feciſſet, quid immineret, edocuit; iam affuturum cum omnibus copiis regem: irent retro, peterentque montes: ſic quoque hoſtem fortaſſe non defore. Atque ita ſecuta eſt minor vis hoſtium, quam imminebat. Adfuit tamen, deletæque reliquæ copiæ forent, niſi vrgentibus telis in modum grandinis, quadam ſorte quaſi docti, procubuiſſent in genua milites, & elatis ſuper capita ſcuti, cæſorum ſpeciem præbuiſſent. Tum Parthus arcus inhibuit. Deinde Romani cum ſe rurſus extuliſſent, adeo res miraculo fuit, vt vnus ex barbaris miſerit vocem; Ite & bene valete Romani: merito vos victores fama & gentium loquitur, qui Parthorum tela fertis. Non minor ex aqua poſtea quam ab hoſtibus clades. Infeſta primum ſiti regio, tum qnibuſdam Salmacidis fluuius infeſtior: nouiſsimeque cum iam

ab

ab inualidis & auide hauriebatur, noxiæ etiam dulces fuere. Mox & ardores per Armeniam, & niues per Cappadociam, & vtriuſque cæli ſubita mutatio pro peſtilentia fuit. Sic vix tertia parte de XVI. legionibus reliqua, cum argentum eius paſsim dolabris concideretur; & ſubinde inter moras mortem à gladiatore ſuo flagitaſſet, egregius imperator tandem profugit in Syriam, ibi incredibili quadam mentis vecordia ferocior aliquanto factus eſt, quaſi viciſſet qui euaſerat.

CAPVT XI.

Bellum Actiacum cum Antonio & Cleopatra.

FVror Antonij quatenus ambitu non interiret, & luxu & libidine extinctus eſt. Quippe poſt Parthos, cum exoſus arma in otio ageret; captus amore Cleopatræ, quaſi bene geſtis rebus, in regio ſe ſinu reficiebat. Hæc mulier Aegyptia ab ebrio imperatore pretium libidinum Romanorum imperium petit. Et promiſit Antonius: quaſi facilior eſſet Partho Romanus. Igitur dominationem parare, nec tacite; ſed patriæ, nominis, togæ, faſcium oblitus, totus in monſtrum illud vt mente, ita animo quoque cultuque deſciuerat; Aureum in manu baculum, ad latus acinacis, purpurea veſtis, ingentibus obſtricta gemmis; diadema aderat, vt regina rex ipſe frueretur. Ad primam nouorum motuum famam Cæſar à Brunduſio traiecerat, vt venienti bello occurreret: poſitiſque in Epiro caſtris, Leucadem inſulam, montemque Leucadem, & Ambraci ſinus cornua infeſta claſſe ſuccinxerat. Nobis CCCC. amplius naues: CC. non minus hoſtium: ſed numerum magnitudo penſabat: Quippe à ſenis in nouenos remorum ordinibus, ad hoc turribus atque tabulatis alleuatæ caſtellorum & vrbium ſpecie non ſine gemitu maris, & labore ventorum ferebantur: quæ quidem ipſa moles exitio fuit. Cæſaris naues à triremibus

in ſenos non amplius ordines creuerant: itaque habiles in omnia quæ vſus poſcebat, ad impetus & recurſus flexuſque capiendos, illas graueis, & ad omnia præpeditas, ſingulas plures adortæ, miſſilibus ſimul, tum roſtris, ad hoc ignibus iactis, ad arbitrium diſſipauere. Nec vlla re magis hoſtilium copiarum apparuit magnitudo, quam poſt victoriam. Quippe immenſa claſſis naufragio belli facto, toto mari ferebatur, Arabumque & Saphæorum, & mille aliarum gentium Aſiæ ſpolia, purpuram aurumque in ripam aſſidue mota ventis maria reuomebant. Prima dux fugæ regina cum aurea quippe, veloque purpureo ſe in altum dedit: mox ſecutus Antonius: ſed inſtare veſtigiis Cæſar. Itaque nec præparata in Oceanum fuga, nec munita præſidiis vtraque Aegypti cornu Paretorium atque Peluſium profuere: propere manu tenebantur. Prior ferrum occupauit Antonius. Regina ad pedes Cæſaris prouoluta tentauit oculos ducis, fruſtra; nam pulchritudo intra pudicitiam principis fuit. Nec illa de via quæ offerebatur, ſed de parte regni laborabat: quod vbi deſperauit à principe, ſeruarique ſe triumpho vidit, incautionem nacta cuſtodiam, in Mauſoleum ſe (ſepulchra regum ſic vocant) recepit: vbi maximo, vt ſolebat, induta cultu, in differto odoribus ſolio iuxta ſuum ſe collocauit Antonium, admotis ad venas ſerpentibus: ſic morte, quaſi ſomno ſoluta eſt.

CAPVT XII.

Bella aduerſus gentes exteras.

HIc finis armorum ciuilium: reliqua aduerſus exteras gentes: quæ diſtricto circa mala ſua imperio, diuerſis orbis oris emicabunt. Noua quippe pax: necdum aſſuetæ frenis ſeruitudis tumidæ gentium inflatæque ceruices, ab impoſito nuper iugo reſiliebant. Ad Septentrionem conuerſa ferme plaga, ferocius agebat. Norici, Illyrij, Pannonij, Dalmatæ, Miſij, Thraces

ces & Daci, Sarmatæ atque Germani. Noricis animo dabant Alpes atque niues, quo bellum non poſſet aſcendere. Sed omnes illius cardinis populos, Brennos, Senones atque Vindelicos, per priuignum ſuum Claudium Druſum præparauit. Quæ fuerit callidarum gentium feritas, facile vel mulieres oſtendere; quæ deficientibus telis, infantes ipſos afflictos humo, in ora millium aduerſa miſerunt. Illyrij quoque ſub Alpibus agunt, imaſque valles earum, & quædam quaſi clauſtra cuſtodiunt, abruptis torrentibus implicati; in hos expeditionem ipſe ſumpſit, fierique pontes imperauit. Hic ſe & aquis & hoſte turbantibus, cunctanti ad aſcenſum militi ſcutum de manu rapuit, & in via primus, tunc agmine ſecuto, cum Illyricus multitudine pontem ſuccidiſſet, ſaucius manibus ac cruribus, ſpecioſior ſanguine, & ipſo periculo auguſtior, terga hoſtium præcidit. Pannonij duobus ſaltibus, ac tribus fluuiis, Drauo, Sauo, Iſtroque vallantur: populati proximos, intra ripas ſe recipiebant. In hos domandos Vibium miſit, cæſi ſunt in vtriſque fluminibus: arma victorum non ex more belli cremata, ſed capta ſunt, & in profluentes datas vt ceteris qui reſiſtebant, victoria ſic nuntiaretur. Dalmatæ plerumque ſub ſiluis agunt, inde ad latrocinia promptiſſimi. Hos iam quidem Marcius incenſa vrbe Delminio quaſi detruncauerat. Poſtea Aſinius Pollio gregibus, armis, agris mulctauerat. Sed Auguſtus perdomandos Vibio mandat: qui efferum genus fodere terras coëgit, aurumque venis repurgare, quod alioquin gens omnium cupidiſſima ſtudioſa diligentia acquirit, vt illud in vſus ſuos ſeruare videatur. Myſij quam feri, quam truces fuerint, quam ipſorum etiam barbari barbarorum, horribile dictu eſt. Vnus ducum ante aciem poſtulato ſilentio: Qui vos, inquit, eſtis? Reſponſum inuicem: Romani, gentium domini. Et illi, ita, inquiunt, ſi nos viceritis. Accepit omen Marcus Craſſus. Illi ſtatim ante aciem immolato equo concepere votum, vt cæſorum extis ducum & litarent, & veſcerentur. Deos

audiſſe crediderim: nec tubam ſuſtinere potuerunt. Non minimum terroris incuſsit barbaris Domitius centurio, ſatis barbaræ, efficacis tamen apud pares homines ſtoliditatis, qui foculum gerens ſuper caſsidem, ſuſcitatam motu coporis flammam velut ardenti capite fundebat. Ante hos, Thracum, maximus populus deſciuerat. Ille barbarus & ſignis militaribus, & diſciplina, armis etiam Romanis aſſueuerat: ſed à Piſone perdomiti, in ipſa captiuitate rabiem oſtendere: quippe cum catenas morſibus tentarent, feritatem ſuam ipſi puniebant. Daci montibus inhærent Coriſonis regis imperio, quoties concretus gelu Danubius iunxerat ripas, diſcurrere ſolebant, & vicina populari. Viſum eſt Cæſari Auguſto gentem aditu difficillimam ſubmouere. Miſſo igitur Lentulo, vltra vlteriorē repulit ripam: citra præſidia conſtituit. Si tunc Dacia non victa: ſummota atque dilata eſt. Sarmatæ patentibus campis inequitant: & hos per eundem Lentulum prohibere Danubio ſatis fuit. Nihil præter niues raraſque ſiluas habent. Tanta barbaria eſt, vt pacem non intelligant. Germaniam quoque vtinam vincere tanti non putaſſet: magis turpiter amiſſa eſt, quam glorioſe acquiſita: ſed quatenus ſciebat patrem ſuum Cæſarem bis traiecto ponte Rheni quæſiſſe bellum, in illius honorem concupit facere prouinciam: & factum erat, ſi barbari tam vitia noſtra quam imperia ferre potuiſſent. Miſſus in eam prouinciam Druſus primos domuit Vſipetes. inde Tenctheros percurrit, & Cattos. Nam Marcommannorum ſpoliis inſignibus quendam editum tumulum in trophæi modum excoluit. Inde validiſsimas nationes Cheruſcos, Sueuos, & Sicabros pariter aggreſſus eſt: qui viginti centurionibus concrematis hoc velut ſacramento ſumpſerant bellum, adeo certa victoriæ ſpe, vt prædam in anteceſſum pactione diuiderent. Cheruſci equos, Sueui aurum & argentum, Sicambri captiuos elegerant. Sed omnia retrorſum. Victor namque Druſus equos, pecora, torques eorum, ipſoſque, præda diuiſit, & vendidit. Præterea in tutelam prouinciarum, præſidia

atque

atque cuſtodias vbique diſpoſuit. Per Moſam flumen, per Albim, per Viſurgim, per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius caſtella direxit, Bonnam & Geldubam cum pontibus iunxit, claſsibuſque firmauit: inuium atque inacceſſum in id tempus Hercynium ſaltum patefecit. Ea denique in Germania pax erat, vt mutati homines alia terra, cælum ipſum mitius molliuſque ſolito videretur. Denique non per adulationem, ſed ex meritis, defuncto ibi fortiſsimo iuuene, ipſi, quod nunquam alteri, ſenatus cognomen ex prouincia dedit. Sed difficilius eſt prouincias obtinere, quam facere. viribus parantur; iure retinentur. Igitur breue id gaudium fuit: quippe Germani victi magis quam domiti erant; moreſque noſtros magis quam arma ſub Imperatore Druſo ſuſcipiebant: poſtquam ille defunctus eſt, Vari Quinctilij libidinem ac ſuperbiam haud ſecus quam ſæuitiam odiſſe cœperunt. Auſus vero ille agere conuentum: & in caſtris ius dicebat, quaſi violentiam barbarorum & lictoris virgis, & præconis voce poſſet inhibere: at illi qui iam pridem rubigine obſitos enſes, inerteſque cernerent equos, vt primum togas & ſæuiora armis iura viderunt, duce Arminio arma corripiunt, cum interim tanta erat Varo pacis fiducia, vt ne prædicta quidem & prodita per Segeſtem vnum principem, ducum coniuratione, commoueretur. Itaque improuidum, & nihil tale metuentem improuiſo adorti, cum illi (ô ſecuritas!) ad tribunal citaret, vndique inuadunt, caſtra rapiunt, tres legiones opprimuntur. Varus perditas res eodem quo Cannenſem diem Paulus, & fato eſt, & animo ſecutus. Nihil illa cæde per paludes, perque ſiluas cruentius, nihil inſultatione barbarorum intolerabilius, præcipue tamen in cauſarum patronos: aliis oculos, aliis manus amputabant: vnius os ſuſum, reciſa prius lingua, quam in manu tenens barbarus: Tandem, inquit, vipera ſibilare deſiſte. Ipſius quoque conſulis corpus, quod militum pietas humi abdiderat effoſum. Signa, & aquilas duas adhuc barbari poſsideat: tertiam ſignifer prius quam in

manus

manus hoſtium veniret, euulſit, merſamque intra baltei ſui latebras gerens, in cruenta palude ſic iacuit. Hac clade factum, vt imperium, quod in littore Oceani non ſteterat, in ripa Rheni fluminis ſtaret. Hæc ad Septentrionem. Sub meridiano tumultuatum magis quàm bellatum eſt. Maſulanios atque Gætulos accolas Syrtium Coſſo duce compeſcuit, vnde illi Gætulici cognomen. Latus victoria patet. Marmaridas atque Garamantas Furnio ſubigendos dedit. Potuit & ille redire Marmaricus, ſed modeſtior in æſtimanda victoria fuit. Ad Orientem plus negotij cum Armeniis, huc alterum Cæſar ex nepotibus ſuis miſit. Ambo fato breues, ſed alter inglorius. Maſſiliæ quippe Lucius morbo ſoluitur: in Lycia Caius ex vulnere, cum Armeniam ad Parthos ſe ſub trahentem recepit. Armenios victo rege Tigrane in hoc vnum ſeruitutis genus Pompeius aſſuefecerat, vt rectores à nobis acciperent. Intermiſſum ergo ius, per hunc recuperatum, non incruento, nec multo tamen certamine: quippe Domnes, quem rex Artaxatis præfecerat, ſimulata proditione adortus virum intentum libello, quem vt theſaurorum rationes continentem ipſe porrexerat, ſtricto ferro cruentat vulnere in tépus: ceterum barbarus vndique infeſto exercitu oppreſſus, gladio, & pyra, in quam ſe percuſſus immiſit, ſuperque etiamnum Cæſari ſatisfecit. Sub Occaſu pacata erat omnis Hiſpania, niſi quam Pyrænæi deſinentis ſcopulis inhærentem citerior alluebat Oceanus. Hic duæ validiſſimæ gentes, Cantabri & Aſtures, immunes imperij agitabant. Cantabrorum & prior & altior, & magis pertinax in rebellando animus fuit, qui non contenti libertatem ſuam defendere, proximis etiam impetitare tentabant, Vacæoſque & Curgonios, & Autrigonas crebris incurſionibus fatigabant. In hos igitur, quia vehementius agere nunciabantur, non mandata expeditio ſed ſumpta eſt. Ipſe venit Segiſamam: caſtra poſuit: inde partito exercitu totam inde iam complexus Cãtabriam, efferam gentem ritu ferarum quaſi indagine debellabat. Nec ab Oceano quies, cum

infe

infeſta claſſe ipſa quoque terga hoſtium cæderentur. Primum aduerſus Cantabros ſub mœnibus Vellicæ præliatus eſt. Hinc fuga in eminentiſsimum Vindium montem, quem maria prius Oceani, quam arma Romana aſcenſura eſſe crediderant. Tertio Arracillum oppidum magna vi repugnat: captum tamen poſtremo fuit. In Edulij montis obſidione, quem perpetua XV. millium foſſa comprehenſum cinxit, vndique ſimul adeunte Romano. Poſtquam extrema barbari vident, certatim igne, ferro int.r epulas, venenoque, quod ibi vulgo ex arboribus taxis exprimitur, præcepere mortẽ, ſeque pars maiora à captiuitate, quæ videbatur, vindicauere. Hæc per Antiſtium, Furium, Agrippam legatos, hibernans in Terraconis maritimis Cæſar accepit. Ipſe præſens hos deduxit montibus, hos obſidibus adſtrinxit, hos ſub corona iure belli venundedit. Digna res lauro, digna curru ſenatui viſa eſt: & iam Cæſar tantus erat, vt poſſet triumphos contemnere. Aſtures per idem tempus ingenti agmine à montibus ſuis deſcenderant. nec tenuere ſuos, vt barbari impares: ſed poſitis caſtris apud Aſturum flumen, trifariam diuiſo agmine, tria ſimul Romanorum caſtra aggredi parabant. Fuiſſet & anceps, & cruentum, & vltimum mutua clade certamen, tunc tam fortibus, tam ſubito, tam cum conſilio venientibus, niſi Brigæcini prodidiſſent: à quibus præmonitus Cariſius cum exercitu adueniens oppreſsit conſilia. Sic tamen quoque non incruento certamine, reliquias fuſi exercitus validiſsimi, ciuitas Lancia excepit: vbi adeo certatum eſt, vt, cum in captam vrbem faces poſcerentur, ægrè dux impetrauerit veniam, vt victoriæ Romanæ ſtans potius eſſet, quam incenſa monumentum. Hic finis Auguſto bellicorum certaminum fuit: idem rebellandi finis Hiſpaniæ. Certa mox fides, & æterna pax cum ipſorum ingenio in pacis partes promptiore, tum conſilio Cæſaris, qui fiduciam montium timens, in quos ſe recipiebant, caſtra ſua (ſed quæ in plano erant) habitare & incolere iuſsit. Ingentis eſſe conſilij illud obſeruari cœpit. Natura re-

gionis

gionis circa ſe omnis aurifera, miniique & chryſocollæ & aliorum colorum ferax. Igitur exerceri ſolum iuſſit. Sic Aſtures, latentes in profundo opes ſuas atque diuitias dum allis quærunt, noſſe cœperunt. Omnibus ad Occaſum & Meridiem pacatis gentibus, ad Septentrionem quoque (dumtaxat intra Rhenum atque Danubium) item ad Orientem intra Taurum & Euphratem, illi quoque reliqui qui immunes imperij erant, ſentiebant tamen magnitudinem, & victoriam gentium populi Romani reuerebantur. Nam & Scythæ miſere legatos, & Sarmatæ amicitiam petentes. Seres etiam, habitanteſque ſub ipſo ſole Indi, cum gemmis & margaritis elephantos quoque inter munera trahentes, nihil magis quam longinquitatem viæ imputabant, quam quadrienio impleuerant; & tamen ipſe hominum color eos ab alio venire ſole fatebatur. Parthi quoque quaſi victoriæ pœniteret, rapta clade Claſſiana, vltro ſigna retulere. Sic vbique cuncta atque continua totius generis humani aut pax fuit, aut pactio. Auſuſque tandem Cæſar Auguſtus ſeptingenteſimo ab Vrbe condita anno Ianum geminum claudere, bis ante ſe clauſum, ſub Numa rege, & victa primum Carthagine. Hinc conuerſus ad pacem, pronum in omnia mala, & in luxuriam fluens ſæculum, grauibus ſeueriſque legibus multis coërcuit. Ob hæc tot facta ingentia dictator perpetuus, & pater patriæ dictus. Tractatum etiam in ſenatu, an quia condidiſſet imperium, Romulus vocaretur: ſed ſanctius & reuerentius viſum eſt nomen Auguſti, vt ſcilicet iam tum, dum colit terras, ipſo nomine & titulo conſecraretur.

FINIS.

NOTÆ
ET
OBSERVATA
POLITICA
AD
LVCIVM
FLORVM.

P

L

parti
terar
cellui
thore
vrapi
Roma
de ciu
mani
Virg
Ex
Cr
Gr
D
T
h
Rir
T
t
Et

qu

NOTÆ ET OBSERVATA POLITICA AD LVCIVM FLORVM.

AD PROLOGVM.

FLORVS in hoc Prologo Populum Romanum homini comparat. Vt enim homo cæteris omnibus præfertur animantibus, vt pote rationis & cogitationis particeps, ita Romanum imperium ceteterarum gentium imperia ac Reſpub. antecelluit dignitate. Huc ſpectant, quæ apud authores huius imperij laudes paſſim occurrunt, vt apud Liuium, Plinium, Solinum, Trogum, Romam *caput orbis* appellantes. Auguſtinus lib. I. de ciuitate Dei proprias eſſe *refert* populi Romani artes regnandi atque imperandi, ſequutus Virgilium vbi ait:

Excudent alij ſpirantia, mollius æra
Credo equidem, viuos ducent de marmore vultus,
Orabunt cauſas melius cælique meatus
Deſcribent radio, & ſurgentia ſidera dicent;
Tu regere imperio populos Romane memento:
Hæ tibi erunt artes.

Hinc & illud Martialis:

Terrarum Dea gentiumque Roma,
Cui par eſt nihil & nihil ſecundum.

Et Ouidius 2. Faſtorum:

Gentibus eſt aliis tellus data limite certo.
Romanæ ſpatium eſt vrbis & orbis idem.

Septingentos per annos]. Hic obſeruandum quod Floro ſcripſit, intra ſeptingentos annos

ſtatam eſſe & magnis rebuſpublicis definitam conuerſionem.

Nam & laboribus] Huc ſpectat illud Virgilij I. Aeneidos:

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Virtus & Fortuna] Ammianus Marcellinus:

Virtus & Fortuna, vt augeretur ſublimibus incrementis Roma, conuenerunt plerumque diſſidentes.

Si pariter atque ſemel] An fuerit *inſimul*, vel potius quod ex Vineti MSS. adducit Gruterus, *inſemel?* *inſimul* vſus idem lib.2. cap.20. *Relictæ regiis hereditatibus opes & tota inſimul regna veniebant.* Vide etiam inclinantem huc Cl. Salmaſium,

Si quis ergo populum Romanum quaſi hominem] Lactantius Firmianus lib.7. cap.15. quod ex Seneca citat, noſtri Flori eſt. Fefellit Lactantium prænomen Annæi, quod Floro codices nonnulli attribuunt, nonnulli etiam id agnoſcunt; omiſſo Flori nomine, eſtque proprium Senecarum. Verba Lactantij ſunt: *Non inſcite Seneca Romanæ vrbis tempora diſtribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam ſub rege Romulo fuiſſe, à quo & genita & quaſi educata ſit Roma: deinde pueritiam ſub ceteris regibus: à quibus & aucta ſit & diſciplinis pluribus inſtitutiſque formata: at vero Tarquinio regnante, cum iam quaſi adulta eſſe cœpiſſet, initium fuiſſe adoleſcentiæ, quæ fine belli Punici terminata ſit, ac tum denique confirmatis viribus cœpiſſe iuueneſcere: ſublata autem Carthagine, quæ tam diu æmula imperij Romani fuit, manus ſuas in totum orbem terra marique, porrexiſſe; donec regibus cunctis & nationibus ſubiugatis bellorum materia deficeret, tumque viribus ſuis male vſam, donec iiſdem ſe ipſam confecit. Quæ fuit prima eius ſenectus. Nam bellis lacerata ciuilibus atque inteſtinis malis preſſa, rurſus ad regimen ſingularis imperij recidit, quaſi ad alteram infantiam reuoluta,*

Quibus circum ipſam matrem ſuam cum finitimis luctatus eſt] in Schedis Nazarianis quas citat vir clariſſimus atque eximius Claudius

Salma

Salmaſius, haberi intelligo: *circum ipſam vna ipſa cum finitimis.* Quibus ex verbis, truncatis & balbutientibus, faciendum idem putabat, *circum ipſas cunas, vel, incunabula cum finitimis luctatus eſt.* Mihi fere fuiſſe primitus videtur, *circum ipſam mammam ſuam cum finitimis luctatus eſt.* Nam Roma & Romulus à Ruma dicti, ob rumam, id eſt, mammam, qua in Tibris ripa expoſitos infantes lupa lactauit, præbens rumam, id eſt, mammam, authore Feſto. Quibus adde, quod exinde Roma vbere exerto ac nudo pingi ſolita. Vnde Sidonius Apollinaris Paneg. ad Maiorianum Vt

Sederat exerto bellatrix pectore Roma.

Et Clarius Corippus lib. 1.

Addidit antiquam tendentem brachia Romam,
Exerto & nudo geſtandem pectore mammam.

Alluſere quoque Symmachus & Caſſiodorus, quorum ille lib. 2. Epiſ. 7. hic Epiſ. 1. lib. 2. Et denique Arelas, quam Auſonius *Gallulam Romam* appellat, dicta antiquitus memoratur Auieno, voce Græcanica, *Theline*, id eſt, mamillaria. Ait:

Arelatus illic ciuitas attollitur.
Theline vocata ſub priore ſeculo,
Graiò incolente.

Innuit igitur Florus infantiam populi Romani mammæ adhuc ſuæ preſſius propiuſque adhærentem, nec ab ea digredi longiuſcule auſam, cum finitimis tantum, hinc inde laceſſentibus, luctatam.

Quaſi reddita iuuentute reuireſcit.] De Trajani hoc æuo dici ex verbis authoris luce clarius eſt. Geminum habet Curtius lib. 10. *Non ergo reuireſcit ſolum, ſed etiam, floret imperium*: intelligens ſcilicet adultum iam eiuſdem Trajani imperium, ſub quo & claruiſſe eundem illum elegantiſſimum authorem oſtendimus alias, ſuoque aliquando loco oſtendebus luculentius.

OBSERVANDVM.

1 QVam Plato ſcripſit ſtatam & definitam eſſe magnarũ rerum publicorum periodum ac conuerſionem circa ſeptimum ſeculum, eam quoque in imperio Romano locum habuiſſe. Nam poſtquam annos ſeptingentos, primo ſub regibus, atque inde ſub conſulibus fuiſſet populus Romanus, rediit tandem Auguſto imperante, reipublicæ ſtatus ad principatum ſeu vnius imperium: Atque inde, deducto ab Auguſto ad laterum ſeptingenteſimum annum calculo, comperiemus penitus peſſundatum fuiſſe imperium atque occupaſſe illud pontificem Romanum. qui tunc temporis præcipue ſe exeruit, poſt ſcilicet annum Gregorij Magni, id eſt, anno circiter ſeptingenteſimo Chriſti, qui ſub Auguſto natus eſt.

2 Obſeruandum, quod alij, cum per bruta animantia, vt ſunt leones, vrſi, arietes, imperiorum ſeu monarchiarum robur ac vigorem denotauerint, quemadmodum à Daniele factum, noſtrum authorem per hominis ætatem, veluti per gradus quoſdam, idem adumbraſſe: vt nimirum quantum homo animantibus ceteris, tantum etiam hoc imperium ceteris antecelluiſſe dignitate, potentia ac moderatione monſtraret.

AD CAP. I.

ARGVMENTVM.

ROmuli & Remi ortus, educatio, & Fortunæ exponitur, Roma conditur in Palatio: eamque legibus firmat Romulus.

Primus ille.] concinnius ſit meo animo, *illi*. Illi, ſcilicet populo Romano, qui, vt dictum, per gradus eos ætatum creuit atque adoleuit. Ei primus & vrbem & imperium condidit & fundauit Romulus.

Lupa vagitum] Romulum & Remum à vera lupa nutritos ſcribunt Plinius lib. 8. cap. 17. Iuſtinus lib. 3. ſub finem, Plutarchus cap. 65.

Parall.

Parall. & Naſo 3. Factorum.

Lacte quis infantes neſcit creuiſſe ferino.
Et Picum expoſitis ſæpe tuliſſe cibos?

Fabuloſum putant Liuius 1. ab vrbe condita itemque Lactantius lib. 1. cap. 20. *Romuli nutrix lupa honoribus eſt affecta diuinis:* Et ferrem ſi id *animal ipſum fuiſſet, cuius figuram gerit. Author eſt Liuius Laurentiæ eſſe ſimulacbrum. Fuit enim Fauſtuli vxor, & propter vulgati corporis vilitatem lupa inter paſtores, id eſt, meretrix nuncupata eſt. Vnde etiam lupanar.* Et addit idem Romanos Athenienſium hîc exemplum ſequutos. Nam apud Athenienſes cum leæna quædam fœmina tyrannum trucidaſſet, quia nefas erat meretricis ſimulachrum conſecrarunt animal leænam,

Prima victima] Lucanus:

Fraterno primi maduerunt ſanguine muri.

Et Horatius 3. Epod.

Acerba fata Romanos agunt
Sceluſque fraternæ necis,
Vt immerentis fluxit in terram Remi
Sacer nepotibus cruor.

Variis quaſi elementis.] Ex Ouidij iſto:

Parua fuit, ſi prima velis elementa referre
Roma.

Et ſtator Iupiter.] Seneca lib. 4. cap. 7. de Beneficiis: *Stator non, vt hiſtorici tradiderunt, ex eo, quod poſt votum ſuſceptum acies Romanorum fugientium ſtitit, ſed quod ſtant beneficio eius omnia, ſtator ſtabilitorque eſt.*

OBSERVANDVM.

1. Romulum inter cetera, exiſtimauiſſe haud ſufficere populo militarem diſciplinam, niſi togata etiam prudentia domi imbueretur. Quapropter legibus & politia ſtatum reipublicæ firmauit.

2. Aſylorum vſum, ſiue abuſum potius à Romanis mutuaſſe Chriſtianos, qui facinoroſis promiſcue immunitatem concedunt in templa & ad aras confugientibus: Romulus autem Cadmum,

Thebanum æmulatus eſt. Quæ enim Iudæi habuerunt aſyla, quorum in literis ſacris mentio, perfugio tantum fuerunt iis qui delicta non voluntaria commiſerunt.

AD CAP. II.

Omnia quæ ad diuinum cultum ſpectabant, Numa in octo partes diſtribuit.

Primi erant *Curiones*, qui pro curialibus rem diuinam faciebant.

Secundi *flamines*, quos à geſtatione pileorum, quæ flamea dicebantur, ita nominabant. Vide Halicarnaſſeum. Alij à filo deriuant, quaſi filamines.

Tertij erant *tribuni celerum*, qui deſignari ſolebant, vt regum ad bellum euntium ſatellites & cuſtodes.

Quarto ordine erant *augures*, qui non auium tantum, ſed ſigna omnia diuinitus miſſa interpretabantur.

Quintus ordo habebat *virgines Veſtales*, quæ ſacri ignis cuſtodes erant.

Sexto loco habebantur *Salij*, qui ſalutatione & choreis laudabant deos armorum præſides.

Septima in claſſe *faciales*, locabantur. Horum officium erat, 1. vt cura gereretur ne popul. Roman. vlli fœderatæ ciuitati bellum iniuſtum inferret. 2. vt cognoſceret ſi qui fœderatorum ſe à Romanis iniuriam paſſos dicerent, an id iure dicerent. 3. vt imperatorum delicta contra iuſiuranda ac fœdera commiſſa expiarent.

Vltimo & octauo numero habebantur *pontifices*. Hi à ponte ligneo ſeu ſublicio reficiendo dicti, de ceremoniis ac religione cognoſcebant, leges ferebant de ſacris, quæ non erant ſcripta aut moribus populi Romani recepta. Sacerdotes examinabant: Ipſi nulli iudicio, nullæque mulctæ erant obnoxij, neque ſenatui neque populo dictorum factorumque rationes reddebant.

Alle pontifices, augures, Salios ceteroſque per ſacerdotia deſcripſit.] Ita vulgo etiam Camerus edidit. At Vineti editio *ceteraque ſacerdotia* vulgauit,

uit, ſecutuſque eſt accuratiſsimus Gruterus. Codex vero Nazarianus, quem laudat Salmaſius, referebat, *ceteraque per ſacerdotia*. Vnde ille reſcribendum putauit, *ceteraque fere ſacerdotia*: Niſi verius ſit, cuius fuiſſe commonitum à Scriuerio noſtro ampliſsimum Rutgerſium intelligo: qui & idem in Varias ſuas retulit, legendum ſcilicet, *ceteraque P. R. ſacerdotia*. quod eſſet, *ceteraque populi Romani ſacerdotia*. Quod ſoleant nimirum eiuſmodi aliæque formulares voces ſingulariis literis à veteribus ſcribi, de quibus integrum commentarium feciſſe eruditum Grammaticum Val. Probum ſatis conſtat. Atque ita cum hic eſſet exaratrum, idque non perciperet librarius, ex P. R. *per* iſtud efformaſſe eſt veroſimile.

Ancile erat ſcutum breue, ita appellatum quod ex vtroque latere eſſet reciſum. Huius cuſtodiæ præpoſiti erant Salij.

Palladium erat ſimulachrum Palladis. Apollinis oraculo credebatur Troia tamdiu manſura Troja, quamdiu in ea Palladium inuiolatum ſeruaretur. Poſt captam Trojam putatur id Aeneas in Italiam ſecum auexiſſe & in Alba collocaſſe. Hinc ex Lauinio Romam tranſlatum eſt teſte Varrone. Exſtat nummus cum Veſtæ templo, in quo Palladium Romæ ſeruabatur. In eodem nummo Aeneas fingitur Anchiſen patrem humeris portans, & manu dextra tenens hoc Palladium ſiniſtra filium Iulum.

Curibus Sabinis agentem] Cures, vicus Sabinorum nunc eſt, quondam vrbs illuſtris, teſte Strabone, caput gentis Halicarnaſſeo. A *Cures* Quirites dicti putantur, ab haſti, ſcilicet, quas Sabini cures vocabant, vt Varro teſtatur.

POLI

POLITICA
OBSERVATIO.

NOtandum illud demum imperium ad flo- rem ac vigorem ſuum feliciter peruenire quod iuſtitia & religione adornatum guber- netur.

AD CAP. III.

ARGVMENTVM.

POmpilio Numæ ſuccedit Tullus Hoſtilius vir acer & militatis. Duellum permittit in- ter Horatios & Curatios tergeminos ; illos Ro- manos, hos Albanos. Quorum Horatius à parte Romanorum victor : inde perfidia Albanorum bello recrudeſcente, vincitur ac deletur Alba: populus Romam transfertur.

Grauem & diu principem populum] Ideo ap- pellat *principem populum*, quia Alba condita fuit ab Aſcanio Iulo Aeneæ filio, ante Romam annis CCCC, diruta ſub hoc Tullo Hoſtilio Anno vrbis Conditæ octuageſimo ſeptimo. Stetit ergo res Albana annnis CCCCLXXXVII.

Miſſo in compendium bello] id eſt, permiſſo inter Horatios & Curatios duello ſiue ſingulari certamine: cuiuſmodi duella ob patriæ ſalutem, permittende duce, ſuſcepta, eſſe licita cenſet Ferd. Vaſquius & alij nonnulli iuriſconſulto- rum. Eiuſmodi etiam fuit Dauidis cum Goliatho certamen.

Intra gloriam fuit] Male Vinetus, *infra gloriam fuit. Intra gloriam fuit*, idem eſt, ac ſi dixiſſet, gloriæ non litauit. Quomodo & vſus eſt eadem formula lib.4.cap.11. *Regina* (Cleopatra) *ad pe- des Cæſaris prouoluta, tentauit oculos ducis, fruſtra, nam pulchritudo intra pudicitiam principis fuit.*

Populum Romanum tranſtuliſſet.] Ita vulgo excuſi fere omnes. Nos edi curauimus *populum*

Romam tranſtuliſſet, manifeſto *id poſtulante* ſententia. Nec aliter ceciderat Fr. Raphelengius anno CIↃ IↃ XCVI.

OBSERVANDVM.

1 Rempublicam non tantum religione & iuſtitia, ſed armis quoque & militari diſciplina munitam atque ornatam eſſe debere.

2 Eos qui contra fidem datam fœdus & pacta violant (quod hic de Albanis memoratur) perfidiæ ſuæ pœnas, vt plurimum regni, ac ſtatus interitu atque amiſsione luere. Hac enim occaſione funditus euerſa Alba, & populus Romam tranſlatus eſt.

3 Notandum in certaminibus ſingularibus plerumque à prouocato ſuperari prouocatorem. Curatij enim, qui Fuffetio offerente, duellum cum Horatiis inierant, ab Horatiis ſuperati ſunt. Sic & Dauid Goliathum, Manlius Torquatus Gallum *prouocantes vicerunt*.

AD CAP. IV.

ARGVMENTVM.

Ancus Marcius ſucceſſor Tulli Hoſtilij à popul. Romano quartus rex declaratus tria præcipue ſuo imperio eſt exſecutus curæque habuit. 1. vt vrbs muro cingeretur. 2. vt Ianiculum, quod erat trans Tiberim per pontem ſublicium vrbi iungeretur. 3. vt Oſtia opidulum ad exitum Tiberis ſitum colonia vrbis fieret. Addunt Liuius & alij ſeptem ab eo bella geſta, primum cum Latinis, alterum cum Fidenatibus, tertium & ſeptimum cum Sabinis, quartum & quintum cum *Veientibus*, ſextum cum Volſcis. Regnauit annos XXIV.

Ancus dictus ab anco, id eſt, incuruo brachio; Feſtus: Ancus appellatur, qui aduncum habet brachium, vt exporrigi non poſsit.

Marcius, ab aqua forte Marcia, eius cura in vrbem ducta. Plinius lib. 31. cap. 3. *Clariſsima*

aquarum omnium in toto orbe, frigoris ſalubritatiſque palma, praconio vrbis, Marcia eſt, inter reliqua Deûm munere vrbi tributa. Vocabatur hac quondam Auſeia, fons autem ipſe Piconia. Oritur in vltimis montibus Pelignorum. Tranſit Marſos & Fuſinum lacum, Romam non dubio petens. Mox ſpecu merſa in Tiburtina ſe aperit. IX M paſſ. fornicibus ſtructis perducta. Primus eam in vrbem ducere auſpicatus eſt Ancus Marcius vnus è regibus. Huius nec Liuius nec Dionyſius meminere. Et forte non à Marcia ipſe ſed ab ipſo vt ductore Marcia dicta.

Pari ingenio] Vult dicere ſimili nec minore ſtudio, quam Numa, incubuiſſe ad exercendam iuſtitiam, religionem omneſque pacis artes, quamuis & belli gloria nulli priorum ceſſerit.

Ponte commiſit] Sublicio, qui ita dictus à ſublicis, quæ tigna ſunt in latitudinem extenſa. Meminit quoque ſublicarum in exſtructione pontis Rhenani Cæſar.

Hic igitur mœnia muro amplexus] *intermœnia* legit Salmaſius. Quid autem muro cinctum oſtendit Liuius: *Ianiculum quoque adiectum non inopia loci, ſed ne quando ea arx hoſtium eſſet, id non muro ſolum, ſed etiam ob commoditatem itinerum ponte ſublicio, tum primum in Tibere facto coniungi vrbi placuit. Et Dionyſius Halicarnaſſeus, Ianiculum,* inquit, *montem altum trans Tiberim ſitum, muro cinxit.*

Ponte commiſit.] ob commoditatem itinerum, vt dictum iam ex Liuio.

OBSERVANDVM.

1 IMperium Romanum Religione & iuſtitia ſemel conſtitutum à ſucceſſoribus exinde eodem in ſtatu non modo reſeruatum, ſed ſumma cura auctum quoque atque exornatum.

2 Imperia & regna vt omnibus ſuis numeris efflorefcant, ſummopere curandum, vt pacis non modo bellique artibus vigeant, ſed etiam itinerum & locorum portuumque commoditatibus, cum & commeatui accipiendo euehendoque ac

deni

denique commerciis frequentandis idonea loca conſtituantur. Quod Ancus Marcius Ianiculum vrbi iungendo per pontem ſublicium, aliæque conſtituendo, ſuo exemplo ratum fecit.

AD CAP. V.

ARGVMENTVM.

TArquinius è Græcia oriundus regno per ſimulationem potitus nouos conſtituit ſenatores, arguratus diſciplinam inducit. Tuſcos Hetruriæ populos ſubigit. Regnumque multis ornamentis ad dignitatem ſenatoriam ſpectantibus exorbat. Regnat annos XXXVII. oppreſſus per inſidias à filiis regis Anci.

Senatus maieſtatem numero ampliauit.] id eſt, ex omni plebeiorum numero, quorum virtus bello ac pace ſpectabilis fuerat, centum elegit eoſque in ordinem patriciorum ac ſenatorum retulit. Et tunc primum populus Romanus trecentos ſenatores habuit, qui ducenti tantum ad eam vſque diem fuerant.

Centuriis tribus auxit] Auſonius.

Martia Roma triplex equitatu, plebe, ſenatu.

Faſces] XII, Faſces cum ſecuribus præferri conſulibus ſolitæ.

Trabes] Trabearum tria erant genera: vnum è ſola purpura, Diis conſecratum: alterum è purpura inalbata, quo Reges vtebantur: Tertium, augurale è purpura & cocco. Veſtis præcipue triumphalis fuit.

Tunica palmata] hæc veſtis erat quam triumphantes toga picta ſuperimpoſitâ, tanquam inſigne victoriæ geſtarint.

Toga picta] Erant Romani omnes togati.

Romanos rerum dominos gentemque togatam.

Paludamentum] erat veſtimentum militare. Vnde imperator cum exit ad bellum ſignaque cecinerunt, paludatus dicitur proficiſci.

Prætexta] Erat toga ita dicta à prætexendo

quia ea vtebantur pueri vſque ad annum XVII. qui annus tirocinij dicebatur.

Curules] Erant vel equi quadrigales, vel magiſtratus ita appellati, quod curuli curru in curiam veherentur eburneam ſellam habente.

Phaleræ] erant ornamenta equorum.

OBSERVANDVM.

1 Reges, quibus aut liberi, non ſunt, aut quibus infantes adhuc liberi, eos debere ſuſpectos habere aulicos præſertim potentiores; Solere enim hos in ſe plerumque magni diadema transferre. Quod huius Tarquinij exemplo aliorumque oſtendi poteſt. Et hoc eſt quod paucis verbis innuit author, cum aït, *regnum vltra petens, accipit.*

2 Obſeruandum, plurimum ad regni ſtatum ac ſtabilimentum facere, ſi ad gradus altiores plebs promoueatur, honoribus atque aliis reipublicæ ornamentis afficiatur.

AD CAP. VI.

ARGVMENTVM.

Tarquinio Priſco ſine liberis maſculis diſcedenti ſuccedit Seruius Tullius, natus ex ſerua bello capta, nomine Ocriſia. Tanaquil Tarquinij vxor imperaturum eum ac illuſtrem fore præuidet: vnde & auxilio eiuſdem ſubſtituitur Tarquinio. Regnum adeptus populi Romanum non vt ante viritim, ſed pro cuiuſque fortunarum facultate in claſſes diſtribuit, Periit inſidiis & violentia filiæ & generi ſui Tarquinij Superbi, qui in eum percuſſorem miſere.

Seruius] Ita dictus à Matre ſerua, quæ, vt dixi, Ocriſia appellata captaque fuerat in bello corniculano.

Annitente regina] Tanaquile, cuius filiam duxerat. Erat itaque gener Tarquinij Priſci.

Viſa circa caput Flamma] Flammam eiuſmodi aliquando naturaliter & phyſicis cauſis excitari

notant philoſophi in animalibus præſertim calidi temperamenti. Alias prodigioſam exiſtimant. Cuiuſmodi etiam fuit, quæ circa caput Iulij Aſcanij conſpecta, de qua 2. Aeneid. Virgilius:

Ecce leuis ſummo de vertice viſus Iuli
Fundere lumen apex tactuque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora paſci.

Egregiam indolem] Hanc demonſtrauit variis in bellis, quæ cum Hetruſcis, Latinis, & Sabinis geſta ſunt. Quibus in bellis primam ſemper laudem & corona, meruit. In rebus etiam ciuilibus prudentiſſimus fuit, & ad animi ſenia exprimenda nullo inferior. Vir qui ad quamlibet fortunam ſe accommodare & ad mores etiam quoſuis ſe conformare paratus erat.

Relatus in cenſum] Hic primus Romæ actus eſt cenſus, inuentaque tum hominum MLXXXIV.

OBSERVANDUM.

1 Cenſuum agendorum inſtitutionem in republica ſummopere eſſe neceſſariam, primo vt de populi opibus & potentia conſtet, ſecundo vt, oneribus reipublicæ à pauperioribus ac tenuioris fortunæ hominibus in ditiores tranſlatis, illis ferendis eſſe par populus poſſit.

2 Obſeruandum, Cum Tanaquilis præſertim inſtinctu conſilioque ad capeſſendum regnum acceſſerit Seruius, non ſemper aſpernanda fœminarum conſilia.

3 Principis egregiam indolem aliaſque inſignes animi dotes, vt ſunt eloquentia, prudentia, comitas, quæ omnia in Seruio commendant hiſtorici & præſertim Liuius, ad conciliandum fauorem ac promotionem plurimum conferre.

AD CAP. VII.

ARGVMENTVM.

SEruio Tullio à filia Tullia & Tarquinio Superbo, genero eius, interfecto ſuccedit is ipſe Tarquinius. Qui & poſt paricidium iam dictum ſenatores aliquot Romanos interfici curat. Hinc omnibus grauis à domeſticis cædibus ad bella externa ſe conuertit, ſuperatque Ardeates, Oriculanos, Gabinos, Sueſsiones Latij populos. Gabiis fraude filij in poteſtatem redactis principes vrbis per filium occidi fecit. Mox templum Ioui in Capitolio erigit ex ſpoliis captarum ciuitatum. Cum poſtremo ſtupraſſet Lucretiam filius eius Sextus regnum patri abrogatur, poſt annum imperij XXV.

Superbo] Cognomen ei Superbo datum innuere videtur Liuius, quia ſocerum Tullium ſepiliri noluit, Romulum quoque inſepultum dictitans.

Ipſe in Senatum] Nimirum eos præcipue ſenatores tolli curauit, quos ſciebat Ser. Tullij rebus fauiſſe.

Papauerum Capita] Ouidius 2. Faſtorum lilia fuiſſe inueni : *Virga lilia ſumme me it.*

Iuuentas Liuius itemque Ouidius 2. Faſtorum ſolius termini meminit, cum inquit:

Terminus (vt memorant veteres) inuentus in
ade
Reſtitit, & magno cum Ioue templa tenet.

Solus, quod ſciam Auguſtinus lib. 4. cap. 23. Martem quoque loco non ceſsiſſe addit. Dicitur autem *iuuentas*, *iuuenta & iuuentus*; quamuis iuuentas, vt plurimum, pro nomine ipſo accipiatur, vt hic & apud Horatium:

Parum comis ſine te iuuentas Mercuriuſque.

Græcis *Hebe* dicitur.

Humanum repertum eſt caput] Huic capiti nomen *Tolo* fuit, atque inde, vt vult Arnobius *Capitolium* dictum, in arce Tarpeia.

Impe

Imperium tum regibus abrogatum] Hic dies dictus Regifugium. Vide Ouidium 2. Faſtorum. eumque diem Romani exinde bis quotannis celebrabant, VII. nimirum Cal. Martias & XI. Cal. Iulias. Inter prodigia tum annotatum refert Plinius lib.8. cap.41. Serpentem latraſſe.

OBSERVANDVM.

1. IMperia dolo parta niſi modeſte & abſque crudelitate atque inſolentia habeantur, vix eſſe diuturna. Sic Tarquinius ſcelere partam poteſtatem per ſuum & filij ſcelus perdidit.

2. Vbicumque luxus & libidines dominantur, ibi imperio & ſtatui publico euerſionem aut ſaltem conuerſionem imminere.

AD CAP. VIII.

A*Nacephalaeſis* Latine dici poteſt repetitio ſeu inſtauratio, vel vt vulgo loquimur, recapitulatio.

Numa religioſus] Non tamen veram hanc & à Deo religionem Numę fuiſſe docet multis Auguſtinus lib.7. cap.34. de Ciuitate Dei. Vbi inter alia demonſtrat eiuſdem Numæ de religione libros, ne ſacrorum cauſæ, quales in iis concinebantur, innoteſcerent, à Senatu exuri iuſſos.

OBSERVANDVM.

NOn vnum eſſe, quod regna & ſtatum reipublicæ ſtabiliat. Vnde primo commendatur ROMVLI magnanimitas: Secundo NVMAE pietas ſeu religio: Tertio TVLLI HOSTILII bellandi peritia: Quarto ANCI MARCII ædificandi induſtria & ſtudium: Quinto TARQVINII PRISCI in populo exornando cura: Sexto SERVII prudentia & comitas. Septimo & vltimo in TARQVINIO SVPERBO notantur tyrannis & faſtus: quibus reipublicæ ſtatus in alium eſt tranſmutatus dum ex monarchico fit ariſtocraticus.

AD CAP. IX.

ARGVMENTVM.

MOnarchica regum dignitas in ariſtocraticum tranſlata duobus conſulibus committitur Quorum alter Iunius Brutus, alter Tarquinius Collatinus dictus. Collatinus Lucretiæ maritus, quia ex genere Tarquiniorum erat abrogatis faſcibus, dimittitur, eiuſque in locum aſſumitur Valerius Poplicola. Brutus filios, de recipiendo rege Tarquinio conſilia agitantes, virgis cæſos ſecuri percutit. Hinc liber populus arma aduerſus finitimos corripit.

Bruto Collatinoque ducibus.] Collatinus dictus à Collatia oppido Latij in via Tiburtina. Vnde Ouidius in Faſtis:

Cui clarum dederat Collatia nomen.

Mutato & iudice & nomine.] Vetuſti codices iure non *iudice* aut *indice* legunt. Et recte, modo *ius* pro munere & imperio ſeu poteſtate accipiatur. Nam proprie non ius ſed minus mutatum eſt; ex regio enim conſulare factum Iura autem omnia manſiſſe Liuius his verbis indicat lib. 2. de hac ipſa re loquens: *Omnia iura, omnia inſignia primi conſulatus tenuere.* Ius autem pro munere ac poteſtate ſeu imperio dici oſtendit Tacitus Annal. 1. *Tribunitiæ iure contentus.* Vbi *tribunicum ius* eidem mox dicitur *tribunicia poteſtas.*

Conſuleſque appellati] Duplicem notationem huius vocis adducunt authores; Cicero eius etymi, quod Florus ponit, auctor eſt quod nimirum conſules dicti à conſulendo reipublicæ, Varro mauult ab eo ita appellatos, quod conſulere ſenatum & populum deberent.

Mediuſque inter Latium & Tuſcos] Roma, vt docet Seruius lib. 1. Aeneid. in principio vnam tantum Tiberis ripam complectebatur. Vnde Iuuenal. Sat. 8.

Imperij finem Tiberinum virgo natauit.

Et Propertius Eleg. 9. lib. 1.

Et Tyberis noſtris aduena bubus erat.

Latium vbi ab ortu, ab occaſu Hetruria erat, à meridie Veientes, Sabini à Septentrione, hoſtes Romanorum omnes.

OBSERVANDVM.

1 Omnem reipublicæ mutationem eſſe periculoſam, niſi iuſtiſſimis de cauſis ſuſcepta non tantum populum, ſed & magiſtratum aut eius ſaltem potiorem partem authorem habent. Quæ in hac Reipublicæ Romanæ conuerſione ſingula concurrere.

2 Præcipite ad firmandum mutatæ iam reipublicæ conditionem pertinere, ſi populo conſtet, non rei priuatæ ſed publici boni cauſam & vtilitatem ſpectari. Quod, inter cetera, Collatini abdicatione & domus propriæ demolitione Valerius Poplicola, nec non liberorum ſuorum ſupplicio ac nece Brutus teſtatus fuit.

AD CAP. X.

ARGVMENTVM.

TArquinios Porſenna Hetruriæ res nititur in priſtinum ſtatum, ſed fruſtra, reponere obſtante Romanorum ciuium Horatij, Mutij & Cleliæ virginis ſpectata virtute, ac fortitudine, Quorum exemplis territus Porſenna Romanum populum eſſe liberum iubet. Ac tandem occiſo Tarquinij filio Arunte ceſſauit regiorum pertinacia.

Pulſis ex vrbe regibus] id eſt, regio dominatu Codex Palatinus pro *regibus*, *regiis* habet, vt intelligantur, quos inde ſtatim Tarquinos vocant.

Ponte reſciſſo] Sublicio ſcilicet. Romanis exinde religio fuit ex alia materia quam ex ligno pontem conſtruere.

Aruntem regis filium] Hunc filium Adulterum fuiſſe Lucretiæ innuere vult author. Quamuis authores fere alij omnes, excepto Seruio,

Sextum Tarquinium appellent,& Dionyſius dicat,natu maximum filiorum fuiſſe: Liuius,Ouidius in Faſtis minimum. obſeruat præterea Dionyſius Halicarnaſſeus omnes in magiſtratu violenta morte occubiſſe, qui collegam Collatinum conſulatu abdicauerant.

OBSERVANDVM.

NVlla arma valere aduerſus eos, qui cauſæ ſuæ æquitate confiſi virtutem atque animi magnitudinem iniuriæ opponunt. Sic Horatius Cocles armatus Tibrim tranat: Mutius Scæuola manum aberrantem in cæde Porſennæ exurit: Clælia virgo Tiberis fluentum equo tranſmittit. Eaque virtutis ac fortitudinis exempla vt cauſæ bonitas excitat, ita quoque ab eadem commendationem accipiunt.

AD CAP. XI.

ARGVMENTVM.

MAnilius Tuſculanus gener Tarquinij Superbi Latinorum dux populo Romano bellum indicit. Quem Romani ad lacum Regillum in agro Tuſculano cædunt ac profligant. Inde ab Hetruſcis aliiſque vicinis laceſsiti Romani fines ſui territorij vlterius protendunt: Eaque ſingula enarrans Florus rei Romæ anguſtias cum Orbis exinde acquiſiti terminis ampliſsimis confert,ac paucis bellorum progreſſus complectitur.

Apud Regilli lacum] Regillus eſt lacus in agro Tuſculano ad Algidi nemoris ingreſſum. Hodie *Lago de S. Praſſo* appellat.

Donec Poſthumius] qui ob hanc victoriam poſtea *Regillenſis* eſt appellatus.

Omne Latium] Hodie *campagna di Roma*, quaſi *territorium Romæ* dicas. Incolæ *Latini* dicuntur, olim *Priſci* nominati teſte Halicarnaſſeo & Feſto. Nam priuſquam Roma conderetur, fuerunt. Dicti etiam *Caſci*, vt putat Scaliger

ad

ad Varronem, poſtea Aeneadæ & Romani, vt Suidas notat. Diuiditur *Latium* in *antiquum* & *nouum*. *Antiquum* à Tiberi ad Circeos, *nouum* hinc ad Lirin Flumen.

Sora] Sora Volſcorum in Latio opidulum & colonia fuit, ad Liris fluentis caput ſita.

Algidum] Mediterranea eiuſdem Latij vrbicula. Mons Algidus duodecimo ab vrbe Lapide ſitus eſt.

Satricum] Vrbs Latinorum Stephano *Satria*. Vnde Satriam Dionyſio. Liuius etiam *Satricum* vocat.

Corniculum] Alias *Cornicilum* Latij municipium.

De Verulis] Verulæ opidum eſt Hernicorum in Latio item, haud procul Roma. Male in libris nonnullis eſt, *Veis*. Liuio eſt Verulanum. Coloniæ Verulæ meminit Frontinus. Nunc *Verulo* teſte Leandro.

Bouillis] Bouillæ hodieque notæ. Exſtant tenuis iſtius municipij reliquiæ, circiter medium ab vrbe lapidem in via Appia.

Fæſulæ] Hinc ager Fæſulanus in Tuſcia. Vnde & Florentiam poſtmodo enatam multi volunt. Videnda epiſtola Politiani ad P. Medicem.

Carræ] Caræ ſunt in Meſopotamia, Craſſi clade nobiles.

Aricinum nemus] Ita dictum ab Aricia vrbecula Volſcorum in Latio. Diſtabat ab vrbe ad duodecimum lapidem, in via item Appia.

Fregellæ] Sitæ ſunt prope Lirim amnem in Latio.

Geſſoriacum] Eſt in Gallia Belgica portus Morinorum olim, nunc *Cales* putatur.

Antium] Volſcorum in Latio metropolis maritima vrbs.

Ille dictator ab aratro] Dictator à dictando, quod eius dicto omnes audientes eſſe debebant. Creabatur olim viua voce non per ſuffragia. Alias etiam magiſter populi dicebatur ob ſummam, qua pollebat, poteſtatem. Habebat ius animaduertendi in cuiuſcumque ciuis Romani caput, nec ab eo prouocandi erat ius. Et tunc præci

præcipuè, cum aliqua vis maior repente eſſet oborta, aut clades ingens, creari ſolebat. Hic exinde ceteros magiſtratus eligebat.

Ab aratro.] Plinius lib. 18. cap. 5. *Fortiſſimi viri & milites ſtrenuiſſimi ex agricolis naſcuntur minimeque male cogitantes* Et ante Plinium Cato. de Agricultura. Et poſt hos omnes Vegetius lib. 1. cap 3.

OBSERVANDVM.

1 Romanorum virtutem, cauſæ æquitate fultam; ad Summum eſfloruiſſe, ac poſtquam ſe ſuaque aduerſus hoſtem defendiſſent, ipſum etiam hoſtem ceteroſque, qui pro Tarquiniis laborabant viciſſe ac penitus ſub iugum miſiſſe.

2 Exemplo Quintij. qui ab aratro ad dictaturam vocabatur, maximos ſæpenumero viros ac duces in obſcuro atque occulto latere, & denique optimum ac ſtrenuiſſimum militem non ex vrbibus ſed agris olim fuiſſe lectum.

AD CAP. XII.

ARGVMENTVM.

INſtantibus aſſidue conterminis vrbi Romanæ populis, trecenti & ſex Fabij, ſuo periculo aduerſus Veientanos arma ſumentes, ad flumen Cremeram cæſi omnes, Qua re excitati acrius Romani Faliſcos, Fidenates, & Veientes eorumque vrbem Veios, decennali obſidione preſſam tandem per cuniculos expugnant. Faliſcos Camilli iuſtitia permouit vt ſe dederent, cum ille puer rum magiſtrum, vrbis proditorem, vna cum pueris in vrbem remitteret.

Cremera] Liuio & Ouidio Hetruriæ & fluuius Halicarnaſſeo eſt caſtellum in tumulo ſitum, ſic dictum à flumine cremere, cui inſidet. Fluuiolus autem ipſe in Tiberim ſe exonerat, quinto circiter ab vrbe lapide.

Gens vna Fabiorum] Ouidius 2. Faſtorum.

Vna

Vna dies Fabios ad bellum miſerat omnes,
Ad bellum miſſos perdidit vna dies.

Sceleratæ ſignatus nomine] Ouidius ibidem:

Carmentis porta dextra eſt via proxima fano,
Ire per hanc noli quiſquis es; Omen habet.
Illa fama refert Fabios exiiſſe trecentos,
Porta vacat culpa ſed tamen omen habet.

Faliſci] Faliſci Hetruriæ populi ſunt, territorij Romani. Dicti ita ab Haleſo teſte Ouidio:

Venerat Arida ſatis agitatus Haleſus,
A quo ſe dictam terra Faliſca putat.

Hodie qui *Monteſiaſcon* Italis dicitur Faliſcorum fuiſſe oppidum putant. Dicti etiam Falerij.

Fidenæ] Fidenæ Liuio Latinorum ſeu Albanorum colonia & vrbs, ſita ad Tiberis & Anienis confluentes. Territorij Romani eſt in via Flaminia. Populi Fidenates dicti.

Veientes] Italiæ populi, ſocij Fidenatibus. Colonia eorum *Veius* dicitur in libro Coloniarum diſtans M. paſſ ab vrbe Romana. Hinc *Vei* & *Veientani* authoribus.

Ludimagiſtrum] Camillo Conſule Faliſcos circumſedente, magiſter ludi vrbis proditionem animo agitans, plurimos & nobiliſsimos inde pueros, velut pro deambulandi gratia eductos, in Caſtra Romanorum perduxit: Quibus interceptis, non erat dubium quin Faliſci, depoſita belligerandi pertinacia, tradituri ſe imperio Romanorum eſſent. Quapropter ſenatus cenſuit, vt pueri vinctum magiſtrum virgis cædentes in vrbem Faliſcorum parentibus remitterentur. Quia iuſtitia, animi eorum ſunt capti, quorum mœnia expugnari non poterant. Namque ita Faliſci beneficio magis quam armis victi, portas Romanis aperuerunt. Videndus quoque Valerius Max. lib. 6. cap 5.

Vinctum ſibi vltro remiſiſſet] *Sibi*, id eſt, Faliſcis. Vide ſimiliter locutos Plautum & Ciceronem apud Scaligerum de cauſis linguæ Latinæ

cap.

cap.129.lib.6.Quod ideo moneo ne quis Camertem ſequatur emendantem, *vbi commiſiſſes* ; vel, *ſubito remiſiſſes.*

Euerſionis omen fuit] victi ſunt à dictatore Q. Seruilo captiq; anno V. conditæ CCCXVIII. Et ipſe ob hanc victoriam nouo agnomine honoratus eſt. Nam Q. exinde *Seruilius Fidenas* eſt appellatus.

Sed cuniculo] Dicennali obſidione preſſa Veientum ciuitas tandem à Camillo dictatore non vi nec ſcalis aliiſque operibus, ſed cuniculis capitur anno vrbis conditæ CCCLVII.

Larte Tolumnio] Ab iſta peregrina voce *Larte* accepiſſe Anglos ſuum *Laart* ſiue *Lord*, quo illi magnates ſummæque dignitatis viros nominant, exiſtimauit olim Nannius Alcmarianus Miſcellaneorum lib. 5. Danica lingua *lort* in malam partem accipitur, nihilque, quod eo notatur, eſſe ſpurcius fœtulentiuſque poteſt. Galli hodieque hoc idem generatim accipientes, quidquid minus pulchrum minuſque amœnum eſt, eodem exprimunt, *il eſt lort* dicendo.

OBSERVANDVM.

1 IN cæde tot Fabiorum aliiſque illatis cladibus populum Romanum animo ſemper inuicto perſtitiſſe, adeo vt hac conſtantia aſſidui & potentiſſimi circumquaque eorum hoſtes peſſundati ſubque iugum miſſi ſint.

2 Notanda Romanorum in belligerando non tantum æquanimitas, ſed etiam iuſtitia ſingularis, qui ne proditorem quidem Faleriorum multum aut ſibi reſeruandum, ſed ad ſuos eum remittendum exiſtimarunt.

3 Obſeruandum ex magnitudine ac priſcis Veientium opibus decennique eorundem obſidione nihil in rebus humanis eſſe perpetuum, ſed fluxa & inſtabilia etiam eſſe ea quæ vel firmiſſima atque inexpugnabilia habentur. Itaque inter cetera concluſit author his verbis: *Hoc tunc Veientes fuere, nunc fuiſſe quis meminit?*

quæ

quæ reliquiæ? quodve veſtigium? laborat annalium fides, vt Veios fuiſſe credamus.

AD CAP. XIII.

ARGVMENTVM.

SEnones Galli ab vltimis Oceani littoribus Italiam ingreſſi Cluſium obſident. A quo vbi diſcedunt, ad Alliam flumen occurrentem Romanorum manum profligant, atque vrbem tandem ipſam inuadunt capitoliumque obſidione cingunt. Mox Roma à M. Camillo liberatur & poſt triceſimum demum annum ad flumen Anienis ita cæduntur, vt poſtmodum in agro Pontino à Dolabella varie adflicti, tandem ad lacum Vadimonis in vniuerſum conciſi ſint omnes.

Galli Senones] Horum Ducem Brennum, inter ceteros, nominat Liuius lib. 5.

Cluſium] Tuſciæ mediterraneum oppidum olim, Liuio etiam alibi *Camars* vocatum.

Alliæ] Vmbræ fluuius in Sabinis, ex Cruſtumenis montibus in Tiberi in defluens, *Caminate* vocat Leander. Blondus *Curteſe* hodie vocari ait. Diſtabat ab vrbe XI. Lapide.

Hunc diem faſtis Roma mandauit] Ita habet editio Camertis, Et quam adornauit Lugduni Batauorum officina Plantiniana ſub annum 1596 in forma minori. At quæ prodiit nuperrime ex Commeliniano bibliopolio cum Notis clariſſimorum virorum Iani Gruteri & Claudij Salmaſij *faſtis damnauit* præfert, lectione, quæ & ſenſu & formulari loquendi modo eſt elegantiſſima. Locum illuſtrabunt verba Plutarchi, quæ habentur in Quæſtionibus eius Romanis Prob. 24. vbi inquit: *Cur diebus poſtridie calendarum, Nonarum atque Eiduum exire vrbe aut peregrinari non licet? An id fit ea de cauſa quam plerique putant, & Liuius tradit? Poſtridie idus Quintiles, quas nunc Iulias vocant, tribuni militum legiones ad Alliam flumen educentes, à Galli pugna*

pugna ſunt victi, vrbemque amiſerunt. Is dies cum nefaſtus eſſet iudicatus, ſuperſtitio (vt ſolet) morem hunc amplificauit, eidemque religioni obnoxios fecit etiam dies poſtridie Calendarum & Nonarum.

Camillus] Hic eſt ille Camillus, cui dies dicta eſt ob prædam Veientanam in que diuiſam, quique ab ingratis ciuibus quindecim millibus grauis æris ſimulque exilio Ardeatico damnatus eſt. Poſt vero hanc victoriam triumphans vrbem ingreſſus eſt atque appellatus ſecundus Romulus, teſte Eutropio.

Clangore anſeris] Referunt authores anſeribus ineſſe ſingularem vigilantiam, qua & canes ſuperant. Vnde Plinius lib. 10. cap. 22. *Eſt & anſeri vigil cura capitolio teſtata defenſo, per id tempus canum ſilentio proditis rebus. Quamobrem cibaria anſerum Cenſores in primis locant.*

Nulla Senonum veſtigia ſuperſint]. A Senonibus tamen Senam fluuium dictum authores volunt. Salius in 8. *Et Clanis & Rubio & Senonum de nomine Senna.* Item *Senonum* in Italia vrbs, quæ Straboni *Senegallia*, vt & Plinio & Diacono. Salius *Senam* quoque *Gallicam*, alludens ad nomen Senonum, ſic expreſsit.

---- Qua Sena relictum,
Gallorum à populis traxit per ſecula nomen.

Diſtinguenda interim à *Semnonibus*, qui, vt Tacitus in Germania ſua ait, *vetuſtiſsimos ſe nobiliſsimoſque Sueuorum memorant.* Eorum fines, vt recte notauit Velleius Paterculus, Albis præterfluit, niſi quod perperam apud eum pro *Semnonum*, expreſſum eſt *Senonum*: Ita enim legendum lib. 2. *A Rheno vſque ad flumen Albim, qui Semnonum Hermondorumque fines præterfluit.* Perperam inquam expreſſum ibi *Senonum*.

Sedentes in curulibus ſellis] *Sedentes in curulibus ſuis*] quod habere editiones vetuſtiores intelligo, vulgato prætulerim, præſertim ſi firmetur authoritate alicuius manuſcripti.

Inſequente Gallo, ſacra aliter aditus] Lege, *inſidem*

Inſidente Galea ſacra alite adiutus. quomodo ex editione vetuſtiſſima eruit elegantiſſimus Gruterus, firmaturque codice MS. quem inſpexit Salmaſius.

Vadimonis lacus] Eſt iuxta Ameriam Vmbriæ vrbem, diſtans Roma circiter 46. paſſ. millibus, Plinius iunior, Epiſtolarum lib. 8. Epiſ. ad Gallum, memorat in ea inſulas natare ac fluere. Fabricio eſt lacus, qui hodie *di Viterbo* appellatur.

OBSERVANDUM

1 Populum Romanum ipſamque vrbem à minimis initiis ad ſummum imperium, quale vnquam toto orbe fuit aut erit, non leuibus ſed maximis bellorum diſcriminibus ac periculis, quæ ſua omnia virtute mirabiliter ſuperauit, euectam paulatim perueniſſe.

2 Ad reuerentiam & metum hoſti incutiendum plurimum facere magiſtratus majeſtatem & innocentiam ampliſſimo ſuo cultu decorati atque inſigniti.

AD CAP. XIV.

ARGUMENTUM.

Occaſio belli cum Latinis innuitur fuiſſe Latinorum ferox poſtulatum, quo ius ciuitatis & alterum è ſua gente fieri conſulem expeterent. Deinde oſtenditur, à Manlio Torquato filius, licet victor, ſed abſque mandato & extra ordinem, ad prœlium progreſſus, ſecuri percuſſus. Et denique P. Decium pro ſalute populi & legionum Dis manibus viuum ſe obtuliſſe.

Manlius Torquatus] Torquatus dictus ob torquem aureum Gallo inter ſpolia detractum, quod capite ſuperiori indicatum. Ob hoc vero factum, quo filium contra interdictum & extra ordinem pugnantem occidi iuſſit, *imperia omnia aſpera & immitia, Manliana* ſunt appellata,

ipſe *Imperioſi* nomen conſecutus eſt. Vide Aul. Gellium cap.13.lib.9.

Aliter quaſi monitu Deorum] Hæc hiſtoria ita paucis habet: Decius cos. cum hoc Latino bello Romanam aciem pœne proſtratam videret, caput ſuum pro ſalute reipub. deuouit, id eſt, equo concitato in medium hoſtium agmen irrupit, patriæ ſalutem, ſibi mortem glorioſam petens; factaque ingenti ſtrage plurimis telis obrutus ſupercorruit.

OBSERVANDVM.

1 INiqua poſtulata bellis plerumque occaſionem præbere, tum & reipublicæ ac ſtatus ſæpenumero interitum aut ſaltem Commutationem minitari.

2 Notanda Romanorum veterum ſeueritas ac rigor, qui minoris propemodum victorias quam interdicta ſua fecere.

3 Romanos patriæ charitati vitam omniaque poſthabuiſſe.

AD CAP. XV.

ARGVMENTVM.

PRimo occaſio belli Sabini cum Romanis oſtenditur fuiſſe quod illi ſe contra ius Latinis iunxerint. Secundo quomodo id ſit geſtum, duce & conſule Dentato, breuibus declaratur.

Sabinorum gens à Nomento, Latinorum mediterranea vrbe, quæ duodecimum circiter lapidem Roma diſtat, vſque ad fluuium Tiberis pertingit, accolitque lacus Velinos.

Velini lacus ſunt, qui hodie *lago de Terni*, vel *lago de pie de luco* appellantur, in Vmbria, Latij regione, prope Narnem fluuium, qui Tiberim haud procul Roma influit. Eſtque fluuius hic Nar ſulphure abundans maleque redolens, vnde Virgilius 7. Aeneid.

Sulphu

Sulphurea Nar albus aqua fonteſque Velini.

OBSERVANDVM.

FOedera aduerſus ius & pacta priora infra infelices, vt plurimum, ſucceſſus ſortiri. Sic Sabini immemores pacti ſub Tatio facti à Romanis quaſi deficientes, ſeque cum Latinis, Romanorum hoſtibus, iungentes, victi & à Romanis ſubiugati ſunt.

Habes, Lector, obſeruationum noſtrarum veluti guſtum quemdam, ſeu exemplum potius, ad quod exigi deinceps formarique poſſint quæcunque porro libris inſequentibus aut aliis etiam ſimilibuſque in authoribus occurrent. Libro interim tertio apud eundem hunc Florum locus eſt non quidem politici commatis, ſed qui varie hucuſque ob varietatem lectionis cum ſit expoſitus, hic, quemadmodum legendum intelligendumque exiſtimamus, veluti coronidis vice, adſcribendum aut repetendum verius puto. Nam cum exhibuerint huc vſque editiones paſſim omnes capite 19. *Syria deæ ceremonias iactat.* Vineti autem MSS. ſeruent non *ceremonias*, ſed *comas*, indicauimus alibi reſcribendum videri, *Syriæ deæ comos. Comus* enim eſt ſaltationis genus quod tibia & fiſtula in comiſationibus, cuiuſmodi erant Syriæ iſtius deæ, paſſim agitabatur. Meminit & Apuleius *Veris Comi.* vt cum locum ex MSS. reſtituendum aliquando commonuimus. Et Nero cap. 56. Suetonio Tranquillo *religionum vſquequaque contemptor dicitur, præter vnius Syriæ deæ.* Dictus autem Græce à vicis *Comus*, in quibus, luſus iſti ac ludicra, frequentabantur. Latini inde *comiſare* deduxerunt, maleque à multis ea vox confunditur cum ei vicina *commeſſari.* Et docuit olim in Orthographicis ſuis Velius Longus à *como* deducta *Comiari*, *Comiſator* & *comiſatio*, perque *M* & *S* ſimplex ea omnia ſcribenda. Nec aliter fere acceperim iſta Martialis:

At nunc conuiua eſt comiſatorque libellus.

Et illud :

Qui nec leno potes nec comiſſator haberi.
Quid tibi vis vrbem qui , Fabiane , petis.

Eodem quoque libro tertio cap. 21. vbi editur: *Ne multi perirent , ſanguine ſenatus ſibi parentarunt.* Ex codice optimæ fidei , quem Lipſius inſpexit , interſerendum , *in anteceſſum ſanguine S. S. Pa.*

Habetur deinde & libro 4. cap. 2. de Craſſo, Cæſare ac Pompeio illuſtris locus , qui in hunc modum legitur : *Forte tunc Craſſus genere, diuitiis, dignitate florebat , vellet tamen maiores opes : Caius Cæſar eloquentia & iam conſulatu extollebatur, Pompeius tamen ſuper vtrumque eminebat.* Quem ideo adduxerim , vt obiter contendi cum Velleio poſſit, qui idem dicere volens à librariis male acceptus ita ait : *Conuenit Cn. Pompeij perſona totum in ſe terrarum orbem , & per omnia maiore vi habebatur* , Quæ eſſe trunca ac malè cohærentia quiuis videat. At cum antea ſimiliter de Craſſo Cæſareque locutus ſit , quis ambigendum putet ſcripſiſſe Velleium , *& per omnia maior eis vir is habebatur. Eis viris* , nimirum *Cæſare Craſſoque de quibus dixerat.*

IO. ISACI

PONTANI

ORATIO ISAGOGICA

Siue

INTRODVCTIO

AD L. FLORVM,

ROMANAMQVE HISTORIAM.

Habita in Auditorio publico Gymnaſii Gelrouelauici Harderuicia. d. xix. Nouembris.

CIↃ IↃ CXVI.

I

L

alii
gume
quod
conſ
ſtren
teceſ
aut
me a
etiam
Sciri
bieu
diui
hiſto
mini
plus
tum
inqu
Vnd
ζη
loſo
arg
ſtor
ſica

ORATIO
ISAGOGICA
AD
LVCIVM ANNÆVM
FLORVM.

LVCII *Annai Flori* rerum Romanarum hiſtoriam libroſque auſpicaturus, auditores ornatiſsimi, exiſtimaui haud abs re facturum me, ſi pauca quædam *de hiſtoriæ cum aliis diſciplinis affinitate, deque authore & operis argumento* in præſentiarum proponerem. Et vero quod ad authorem attinet, vt vltimo referatur, conſentaneum habeo. De primo itaque & poſtremo primum; Et quidem illud vel ideo in anteceſſum diſcutiendum, ne quis forte aut officij aut muneris mei haud ſatis nunc meminiſſe me arbitretur, quod philoſophiam profeſſus etiam hiſtoricos ad pulpita noſtra arceſſam. Sciri enim intereſt aliarum diſciplinarum ambitu & præſertim philoſophiæ, vtpote humana diuinaque contemplantis, nequaquam excludi hiſtoricen. Quamuis inter vtramque diſcriminis præcipue iſtud ſit; quod aliter philoſophus, aliter res tractent hiſtorici. Ille non tantum, quod facit hiſtoricus, enarrare, ſed etiam inquirere & diſputare ſibi propoſitum habet. Vnde Græcis olim, vt notauit Laërtius, ζητητικοὶ; id eſt, *inquiſitores* dicebantur philoſophi: & Apoſtolo de gentium ſapientibus argenti συζητητὰς eſt *ſcrutator curioſus* Hiſtoricus itaque; ſi ad verum & fidem de propoſita retulerit, officio ſuo ſatisfeciſſe exiſtimabi-

tur,

tur. Et ea quidem ipſa, quæ eum in modum memorat, cum materiam non tantum & veluti penum præbeant vniuerſæ ſcientiarum panopliæ, ſed & facem præferant vitæ & actibus mortalium, non tamen omnes eadem, ſed vt captus & genius eſt lectoris, diuerſi diuerſa ſequuntur. Ciceronis enim de republica libros, aut Saluſtium ſeu Florum noſtrum, aut alium quempiam ex Græca Romanaque hiſtoria in manus ſi ſumat hinc philologus aliquis, hinc Grammaticus, hinc philoſophiæ deditus, alius alio curam ſuam mittet. Philoſophus ſi quid ad rerum principia & vniuerſi naturam ſpectabit; ſi quid ethicon aut politicon occurret; ſi quid etiam ad chorographiam faciens, vt ſitus terrarum, fluminum fluxus & ortus, accurate ſubleget & annotabit. Mathematicus Chronologiæ præcipue & rerum cœleſtium rationem notans, hæc propius ediſſeret ſuumque in vſum transfundet: Quod vel in Floro non indiligenter præſtitiſſe quondam clariſſimum mathematicum Ioannem Stadium eius in eum curæ indicant. Ad eandem hanc lectionem vbi ſe philologus accinget, hoc præter cætera excerpet, duos Romanos reges eſſe, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Seruij matre dubitatur, Anci pater nullus, Numæ nepos dicitur. Præterea Romulum notabit periiſſe Sole deliquium patiente. Eoſdem libros Grammaticus explicet, inter alia, abſtruſum aliquod loquendi genus, aut aliquam vocem veterem etiam Ciceronem vſurpaſſe aliaque talia in commentarium referet. Hinc tranſibit ad ea, quæ vel in pronunciatione, vel ſi antiquatus fuerit, in moribus & gentium ritibus ſeculi conſuetudo immutauit. Ita ſcilicet, Auditores, vnus ſæpe idemque inter hiſtoricos author res diuerſiſſimas ſimul proponit & docet; ſacra inquam & prophana; cœleſtia & terreſtria, hoc eſt, modo ſapientiæ modo prudentiæ & ſcientiæ ſementem quandam plena manu non ignaris ſuppeditat. Vnde

ſane non tantum hiſtoriæ & philoſophiæ arctam eſſe cognationem, ſed & eum, qui cum fructu in hiſtoriarum lectione verſaturus ſit, non vna philoſophiæ parte aut ſimplice vice ea inſtructum accedere debere in confeſſo ſit. Sacrarum quoque literarum ſeu Theologiæ ſtudioſus, quomodo officium & commiſſam ſibi prouinciam rite tutabitur ſine hiſtoriarum cognitione? Quomodo ille temporum vices, quibus creuit & adoleuit eccleſia, quomodo controuerſiarum, quæ in eadem diuerſis exortæ ſunt ſeculis, originem, cauſas atque indolem intelliget? quænam rectæ & ſanæ ſententiæ teſtes, quæ hoſtium & aduerſantium agmina fuerint, n ſi face hiſtoriarum præuia? Certe prudentia, quæ eſt mentis oculus, anima politicæ, nuſquam aliunde haurietur purius. Nec negauerim vſum & experientiam vitæ noſtræ & actuum magiſtram vulgo haberi. At illa quam paucis, imo quam difficulter & vix cuiquam in ſolidum contingat, eſſe teſtis queat vitæ etiam longiſsimæ breuitas, raritas euentuum & occaſionum, rerum quoque; quas experiri in ætate quamuis Neſtorea mortali conceditur, paucitas. Quibus ſe ærumnæ & pericula & ſæpe propoſiti finis fruſtratio accedant, nonne ſenectus & tandem mors hominem natum obruent, antequam illa multo vſu parta & confirmata prudentia vti dabitur? Themiſtoclem, qui annos centum & ſeptem vitæ numerauit, morti jam vicinum expoſtulaſſe cum natura accepimus; quod tunc egrediendum è vita eſſet cum iam vſu diuturno ſapere & recte res gerere didiciſſet. Non ergo tam vſus quam hiſtoria & euentuum frequens ex eadem obſeruatio hanc in animis prudentum ſcientiam generabit. Nec aliud de iuris doctrina & ſtudio iudicium eſto: illam dico legum & iuriſprudentiæ diſciplinam, quæ haud vni lucro dedita, ſed cuius mater eſt politica, & artes ceteræ eiuſdem ſorores, quas inter omnes præcellit hiſtoria. Ex hac iuris candidatus rectam prudentiam & res, cum laude,

exſequenda momenta & artificium diſcet: Ex hac aſtutam malitiam, quæ hodie multis prudentia cenſetur, eſſe ſubleſtorum & leuium tantum ingeniorum intelliget; illa autem ſolida & nunquam intermoritura apud poſteros gloria perſiſtere, quæ odio vitiorum, virtute & vera prudentia ſubnixa ſunt: Eas quoque voces & verſus, quos in ore habuiſſe ſemper Iulium Cæſarem eloquentiæ parens Cicero teſtatur:

Si violandum eſt ius, regnandi cauſa
Violandum eſt, ceteris rebus pietatem coles.

Eos inquam in exitium legum & libertatis natos ac vſurpatos fidæ rerum memoriæ iudicabunt; & non niſi in dedecus Chriſtiani nominis etiam iſto ſeculo ad praxim ac vſum à nonnullis reuocari, dignos potius, qui ad Styga, vnde profecti, remeent: Hiſtoria ergo eſt quæ hæc omnia non quidem ignoranda, ſed vitanda cauendaque demonſtrat, magiſtra iuris & moris probi. Quocirca, auditores, qui puppim & proram rerum agendarum eam dixerit, nihil præter rem dixerit. Scire aliquis cauſas deſiderat, quibus parua reſpublica fieri magna queat? quibus viciſſim eadem labefactetur, decreſcat, intereat? hiſtoria eſt, quæ iſta multo *certius & melius Chryſippo & Crantore dicet.* Vult ſcire quomodo cum ciuibus, cum indigenis, cum exteris, cum principibus & regibus ſit agendum? qua arte ciuiles motus aut præcaueri aut ſedari queant? hiſtoria eſt, quæ viuis hæc exemplis demonſtrat. Vult ſcire quomodo ſuſcipienda, quomodo gerenda, quomodo denique finienda bella? hiſtoria eſt, quæ eiuſmodi hic præcepta ſuppeditabit, quibus nec Annibal aliquis aut Cæſar auſcultare recuſent. Iphicrates olim vt refert Plutarchus, cum multos de re bellica ſermones habuiſſet, interrogatus ecquis eſſet, qui tantos ſibi ſpiritus ſumeret? vtrum eques, an ſagittarius, an veles, an legionarius? Nihil horum inquit, ſed qui his omnibus noui imperare. Hiſtoria itaque eſt,

quæ

quæ præſentia moderabitur, & de futuris, vt innocentiſſima ita nequaquam vana nos diuinatione inſtruet. Nec quidquam hic habendum certius, quam quod aiebat M. Tullius: *nuſpiam facilius aut bellicam rem, aut omnis reipublicæ diſciplinam cognoſci quam ex annalium monumentis.* Quod quaſi edidiciſſe ducum ſummus Lucullus, aut quod verius habeo, à Lucullo comperiſſe & eius exemplo imitandum omnibus propoſuiſſe Cicero videtur. Lucullus enim ad Mithridaticum bellum a ſenatu miſſus, non modo opinionem vicit omnium, quæ de virtute eius erat, ſed etiam gloriam ſuperiorum: Quæritis quanam id arte aut induſtria obtinuerit? hac, inquit Cicero, quã totum iter & nauigationem verſus Aſiam conſumpſit partim in percunctando à peritis, partim rebus geſtis legendis, adeo vt in Aſiam factus imperator venerit, cum eſſet Roma profectus rei militaris rudis. Et adiicit deinde, tantum imperatorem in omni genere belli Lucullum fuiſſe, prælijs, oppugnationibus, naualibus expeditionibus, totiuſque belli inſtrumentis & apparatu, vt Rex Mithridates poſt Alexandrum maximus, hunc à ſe maiorem ducem cognitum quam quemquam eorum, quos legiſſet, fateretur. Hic enim ille eſt omnibus ſeculis admirandus imperator, vt alia eius aduerſus Mithridatem & Tigranem totius Orientis duos reges potentiſſimos, facta fortia prætermittam, qui cum exigua vix vndecim millium militum manu, innumerabiles hoſtium phalanges adortus, peditum cæcidit ad centum millia, equitum ad quinquaginta; Regem regum Tigranem & quidquid gladiis iam retuſis occidi non poterat, in fugam ſe conijcere compulit. Hic, auditores, vt iterum huc repetam, Lucullus eſt, qui nequaquam ſatis duxit hæc talia ſumma cum gloria maximoque patriæ emolumento perpetraſſe, niſi & Archiam poetam ſibi familiarem ac domeſticum reddidiſſet: Archiam, qui & C. Mario, quamuis ad-

humaniora hæc ſtudia duriori, iucundus & charus fuit. Nam & Cimbricas eius res, atteſtante Cicerone, adoleſcens attigit. Mithridaticum vero ipſius Luculli bellum magnum atque difficile & in multa varietate terra marique verſatum totum ab eo expreſſum eſt, qui libri non modo L. Lucullum, fortiſsimum & clariſsimum virum, verum vniuerſum populi Romani nomen longe lateque diffuſum illuſtrarunt. Cenſuit ſcilicet vir ſummus Lucullus, & qui hoc fortaſſe nomine per ludum à Pompeio M *Xerxes togatus* eſt appellatus, nihil eſſe hiſtoria & rerum memoria præſtantius: vt nimirum cui adeſſet facultas & occaſio faciendi ſcribenda, non deeſſet quoque, qui eadem ad poſteritatem feliciter tranſmitterent, & ſcriberent facienda. Quod & ante eum Scipionis quoque illius Africani iudicium fuit, qui ſecum domi militiæque Polybium habuit, nec non & poëtam Ennium: Quorum etiam hic in ſepulchro Scipionum è marmore collocatus memoratur. Et, vt ceteros mittam, Magnus ille Alexander, licet multos rerum ſuarum ſcriptores habuerit, tamen cum in Sigæo ad Achillis tumulum adſtitiſſet, *ô fortunate,* inquit, *adoleſcens, qui tua virtutis præconem Homerum inueneris.* Et vere. Nam Ilias niſi extitiſſet, eadem illa tellus, quæ Achillis corpus contexit, nomen etiam & facta eius ſilentio inuoluiſſet. Vnde etiam eſt quod cecinit Venuſinus:

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi: ſed omnes illachrymabiles
Vrgentur ignotique longa
Nocte: carent quia vate ſacro.

Atque hæc quidem, Auditores, ſi in vniuerſum hiſtoriam ſpectemus, locum habeant: ſeorſim vero & in ſe ſpectata, non vna nec vnius erit generis hiſtoria. Alia enim *diuina* eſt, *naturalis* alia, alia *humana*. *Diuina* immortalis Dei aliorumque cœleſtium vim & poteſtatem exponit: Qualis apud Græcos hiſtoria fuit Euhemeri

humaniora hæc ſtudia duriori, iucundus & cha-
rus fuit. Nam & Cimbricas eius res, atteſtante
Cicerone, adoleſcens attigit. Mithridaticum
vero ipſius Luculli bellum magnum atque dif-
ficile & in multa varietate terra marique ver-
ſatum totum ab eo expreſſum eſt, qui libri non
modo *L. Lucullum*, fortiſsimum & clariſsimum
virum, verum vniverſum populi Romani nomen
longe lateque diffuſum illuſtrarunt. Cenſuit ſci-
licet vir ſummus Lucullus, & qui hoc fortaſſe
nomine per ludum à Pompeio M *Xerxes togatus*
eſt appellatus, nihil eſſe hiſtoria & rerum me-
moria præſtantius: vt nimirum cui adeſſet facul-
tas & occaſio faciendi ſcribenda, non deeſſet
quoque, qui eadem ad poſteritatem feliciter
tranſmitterent, & ſcriberent facienda. Quod &
ante eum Scipionis quoque illius Africani iudi-
cium fuit, qui ſecum domi militiæque Polybium
habuit, nec non & poëtam Ennium: Quorum
etiam hic in ſepulchro Scipionum è marmore
collocatus memoratur. Et, vt ceteros mittam,
Magnus ille Alexander, licet multos rerum ſua-
rum ſcriptores habuerit, tamen cum in Sigæo ad
Achillis tumulum adſtitiſſet, *ô fortunate*, inquit,
*adoleſcens, qui tuæ virtutis præconem Homerum inue-
neris*. Et vere. Nam Ilias niſi extitiſſet, eadem
illa tellus, quæ Achillis corpus contexit, nomen
etiam & facta eius ſilentio inuoluiſſet. Vnde
etiam eſt quod cecinit Venuſinus:

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi: ſed omnes illachrymabiles
Vrgentur ignotique longa
Nocte: carent quia vate ſacro.

...que hæc quidem, Auditores, ſi in vniverſum
...oriam ſpectemus, locum habeant: ſeorſim
... & in ſe ſpectata, non vna nec vnius erit
...eris hiſtoria. Alia enim *diuina* eſt, *naturalis*
..., alia *humana*. *Diuina* immortalis Dei
...umque cæleſtium vim & poteſtatem ex-
...: Qualis apud Græcos hiſtoria fuit Eu-
hemeri

hemeri, qui res geſtas Iouis & aliorum, qui
Dij putabantur, conſcripſit; apud Iudæos &
noſtros eſt Moſis & Euangeliſtarum enarratio;
cui accedunt Apoſtolorum Acta in commenta-
rium à D. Luca relata: Ceterorumque eccleſia-
ſticorum ſcriptorum commentarij. Huius ſta-
tuitur finis religio. *Naturalis* deinde res, in na-
tura latentes aut exiſtentes earumque principia,
cauſas, effecta & affectiones declarat: cuiuſmodi
eſt Ariſtotelis de Animalibus: Cai Plinij *de re-
rum & vniuerſi natura*, Theophraſti de ſtirpi-
bus. Cuius finis eſt ſcientia. Tertia & vltima eſt
humana, quæ actiones mortalium publicas pri-
uataſque complectitur: quæ & præcipue hi-
ſtoriæ appellationem merebitur: cuiuſmodi
iterum vel erit *Communis* vel *propria*. *Communis*
omnium plurium populorum res geſtas con-
tinet, qualis eſt hiſtoria Polybij, Diodori Sicu-
li; Trogi Pompei. *Propria* exponit facta vel
vnius populi, vel hominum ſingulorum: prio-
ris ordinis eſt Thucydides, qui Græcorum;
Liuius, qui Romanorum; Cæſar qui Gallorum
res explicauit: Singulorum hominum facta &
vitam exſecutus eſt apud Romanos Suetonius.
Vopiſcus, Capitolinus, qui imperatorum acta
ediderunt: Diogenes Laërtius in Græcos phi-
loſophorum res & ſectas diſcuſſit: Eginharthus
apud Francos Carolum Magnum graphice de-
ſcriptum poſteris reliquit. Huius finis habetur
prouidentia. Ex quibus omnibus ſatis intelligi
putem ita nos hiſtoriam accipere, vt ſit *rerum
publice geſtarum ex fide narratio*: *Geſtarum* ſci-
licet, vt nimirum figmenta omnia & fabellæ ex
ingenio adinuentæ excludantur. Quocirca neque
Luciani verarum, vt ipſe ludens inſcripſit, nar-
rationum libros, neque Aethiopica Heliodori,
neque Heraclidæ Abarim, aut Ariſtonis Lyco-
nem, neque Aſinum Apulei & id genus ſimilia
ſcripta hiſtoriam eſſe dimittimus. Quin nec
Xenophontis quidem libros Cyropaideias pro
hiſtoria accipiunt nonnulli; cum ob cauſas
alias, tum quia in iis non tam ſtudio fuit ſapien-

ciſsimo alioquin & accuratiſsimo ſcriptori, vt res Cyri domi militiæque geſtas exponeret, quam vt poſteritati imaginem veri regis adumbratam proponeret. Neque interea adeo ſumus delicatuli, etiam ſi rerum publice geſtarum narrationem hiſtoriam fateamur, vt eos, de quibus modo dictum, qui res & vitas ſingulorum perſequuntur, extra hunc cenſum, quod nonnulli voluerunt, reponendos exiſtimemus. Nam Suetonius, Vopiſcus, ceteraque illa minorũ gentium manus, licet non perpetuo publica, ſed priuata ſubinde intermiſceant, publicarum tamen perſonarum res tractant, & ad eum omnes ſcopum collimant, vt ea, quæ in imperio & publice geſta ſunt, poſteris exhibeant. Noſter, quem explicandum ſumpſimus, Lucius Florus ab hac omniuo nota immunis, vniuerſam propemodum rem Romanam tenui ab exordio cœptam ad faſtigium ſuum deducit. Populum enim Romanum vt hominem ob oculos proponens, eius *infantiam*, *adoleſcentiam*, *iuuentam* ac tandem *ſeneétam* quatuor veluti ætatum gradibus concluſit. Græci imperiorum eiuſmodi periodos in tria, vt plurimum, tempora patiebantur, ἀρχήν, ἀκμήν & παρακμήν ſeu φθοράν appellantes. Prima ætas, vt ſolent primordia, obſcurior & minus certa, ſeptem regibus abſoluitur. Et vt operis totius veluti guſtus detur, præeuntem me, auditores, mente ſequimini, dum non quidem ſingula, ſed è multis illuſtria, & vt ille ait, *ſumma ſequor faſtigia rerum.*

Primus regum *Romulus*, interfecto fratre Remo, & vrbis & imperij conditor fuit. Originem gentis ab Aenea arceſſunt, qui euerſa Troia, in Italiam caſu delatus duxit in vxorem Lauiniam, Latini regis & Amatæ filiam. Hinc bella cum Turno Rutulorum: & Mezentio, Hetruſcorum rege. Quibus in bellis Turno & Latino cæſis, Aeneas Lauinium fundauit. Tandem; defuncto etiam Aenea, Aſcanius filius Albam longam condidit, in qua regnarum ab

Aſca

Aſcanio & Siluiis, annis totis CCC. vſque ad Romulum, quem diximus; natum è Rhea Siluia, filia Numitoris regis Albani. Regnauerit Romulus annos 38. Quænam fuerit illis primis initiis reipublicæ forma, quæ vrbis incrementa, quæ legum & magiſtratuum mutatione, noſter paucis, ſed accurate attingens, præter cætera, oſtendit diuiſam per tribus iuuenirem in equis & armis, quo ad ſubita bella expeditius vacaret; Conſilium reipublicæ fuiſſe penes ſeniores, qui ex auctoritate patres, ab ætate ſenatus vocabantur. Qua ex legum & politiæ cura ſtudioque haud temere fuit coniicere Martium hunc populum ad ſumma, id eſt, ad Monarchiam diuinitus fuiſſe deſtinatum. Acceſsit & auxit hæc Romuli ipſius apotheoſis. Nam cum diſcerptum à ſenatu plures putarent ob mores aſperiores, oborta deſubito tempeſtas, Soliſque defectio conſecrationis ſpeciem præbuere. Cui & Iulius Proculus nos fidem addidit, affirmans Romulum anguſtiore, quam fuiſſet, forma conſpectum; placitumque Diis vt in cœlo *QVIRINVS* appellaretur.

Poſt Romulum *Numa Pompilius* annos 43. *Tullus Hoſtilius* duos & triginta in imperio expleuere. Quorum Numa religioſus, quaſi auſpicium à diuinis faciendum omnibus denuncians, ſacra & ceremonias docuit: Pontifices, augures, Salios ceteroſque per Sacerdotia, annum in menſes faſtos nefaſtoſque dies diſtinxit; *Hoſtilius* militarem diſciplinam artemque bellandi adiecit; Primuſque exercita iuuenture, prouocare auſus Albanos, grauem & diu principem populum, deleta Alba, Romam migrare ciues effecit. Hunc excepit *Ancus Martius*, qui mœnia muro complexus eſt, & annis 24. quibus præfuit, ad ædificiorum & vrbis amplitudinem plurimum contulit; iam tum ſcilicet præſagiens animo futurum, vt eo tanquam publico orbis hoſpitio omnes pœne mundi opes & commeatus reciperentur. *Tarquinius* inde *Priſcus*, Corintho oriundus,

Græcum ingenium Italicis artibus miſcens ſenatus maieſtatem numero & centuriis auxit: Faſces, trabeas, curules, annulos, phaleras, paludamenta, togas pictas tunicaſque palmatas ceteraque decora atque inſig·ia, quibus poſtmodum eminuit imperij dignitas, ſubactis Tuſcis, Romam primus intulit. qui cum annos 37. regnaſſet, *Seruius Tullus* gubernacula inuaſit: Ab hoc populus relatus in cenſum, digeſtus in claſſes, curiis atque collegiis diſtributus eſt. Quem poſt annos 44. ſecutus eſt. *Tarquinius Superbus*, cuius faſtum tamdiu perpeſſus eſt populus, donec aberant luxus & ſtupra: Hæc in filiis eius ferre non potuit. Itaque expletis annis X X V. cum ornatiſſimæ fæminæ Lucretiæ vim intuliſſet natorum alter, patri regnum & ſimul imperium regibus abrogatum eſt.

Habetis, auditores, primam gentis ætatem & quaſi infantiam tranſactam ſub regibus ſeptem quadam fatorum induſtria adeo ingenio variis, vt eiuſmodi viros reipublicæ ratio & vtilitas cum quaſi poſtulaſſe videatur· Nam ſi Romulum videamus (vt & verbis & anaceohaleoſi authoris noſtri hæc claudam) *quid eo ardentius? at tali opus fuit, vt inuaderetur regnum. Quid Numa religioſius? talem res popeſcit vt ferox populus religione mitigaretur. Quid ille militiæ artifex Tullus? bellatoribns viris quam neceſſarius vt acueret arte virtutem. Quid ædificator Ancus? vt vrbem Coloniæ extenderet, ponte iungeret, muro tueretur. Iam Tarquinij ornamenta & inſignia, quantam principi populo addiderunt ex ipſo habitu dignitatem? Actus à Seruio cenſus, quid effecit, niſi vt ipſa ſe noſceret reſpublica? Poſtremo Superbi illius importuna dominatio nonnihil, imo plurimum profuit. Sic enim effectum eſt, vt agitatus iniuriis populus cupiditate libertatis incenderetur.* Hic, auditores clariſſimi, ignoſcite ad aliena s id eſt, ad noſtra tempora mentem & cogitationem obiter vertenti. Nam, vt magnis parua & noua veteribus

com

Græcum ingenium Italicis artibus miſcens ſe-natus maieſtatem numero & centuriis auxit: *Faſces, trabeas, curules, annulos, phaleras, paludamenta, togas pictas tunicaſque palmatas ceteraque decora atque inſig ia, quibus poſt-modum eminuit imperij dignitas, ſubactis Tuſcis, Romam primus intulit. qui cum an-nos 37. regnaſſet, Seruius Tullus gubernacula ſuſcepit: Ab hoc populus relatus in cenſum, di-geſtus in claſſes, curiis atque collegiis diſtribu-tus eſt. Quem poſt annos 44. ſecutus eſt. Tar-quinius Superbus, cuius faſtum tamdiu perpeſ-ſus eſt populus, donec aberant luxus & ſtupra: Hæc in filiis eius ferre non potuit. Itaque ex-pletis annis XXV. cum ornatiſſimæ fæminæ Lucretiæ vim intuliſſet natorum alter, patri regnum & ſimul imperium regibus abrogatum eſt.*

Habetis, auditores, primam gentis ætatem & quaſi infantiam tranſactam ſub regibus ſeptem quadam fatorum induſtria adeo ingenio variis, quadam fatorum induſtria adeo ingenio variis, vt eiuſmodi viros reipublicæ ratio & vtilitas cum quaſi poſtulaſſe videatur. Nam ſi Romu-lum videamus (vt & verbis & anacephalæoſi authoris noſtri hæc claudam) quid eo ardentius at tali opus fuit, vt inuaderetur regnum. Quid Numa religioſius? eadem res popoſcit vt ferox populus religione mitigaretur. Quid ille militiæ artifex Tullus? bellatoribus viris quam neceſ-ſarius vt acueret arte virtutem. Quid ædificator Ancus? vt vrbem Colonia extenderet, ponte iungeret, muro tueretur. Iam Tarquinij ornamenta & inſignia, quantam principi populo addiderunt ipſo habitu dignitatem? Actus à Seruio cen-ſus quid effecit, niſi vt ipſa ſe noſceret reſpubli-ca? Poſtremo Superbi illius importuna domina-tio nihil, imo plurimum profuit. Sic enim factum eſt, vt agitatus iniuriis populus cupi-ditate libertatis incenderetur. Hic, auditores mi, ignoſcite ad aliena s id eſt, ad noſtra mentem & cogitationem obiter ver-tam, vt magnis parua & noua veteribus com

componam, qui Belgium noſtrum maioreſque noſtros ad vindicandam libertatem concitauit, niſi ſimilis importunitas? Albani enim Hiſpa-niarum regis legati & præſidis ſuperbum im-perium cum armis occaſionem dediſſet, quæ hactenus aut opes aut regna aut rex longe late-que potentiſſimus tantum potuere, vt liberis li-bertatem eriperent?

Sic ergo Populus Romanus, Bruto Collati-noque ducibus, regis nomine cum perpetuo imperio deleto, reipublicæ formam in aliam tranſtulit. Libertatis ſuæ vindices annua di-gnitate donauit, conſules appellando, vt nimi-rum ſe ciuibus ſuis conſulere debere meminiſ-ſent. Liber iam hinc populus prima aduerſus exteros arma corripuit, mox pro finibus, deinde pro ſociis, tum gloria & imperio, laceſſentibus aſſidue & vſquequaque finitimis. Nam confe-cto Hetruſco & cum Porſenna Latiniſque ad-uerſus Tarquinio bello, conſules poſt annum ducenteſimum Volſcos domuerunt. Horum Metropolim Veios poſt decentem obſidionem cepit Camillus. Quo etiam in bello trecenti Fabij ceciderunt, vno ſuperſtite, qui exinde cunctator eſt appellatus. Obſtrepebant interea hinc Sabini, illinc Samnites: Etruſcorum quo-que populus nec non & Trecentini cum Pyrrho dubiam aleam faciebant. Nec ſatis erant inter-na vicinaque hæc mala, niſi & Senones Galli ab alio & noſtro hoc axe atque Oceano Alpes tranſgreſſi demonſtraſſent quod ipſi à cælo & ſolo ſuo inuictum atque acre haberent, id à virtute habuiſſe Romanos. Mittunt tamen ac eos ex more legatos Romani, ſed vt inter arma, leges & iura non audiuntur. Quapropter totis iam caſtris vrbi appropinquantibus ad Aliam flumen cum exercitu Fuluius occurrit, ſed cædi-tur. Mox vrbem inuadentibus cedit Manlius & lecta cum iuuenum manu arcem Capitolij occupat: ex qua ſe & pulſam vrbe libertatem aſſerit: Galli dum vrbem habent, ſedentes in curulibus ſellis prætextatos ſenes velut Deos

venerati; vbi homines eſſe intelligerent, pari vecordia trucidant. Poſtremum aggreſſus eos ex inopinato Furius Camillus vrbem Manlio & cum Manlio libertatem vrbi reddidit. Hinc domitis Picenis, Salentinis, Volſiniis, variæ vrbem ſeditiones inuadunt, in quibus tamen ipſis principem populum vt ſanctum adhuc & pium iure mirabimur, dum vel legum libertatem, vel pudicitiam, vel natalium dignitatem aut decora atque inſignia honorum vindicat.

Et talis quidem ille domi ac foris, talis pace belloque populus fretum ſuæ *adoleſcentiæ*, id eſt, *ſecundam ætatem* habuit: qua iam, annum prope quingenteſimum agens, vniuerſam inter Alpes & mare Italiam armis ſubegerat. Inde in maius robur & *iuuentam* quaſi exſurgens par orbi terrarum eſſe cœpit. Nam ducentis, qui ſequuntur, annis Europam, Aſiam, Africam & totum denique orbem terrarum bellis victoriiſque peragrauit. Initium à Carthagine factum. Nam quod Punicum primum appellauere hoc tempore terra marique ſummis vtrimque viribus geſtum. Quibus autem viris & ducibus geſtum? non hominum, auditores, ſed fortitudinum nomina exaudietis Duillios, Calphurnios, Scipiones, Regulos, Metellos, Manlios. Quorum Regulo quid admirabilius? Qui hoſtium non modo, ſed & monſtrorum domitor, cum terrorem nominis ſui longe lateque circumtuliſſet, Xanthippi Lacedæmonis artibus captus in hoſtium poteſtatem viuus venit. At ille quid? non par tantum ſed omni calamitate excelſior, nec carcere Punico fractus, nec legatione, qua Romam mittitur. Quippe diuerſa quam hoſtis mandauerat, cenſuit. NE PAX FIERET: NE COMMVTATIO CAPTIVORVM RECIPERETVR. Sicque fide ſeruata in Africam, id eſt, in extremum ſupplicium regreſſus eſt. At ille nec voluntario eo ad hoſtes ſuos reditu, nec vltimo denique ac crudeliſsimo ſupplicio territus, imo his omnibus

admã

admirabilior apparuit. Quid aliud dicemus aud. quam victum de victoribus, &. quia Carthago non ceſſerat, de fortuna triumphaſſe? Tandem nauali prælio victi Pœni pacem petunt anno belli mori X X I V. Exigua deinde & vix quadriennis requies, cum ecce poſt Ligures, Illyricos & Gallos Inſubres aut pacatos aut domitos, alterum Punicum exoritur. Hoc licet priori cedat annorum ſpatio (nec enim amplius quam octo & decem annos habet) tamen cladium atrocitate longe terribilius fuit. Eo enim durante, quater Romanum fudit Annibal, ad Ticinum, ad Trebiam, ad Traſimenum, ad Cannas denique, ipe annos X V I I. Italiæ viſceribus inhærens. Romani nihil ominus fortes & ſui ſimiles, vnam vrbem gloriæ & virtutis ſedem non tam muro & laterum compage, quam robore animi vallatam vnanimes tenent. Prælio, quod ad Ticinum geſtum, pæne in hoſtium poteſtatem Scipio Imperator veniſſet, niſi protectum patrem filius, tunc adhuc prætextatus, ab orci eripuiſſet faucibus. Hic ille eſt Scipio, qui exinde in exitum Africæ adoleuit, cognomen ex eius ruinis adeptus A F R I C A N V S. Apud Cannas duo maximi maximorum ducum Pauli & Varronis exercitus ita conciſi, vt ipſe Annibal militem moneret, *parceret ferro*. Alter ducum occubuit, effugit alter. Vter maiore animo quærit noſter, ſibique reſpondens, *Paulum*, inquit, *puduit, Varro non deſperauit*. Iam aderat & quod Adagio dicitur, *ſtabat ad portas Annibal*. Nec tamen animum deſpondet Romanus, ſed vt antea Tarpeam rupem, ita nunc vrbi ſui incluſus toti adhuc orbi parem ſe ferebat. Vicerat interim Pœnus, ſi vt vinceret, ita vti victoria nouiſſet. At ille frui maluit. Vnde alio auocatum, quem non Alpes, non arma, non viri terruerant, Bajarum & Campaniæ amœna proſtrarunt. Ibi ſiquidem luxu & deliciis cum ipſe eum exercitus vigor elanguit: adeo vt vere, quod à noſtro refertur, in eum dictum ſit,

Capuam

Capuam Annibali Cannas fuiſſe. Hic paulatim reparatis viribus viam videre Romanus cœpit, qua exurbaret Italia Annibalem. Victa erat, vel potius recuperata, duce Scipione, Hiſpanja; ibidemque (bono omine) eo ipſo, quo obſidebatur, die capta Hiſpanica Carthago. Vnde rerum proſperarum fiducia iam plenus populus cum eodem Scipione in Africam tota mole conuerſus imitari voluit Annibalem, & Italiæ cladem in Africa vindicare. *Hic* Scipio poſt varios cum Aſdrubale, cum Syphace conflictus, poſt caſtra & oppida innumera incenſa facibus, aut euerſa armis, ipſas Carthaginis portas obſidione concuſſit. Quo factum vt inhærentem atque incubantem iam vltra tertium luſtrum Italiæ extorqueret Annibalem. Itaque regreſſus caſtra ſua in Africam tranſtulit, vt nimirum Romam, quam in Italia non poterat, in Africa debellaret. Quis, Auditores, tantorum tum ducum concurſus, quis præliorum euentus, exercitus & acierum forma fuerit, non meis ſed verbis authoris noſtri, ſi libet, dicentem attendite: *Non fuit*, inquit, *maior ſub imperio Romano dies, quam ille cum duo omnium & antea, & poſtea ducum maximi, ille Italiæ, hic Hiſpaniæ victor, collatis cominus ſignis direxere aciem. Sed & colloquium fuit inter ipſos de legibus pacis. Seterunt diu mutua admiratione defixi: vbi de pace non conuenit, ſigna cecinêre. Conſtat vtriuſque confeſſione nec melius, nec acrius potuiſſe pugnari. Hoc Scipio de Annibalis, Annibal de Scipionis exercitu prædicauerat.* Sed ceſſit tandem Annibal, & leges victoris accepit Africa. Africam ſecutæ mox gentes Macedonia, Syria, Græcia omniſque propemodum Europa. Bellum Macedonicum partim ob veterem olim cum Annibale ſocietatem, partim ob priſcam Regum Macedoniæ famam & magni Alexandri gloriam ſuſceptum videbatur. Syriacum, aduerſus Antiochum, Aſiæ opulentiſſimum regem, geſtum. Erat tum apud Antiochum in exercitu Annibal, quia vt iam relatum, in Africa

ca

Capuam Annibali Cannas fuiſſe. Hic paulatim reparatis viribus viam videre Romanus cœpit, qua exturbaret Italia Annibalem. Victa erat, vel potius recuperata, duce Scipione, Hiſpania; ibidemque (bono omine) eo ipſo, quo obſidebatur, die capta Hiſpanica Carthago. Vnde rerum proſperarum fiducia iam plenus populus cum eodem Scipione in Africam tota mole conuerſus imitari voluit Annibalem, & Italiæ cladem in Africa vindicare. Hic Scipio poſt varios cum Aſdrubale, cum Syphace conflictus, poſt caſtra & oppida innumera incenſa facibus, aut euerſa armis, ipſas Carthaginis portas obſidione concuſſit. Quo factum vt inhærentem atque incubantem iam vltra tertium luſtrum Italiæ extorqueret Annibalem. Itaque regreſſus caſtra ſua in Africam tranſtulit, vt nimirum Romam, quam in Italia non poterat, in Africa debellaret. Quis, Auditores, tantorum tum ducum concurſus, quis præliorum euentus, exercitus & acierum forma fuerit, non meis ſed verbis authoris noſtri, ſi libet, dicentem attendite: *Non fuit*, inquit, *maior ſub imperio Romano dies, quam ille cum duo omnium & antea, & poſtea ducum maximi, ille Italiæ, hic Hiſpaniæ victor, collatis cominus ſignis direxere aciem. ...ed & colloquium fuit inter ipſos de legibus pa... Steterunt diu mutua admiratione defixi: vbi pace non conuenit, ſigna cecinere. Conſtat ...inſque confeſſione nec melius, nec acrius po... ſe pugnari. Hoc Scipio de Annibalis, Anni... de Scipionis exercitu prædicauerat.* Sed ceſ... tandem Annibal, & leges victoris accepit ...ca. Africam ſecutæ mox gentes Macedonia, ...a, Græcia omniſque propemodum Europa. ...um Macedonicum partim ob veterem olim Annibale ſocietatem, partim ob priſcam ...m Macedoniæ famam & magni Alexandri ...m ſuſceptum videbatur. Syriacum, ad... Antiochum, Aſiæ opulentiſſimum re... geſtum. Erat cum apud Antiochum in ...u Annibal, quis vt iam relatum, in Afri-

ca

ca victas, & modo profugus hoſtem populi Romani toto orbe quærebat. Huius in Antiochi militem cauillatio, digna quæ referatur, talis habetur: Oſtendebat Annibali Antiochus ingentes, quas aduerſus populum Romanum parauerat, copias; conuertebatque exercitum inſignibus argenteis & aureis florentem: Currus etiam cum falcibus nec non elephantes turritos inducebat, equitatumque frænis & ephippiis mollibus ac phaleris præfulgentem: atque ibi rex contemplatione tanti & tam ornati exercitus gloriabundus Annibalem inſpicit, & putaſne, inquit, ſatis eſſe Romanis hæc omnia: tum Pœnus eludens ignauiam imbelliamque militum eius pretioſe ornatorum, plane, inquit, ſatis eſſe credo Romanis hæc, etiamſi auariſsimi ſint. Quid magis & lepide & ſimul ſalsè tanto à duce dici potuit? Rex de numero exercitus ſui ac de æſtimanda æquiparatione quæſierat: reſpondit Annibal de præda. Et ſane ita accidit. Nam victus & triumphatus prædæ cum ſuis fuit. Nec ceſſat hinc Romanus, ſed vt vmbra corpus, ita ſemper virtutem aduerſarius inſequitur. Vix quieuerat primum Macedonicum, quin ſecundum atque ei tertium ſuccesſit. Gallogræci quoque, Illyrij, Achei & in Hiſpania Numantini diu victorem populum habuere exercitum. Ac poſtremum in Africa Punicum, quod tertium dicimus, anno poſt finem ſecundi quinquageſimo, cœpit recrudeſcere. Sed huic belli anno quarto, Scipio Aemilianus, Africani filius, ſummam impoſuit manum. Totam enim & euertit & incendit Carthaginem, ardentemque per dies 17. aſpexit lachrimans. Quanta autem & qualis ea vrbium vrbs fuerit, vel ex Caio Saluſtio percipi poteſt, qui, vt ipſe alicubi profitetur, de ea ſilere, quam pauca dicere maluit.

Huc uſque auditores, tertiæ hoc ætatis populi Romani ſeculum merito, vt poëtæ loquuntur, aureum dixerimus; centum vero qui inde ſequentur anni, ferreos plane & cruentos aut ſi

quid

quid immanius appellabimus. Quippe tum
Iugurthinis, Cimbricis, Mithridaticis, Parthi-
cis, Gallicis atque Germanicis expeditionibus,
quibus cœlum gloria aſcendit, Gracchanæ Dru-
ſianæque permiſſa cædes, adhæc ſeruilia & gla-
diatoria bella: denique in ſe conuerſus populus
Marianis atque Syllanis, nouiſſimi Pompeij &
Cæſaris manibus quaſi per rabiem & furorem
ſemet ipſe lacerent. Quorum malorum ſi
cauſas quærimus, quænam aliæ fuere, niſi quod
Attali regis & Aſiæ opibus luxuque eo vſque
accreuiſſet magnitudinis, vt ſuiſmet viribus in
ſemet rueret? Vnde de rerum hoc ſtatu ita bre-
uiter & eleganter noſter: *Syria prima nos vi-
cta corrupit, mox Aſiatica Pergameni regis he-
reditas: illa opes atque diuitiæ afflixere ſeculi
mores merſamque vitiis ſuis quaſi ſemina rem-
publicam peſſundedere.* Ad quæ vbi tempora
ventum fuerit, auditores, pro Camillis, Scipio-
nibus, Attiliis; quorum poſteriores duo poſt
conſulatus & dictaturas, poſt fractas variis
triumphis Carthaginis opes publico ærario ad
rem tutandam familiarem indiguere) Septimu-
lei potius & Caſſij aliique, auaritiæ mancipia,
opum gurgites ſe offerent, & qui cum eſſent
pauperes prouincias acceperunt diuites, quas
ipſi dites reliquerunt pauperes. Legimus Del-
phico Apollonis oraculo de Lacedæmoniorum
republica proditum, tum perituram cum eam
luxus & opum cupido inuaderet. Quid? nonne
& in iſthæc tempora & mores idem competit?
Nam primo honorum ambitus, vnde niſi a di-
uitiis excitatus? Vnde quoque Mariana &
Syllana tempeſtas, magnificæque paſſim & ſum-
ptuoſæ largitionis, niſi ab opulentia ſimiliter,
quæ peperit poſtremum egeſtatem? Nec aliunde
ſtimulatus in patriam Catilina; Pompeius &
Cæſar æſtu dominandi incenſi furialibus in exi-
tium reipublicæ facibus in ſe mutuo concurre-
re. Sed hæc inuoluta inter ſe ac confuſa ab au-
thore noſtro ſeorſim & ſeparatim ſic enarrantur
ſingula, ne vitia virtutum luminibus obſtruant.

Primo

Primo enim, vt magnitudo creſcentis indies imperij appareat, iuſta illa & pia cum exteris gentibus quæ diximus, bella Iugurthimum, Cimbricum, Mithridaticum, Parthicum & cetera commemorat. Inde ad ciuium ſcelera turpeſque illas Druſorum Gracchorumque pugnas conuerſus aduſque Auguſtum Cæſarem à quo initium mox ſumit quarta ætas ſeu φθορὰ & ſenium imperij., eo ordine rem deducit; vt virtutes, quæ in Auguſto fuerunt præcipuæ, non præteréat. Nam ſub finem operis ita de eo, inter alia, loquitur; *Anſuſque tandem Cæſar Auguſtus ſeptingenteſimo ab vrbe condita anno Ianum geminum claudere, bis ante ſe clauſum, ſub Numa rege & victa primum Carthagine. Hinc conuerſus ad pacem, pronum in omnia mala & in luxuriam fluens ſeculum, grauibus ſeueriſque legibus multis coercuit. Ob hæc! tot facta ingentia dictator perpetuus & pater patriæ appellatus.*; Atque hic colophonem ſuis Romanæ hiſtoriæ libris imponit author. Quæ populi Romani hiſtoria, ſi eam iuſta lance pendamus, tanto ceterarum gentium hiſtoriis anteferenda, quanto populus Rom. ceteris gentibus imperij magnitudine præſtitit. Nam ſi ad gentis initia, de quibus modo dictum, oculos conuertimus. cuius populi obſcuriora & tenuiora principia? cuius viciſſim, ſi ad ſequentia reſpicimus, admirabiliores progreſſus; cuius tanta majeſtas; tanta in proſperis rebus moderatio, in aduerſis animi magnitudo? vbi & vitiorum aut plura exempla aut illuſtriora? Author vero ex quo hæc ſingula deducemus L. Annæus Florus eſt. Quem Volaterranus Iulium Florum Secundum maluit nominare: Quod exiſtimaret hunc eſſe eum Secundum, cuius amice meminit Fabius Quintilianus, qui & familiariter à ſe amatum eum addit, virum vt miræ facundiæ ita infinitæ curæ. Iulij cognomen à Patruo Iulio Floro retinuiſſe idem coniicit: Cuius quoque Quintilianus mentionem facit, inter paucos deſertum, eum fuiſſe indicans vt pote in eloquentia, quam in

in Galliis ſub extremum exercuit, Galliarum principem. Quam de Floro opinionem, ſi Traiani æuum, quo claruit & Quintilianus & Florus noſter, reſpicimus, non abs re conieciſſe Volaterranus cenſeri poteſt. Niſi quod duo obſtare videantur: Prius eſt ipſe Quintilianus, qui non hiſtoricum aut inter hiſtoricos, ſed vt oratorem & inter eloquentiæ laude florentes vtrumque & Iulium Secundum & patruum eius Florum concelebrat: Alterum eſt codicum veterum ſcriptura, in quibus non Iulius: ſed L. Annæus Florus conſtanter indigetatur. Vnde colligendum doctiores voluerunt ex Hiſpania oriundum fuiſſe, & fortaſſe ex ipſa Annæorum, id eſt, Senecarum gente. Quidquid horum ſit quod nos in medio relinquemus, illud interim ratum eſto; egregium opus eſſe hos eius quatuor rei Romanæ libros. Quos qui compendium Liuij aut breuiarium faciunt, vel eo, præter cætera, redargui exiſtimo, quod in iis a Liuio ſæpenumero abeat ac variet ſententia. Potius totius imperij florentis tabulam appellabimus, cum præſertim ipſe in prologo ſuo fateatur ſe ad exemplum eorum, qui terrarum ſitus pingunt, in breui quaſi tabella vniuerſam imperij imaginem ac magnitudinem ob oculos poſuiſſe. Quod ſane ſcribendi genus ac ſtudium breuitatis, quidquid cenſeant alij, præcipue in hiſtorico amplectendum magnique faciendum iudico. Nam & Saluſtium quid magis commendauit, quam oratio conciſa & ſtricta? Quid Thucydidem? de quo vtroque cenſuram at iudicium huiuſmodi Senecæ habemus: *Cum ſit, inquit, præcipua in Thucydide breuitas, hac eum Saluſtius vicit, & in ſuis illum caſtris cecidit.* Breuitatem ſcilicet vtriuſque laudat grauiſsimus author Seneca, non tamen obſcuram illam & implicatam, ſed eam, quæ coniuncta eſt cum perſpicuitate: Et qualem Phocioni placuiſſe legimus, cui quondam in comitiis ſedenti cum vnus è popularibus diceret, videris ô Phocion neſcio quid tecum ipſe meditari,

tum ille, ita eſt, inquit, meditor & cogito, num ex iis, quæ ad populum verba facturus ſum, aliquid valeam recidere & amputare. Hic eſt ille Phocion, quem quoties ad dicendum ſurgere videret ipſe concionis & fori rex Demoſthenes, toties fatebatur, *adeſſe verborum ſuorum ſecurim.* Vt ergo nec oratorem indecet dictio preſſior & βραχυλογία, ita ea hiſtorico videatur eſſe proprio; adeò, vt *neget* Cicero *quidquam eſſe in hiſtoria pura & illuſtri breuitate dulcius.* Atque hinc eſſe exiſtimandum, quod Cæſar Caligula, cum inter cetera, etiam Liuij ſcripta vellet abolere, hanc præcipue cauſam commentus ſit, *quod eſſet verboſus in Hiſtoria.* Noſter itaque author ſicuti nequaquam verboſus aut diffuſus, ita neque, vt illi, qui ſumma rerum capita aut nuda breuiaria contexunt, in ſe reſtrictus eſt aut exſanguis, ſed ſobriam & verbis cultam orationem amat, denſus interim ſententiis & rebus cum iudicio prolatis, adeo frequens & fœcundus, vt verborum prope numerum ſententiarum numero conſequatur. Quæ profecto quemadmodum inſignis eſt, & noſtro cum maximis authoribus communis laus, ita reliquas, ſi non adſint, facile ſola compenſet. Nam vt in cibis ij præcipue laudantur qui minimum detrimenti, ſucci plurimum habent; ita maximi facienda oratio, quæ pauciſſimis verbis plurimum frugis & rerum complectitur.

Abſolui, auditores, quæ hoc potiſſimum tempore dicenda mihi propoſueram. Illud coronidis adhuc vice addam: olim ſicuti exiſtimaſſe magiſtrum dicendi Fabium accepimus, multum profeciſſe eum, cui Cicero placeret; ita fidenter affirmare audeam, quicunque *Lucium* hunc *Annæum Florum* ſibi diligenti inſpectione familiarem reddidit, eum exinde cum fructu; maximoque operæ ſuæ pretio Polybium, Liuium, Dionem, Tacitum, Appianum, Cæſarem & id genus maiorum gentium lecturum hiſtoricos. Platonis cœnam eius fuiſſe,

indolis aiunt, vt ea imitati atque excepti, poſtridie, quaſi famem obſonaſſent, melius & maiori cum appetitu pranderent; idem, adoleſcentes ſtudioſiſsimi, ex huius authoris conſuetudine vobis futurum ſpondeo. Nam eius licet plenis vos lymphis proluatis: ſitim tamen & ſtudium maximarum rerum magis magiſque extimulabit.

***

DIXI.

ſodalis aiunt, vt ea imitati atque excepti, poſtridie, quaſi famem obſonaſſent, melius & maiori cum appetitu pranderent; idem, adoleſcentes ſtudioſiſsimi, ex huius authoris conſuetudine vobis futurum ſpondeo. Nam eius licet plenis vos lymphis proluatis: ſitim tamen & ſtudium maximarum rerum magis magiſque extimulabit.

DIXI.

IVSTVS LIPSIVS

LIB. II. ELECT.

Cap. 5.

LVCIVS ANNAEVS FLORVS (ita enim indigetare cum priſcis libris malim, quam Iulium: quoniam *Hiſpana* origine fuiſſe colligo, & niſi fallor, ex ipſa Senecarum gente,) is inquam *Florus* compendium non tam Liuij, à quo ſæpe diſſentit, quam rerum Romanarum ſcripſit: ſi quid mei iudicij eſt, compoſite, diſerte, eleganter. Subtilitas quidem & breuitas in eo ſæpe mira; & ſententiarum quædam gemmulæ cum iudicio inſertæ & veritate.

CLAVD. SALMASIVS

IN NOTIS AD

Florum.

Nazarianus liber manuſcriptorum omnium quibus vſi ſimus, antiquiſſimus, vt quem ante octingentos annos ſcriptum eſſe manifeſta ſit fides, quique bonitate ſuperat agmen illud Codicum, quibus adiutus eſt in huius enchiridij recenſione optimus & doctiſſimus Vinetus, *Lucij Annai Flori*, in titulo præfert. Nec alius poteſt eſſe Florus quam ille qui Trajani & Hadriani temporibus floruit, qui in Epiſtola ad Hadrianum, cuius Epiſtolæ ter aut quater mentionem apud Chariſium reperies, ſcribit ſe Poematis delectari. Character autem iſtius hiſtorici compendij plane poëticus eſt, & hominis in poëtis non infeliciter verſari; quamuis hoc parum probet ſi non alia accederent. Et mirum Grammaticis tam

inuiſum fuiſſe hoc opus, vt nuſquam aliquid ex eo teſtimonium citent, cum & Solinum ſæpius, qui longe poſt tempora Annæi Flori vixit, vt alibi pluribus oſtendemus, & alios non vetuſtiores aut meliores Solino ſcriptis ſuis vt locupletes & idoneos teſtes aduocent.

FINIS.

A01 1471853

uſquam aliquid ex
& Solinum ſæpius,
ri Flori vixit, n
s, & alios non
es Solino
pletes
tes

S.

BIBLIO
Vitto